
Bullying i cyberbullying: definició, prevalença, conseqüències i mites

PID_00247963

Maite Garaigordobil Landazabal

Temps mínim de dedicació recomanat: 7 hores

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. Bullying - cyberbullying: conceptualització	9
1.1. Definició dels conceptes de <i>bullying</i> i <i>cyberbullying</i>	9
1.2. <i>Bullying</i> i <i>cyberbullying</i> : semblances i diferències	15
2. Bullying i cyberbullying: prevalença, diferències entre sexes, canvis amb l'edat i conductes freqüents	18
2.1. Estudis sobre <i>bullying</i> i <i>cyberbullying</i> : una revisió	18
2.2. Estudis sobre <i>bullying</i> i <i>cyberbullying</i> : conclusions	18
2.2.1. <i>Bullying</i> : resultats dels estudis	20
2.2.2. <i>Cyberbullying</i> : resultats dels estudis	21
3. Conseqüències del bullying i el cyberbullying per a les víctimes, els agressors i els observadors	24
3.1. Efectes del <i>bullying</i>	24
3.2. Efectes del <i>cyberbullying</i>	26
4. Mites i creences irracionals en relació amb la violència entre iguals	31
5. Conclusions	37
Bibliografia	39
Annex	59

Introducció

Analitzant la història, es pot constatar que els éssers humans freqüentment han comès accions perjudicials, accions violentes contra altres éssers humans que han generat dolor i sofriment intens i durador. Hi ha moltes maneres possibles de definir la violència. Si tenim en compte la definició feta per l'Organització Mundial de la Salut (OMS, 2002), «l'ús intencional de la força o el poder físic, de fet o com a amenaça, contra un mateix, una altra persona o un grup o comunitat, que causi o tingui moltes probabilitats de causar lesions, mort, danys psicològics, trastorns del desenvolupament o privacions» (p. 5), podria afirmar-se que la violència sempre ha format part de l'experiència humana.

Els seus efectes es poden veure, en diverses formes, a tot el món. Cada any, gairebé dos milions de persones perden la vida i moltes més pateixen lesions no mortals com a resultat de la violència autoinfligida, interpersonal o col·lectiva. En conjunt, la violència és una de les principals causes de mort a tot el món per a la població de 15 a 44 anys, i el cost que té és immens, tant des del punt de vista econòmic (quantitat d'ajudes econòmiques) com humà (aflicció i dolor que causa tot acte de violència) (OMS, 2002).

La violència es manifesta en molts àmbits i genera diferents tipus de victimització. Podem identificar la **violència política** (violència de les guerres i del terrorisme), **violència familiar** (violència entre els pares; violència de gènere; violència envers els nens –maltractament infantil, abús sexual, infanticidi–; violència dels fills envers els pares –síndrome de l'emperador–; violència envers els ancians), **violència religiosa** (contra els membres d'altres creences religioses, fanatisme religiós), **violència racista** (contra persones d'altres races i cultures), **violència sexista** (sexisme, LGTB-fòbia...), **violència estructural** (relacionada amb la injusta distribució econòmica en l'ordre mundial, amb la pobresa) i **violència escolar** (violència entre iguals – *bullying/cyberbullying*–, violència del professor a l'alumne i viceversa...). En aquest treball centrem la nostra atenció sobre la violència entre iguals (*bullying/cyberbullying*), un tipus específic de violència, però hem d'enquadrar-la en un marc comprensiu més ampli, en el context de la violència humana.

En les últimes dècades, l'interès i la preocupació social per les conductes violentes entre iguals, tant cara a cara (*bullying*) com amb les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) (*cyberbullying*), han anat incrementant-se. L'auge de les TIC i els usos perniciosos que nens, adolescents i joves en fan han provocat que el problema del *bullying* cara a cara hagi cobrat una nova dimensió en l'assetjament per mitjans electrònics (internet i mòbil). La progressiva conscienciació sobre la rellevància que tenen les agressions en contextos escolars, emfatitzada pels mitjans de comunicació (TV, premsa, ràdio, internet,

etc.) arran de fets greus, com els suïcidis conseqüència de patir *bullying* dels companys, ens obliga a tots els implicats a l'educació a intervenir, tant en la prevenció com en l'afrontament de les situacions de *bullying*, quan aquestes es produeixen.

Com a conseqüència d'aquesta situació, en els últims anys s'han incrementat les recerques que han analitzat la violència entre iguals i s'han elaborat instruments d'avaluació i propostes de prevenció i intervenció (Garaigordobil, 2011bc). Transcorreguts més de quaranta anys des dels pioners estudis epidemiològics de *bullying* d'Olweus (1973), i de *cyberbullying* de Finkelhor, Mitchell i Wolak (2000), es pot afirmar que el *bullying* i el *cyberbullying* són fenòmens que es produeixen en tots els països i en tots els nivells socioeconòmics i culturals. L'assetjament en totes les seves modalitats (*bullying* i *cyberbullying*) és un problema de salut pública digne de consideració, amb conseqüències molt perniciososes per a tots els implicats, encara que els efectes més greus s'evidencien en les víctimes (ansietat, depressió, estrès postraumàtic, suïcidi...). Amb aquesta preocupació de base, en aquest material docent es defineix el *bullying* i el *cyberbullying*, s'aclareix la seva prevalença i s'identifiquen les conseqüències per a tots els implicats.

Objectius

El mòdul té com a objectiu dur a terme una anàlisi de la violència entre iguals, del *bullying* i el *cyberbullying*. El material docent elaborat té com a objectiu fomentar una reflexió sobre el fenomen de la violència entre iguals, aclarint-ne la definició, la prevalença, les conseqüències i alguns mites o creences irracionals que circulen sobre ell. Per a això, en primer lloc es defineix què és *bullying* i *cyberbullying*, identificant semblances i diferències entre ambdues modalitats d'assetjament. En segon lloc, es fa una revisió de tres-cents nou estudis nacionals i internacionals que han identificat el percentatge d'estudiants que pateix i té tant conductes de *bullying* com conductes d'assetjament escolar tecnològic (*cyberbullying*). La revisió duta a terme (vegeu estudis en l'annex) permet identificar el percentatge d'estudiants que pateix aquestes conductes, les diferències entre sexes, els canvis amb l'edat i les conductes més freqüents. En tercer lloc, s'identifiquen les conseqüències del *bullying* i el *cyberbullying* a la llum dels estudis que han investigat l'impacte d'aquest fenomen en tots els implicats. Finalment, es comenten alguns mites o creences irracionals que circulen entorn del tema i que condueixen a la passivitat davant aquest luctuós fenomen.

1. *Bullying* - *cyberbullying*: conceptualització

1.1. Definició dels conceptes de *bullying* i *cyberbullying*

La definició més acceptada i utilitzada de *bullying*, que també té altres accepcions (maltractament entre iguals, violència entre iguals, etc.), és la formulada per Olweus (1973). Aquest investigador considera que un estudiant està essent intimidat quan un altre estudiant o grup d'estudiants li diu coses mesquines o desagradables, se'n riu o l'anomena amb noms molestos o feridors; l'ignora completament, l'exclou del seu grup d'amics o el retira d'activitats a propòsit; el copeja, li dona puntades de peu o l'empeny, o l'amenaça; explica mentides o falsos rumors sobre ell o ella, li envia notes feridores i tracta de convèncer els altres perquè no s'hi relacionin. Aquestes conductes ocorren freqüentment i és difícil per a l'estudiant que està essent intimidat defensar-se per si mateix. També hi ha *bullying* quan un estudiant està essent molestat repetidament de manera negativa i nociva. Però no podem anomenar *bullying* el fet que algú es fiqui amb un altre de manera amistosa o com un joc, ni tampoc el fet que dos estudiants igualment forts discuteixin o es barallin.

Des de la primera definició feta per Olweus (1973), pioner en l'estudi d'aquest fenomen, molts investigadors (Cerezo, 1998; OMS, 2002; Olweus, 1993ab, 1999, 2012, 2013; Piñuel i Oñate, 2005, 2006; Rigby, 1996; Sanmartín, 2005) han precisat matisos en la seva conceptualització. La revisió d'aquestes definicions (Garaigordobil i Oñederra, 2010) permet definir les següents característiques bàsiques del *bullying*:

- 1) Hi ha una víctima indefensa assetjada per un o diversos agressors, que tenen una diversitat de conductes agressives envers la víctima, amb intencionalitat mantinguda de fer mal, amb crueltat per a fer patir.
- 2) Hi ha una desigualtat de poder entre la víctima i els agressors, més forts físicament, psicològicament o socialment; hi ha un desequilibri de forces; és una situació desigual i d'indefensió per a la víctima.
- 3) La conducta violenta de l'agressor contra la seva víctima es produeix amb periodicitat; la relació domini-submissió és persistent al llarg del temps; l'agressió comporta dolor no solament en el moment de l'atac, sinó de manera sostinguda, ja que crea en la víctima l'expectativa de poder ser el blanc de futurs atacs en qualsevol moment.

4) L'objectiu de la intimidació sol ser un únic alumne, encara que també poden ser diversos, però aquest cas es dona amb molta menys freqüència; la intimidació es pot exercir en solitari o en grup, però s'intimidien estudiants concrets.

La revisió dels estudis que han analitzat aquest fenomen permet distingir quatre formes de *bullying*:

1) **Físic**: conductes agressives directes dirigides contra el cos de la víctima (pegar, empènyer...) o conductes agressives indirectes dirigides contra les seves propietats (li roben, trenquen, embruten o amaguen objectes...).

2) **Verbal**: conductes verbals negatives (insults, malnoms, parlar malament de la persona, calúmnies...).

3) **Social**: conductes mitjançant les quals s'aïlla l'individu del grup (no se'l deixa participar en alguna activitat, se'l margina, exclou, ignora...).

4) **Psicològic**: són les formes d'assetjament que corroeixen l'autoestima, creen inseguretat i por (es riuen de la víctima, la desvaloren, la humilien, l'aguaiten creant-li sentiments d'indefensió i temor...).

No obstant això, cal tenir en compte que totes les formes de *bullying* tenen un component psicològic (Garaigordobil i Oñederra, 2010).

En l'última dècada estem observant un ràpid desenvolupament i utilització de noves modalitats de *bullying*, una de les quals és el *cyberbullying* (també denominat assetjament cibernètic, electrònic, tecnològic, digital... entre iguals). Aquest fenomen és molt més recent i desconegut, per la qual cosa a continuació es presenten diverses definicions i categoritzacions que permeten aprofundir en aquesta nova forma de violència entre iguals. Segons Smith *et al.* (2008), el *cyberbullying* és una conducta agressiva i intencional que es repeteix de manera freqüent en el temps mitjançant l'ús, per un individu o grup, de dispositius electrònics sobre una víctima que no pot defensar-se per si mateixa fàcilment. Willard (2005) defineix el *cyberbullying* com l'enviament i l'acció de penjar (*sending* i *posting*) textos o imatges nocives o cruels per internet o altres mitjans digitals de comunicació. Belsey (2005) conceptua el *cyberbullying* com l'ús vexatori d'algunes TIC, com el correu electrònic, els missatges del telèfon mòbil, la missatgeria instantània, els llocs personals, etc., i/o el comportament personal difamatori en línia, d'un individu o un grup, que deliberadament, i de manera repetitiva i hostil, pretén danyar una altra persona.

Segons l'estudi sobre hàbits segurs en l'ús de les TIC pels menors, publicat per l'Institut Nacional de Tecnologies de la Comunicació (INTECO, 2009), el *cyberbullying* és una conducta d'assetjament entre iguals en l'entorn TIC que inclou actuacions de xantatge, vexacions i insults d'uns nens cap a uns altres. El *cyberbullying* comporta difusió d'informació lesiva o difamatòria en format electrònic per mitjans de comunicació com el correu electrònic, la missatgeria

instantània, les xarxes socials, la missatgeria de text per telèfons o dispositius mòbils o la publicació de vídeos i fotografies en plataformes electròniques de difusió de continguts. Hi ha d'haver menors en les dues bandes de l'atac perquè es consideri *cyberbullying*: si hi ha algun adult, llavors no és *cyberbullying*. Tampoc no es tracta d'adults que enganyen a menors per trobar-se amb ells fora de la xarxa o explotar les seves imatges sexuals (parlem llavors de ciberassetjament a menors).

Partint d'aquestes i altres definicions fetes en els estudis duts a terme fins al 2009, Tokunaga (2010) va aportar la següent definició integradora, que, des de llavors, ha estat emprada per diversos autors: «*cyberbullying* és qualsevol conducta d'individus o grups per mitjans digitals o electrònics que comunica missatges hostils o agressius amb la intenció d'infligir dany o molestar algú altre». Cal afegir que el perpetrador de *cyberbullying* pot ser conegut o no, i que, encara que pot tenir lloc a l'escola, el *cyberbullying* sovint té lloc també fora.

El *cyberbullying* implica intencionalitat i desig de fer mal a l'altre. A més, el qui en un moment és ciberassetjador pot convertir-se en un altre moment en cibervíctima. Els nens i adolescents sovint canvien els rols, passant de víctima a assetjador i viceversa. En el *cyberbullying*, l'assetjador i la víctima són nens o adolescents, habitualment companys de col·legi o institut, i es relacionen en la vida física, cara a cara.

Aftab (2010) diferencia entre formes d'assetjament directe i indirecte. Defineix com a assetjament directe l'enviament de missatges directes a altres nens o adolescents, mentre que l'assetjament indirecte o per delegació implica utilitzar altres persones per a assetjar cibernèticament la víctima, sia amb el coneixement d'aquests còmplices o sense. L'assetjament indirecte pot ser més perillós, ja que pot incloure persones adultes en la fustigació. La majoria de les vegades són còmplices no deliberats i no saben que estan essent utilitzats pel ciberassetjador. Per exemple, els ciberassetjadors tendeixen parany a les seves cibervíctimes perquè reaccionin de manera violenta, i el ciberagressor denuncia el proveïdor, que anul·la el compte en línia de la cibervíctima. L'assetjament per delegació també es refereix a una situació en la qual una persona pirateja el compte de la víctima i envia missatges mortificadors i impertinents a amics i familiars de la llista de contactes.

Kowalski, Agatston i Limber (2010) han definit el *cyberbullying* en sentit ampli, que inclou l'ús de correus electrònics, missatgeries instantànies, missatges de text i imatges digitals enviades per telèfons mòbils, pàgines web, bitàcoles web (blogs), sales de xat o col·loquis en línia, i altres tecnologies associades a la comunicació digital, com xarxes socials en línia, jocs per internet, etc. Des del seu punt de vista, el *cyberbullying*, igual que el *bullying* tradicional, es distribueix al llarg d'un *continuum* de gravetat. En l'extrem menys sever, l'assetjament pot

ser difícil d'identificar, i en l'altre extrem ha portat en ocasions a l'assassinat i al suïcidi. A més, aquestes investigadores identifiquen vuit tipus d'assetjament cibernètic diferents:

1) **Insults electrònics**: intercanvi breu i acalorat entre dues o més persones, que té lloc amb alguna de les noves tecnologies. Intercanvi de missatges electrònics privats o intercanvi en contextos públics com xats... Intercanvi d'insults entre diverses persones implicades.

2) **Fustigació**: missatges ofensius reiterats enviats a la persona triada com a blanc per correu electrònic o en fòrums públics, com sales de xat i fòrums de debat; enviament de centenars o milers de missatges de text al telèfon mòbil de la persona triada com a blanc. Difereix dels insults perquè la fustigació és més a llarg termini, és més unilateral (inclou un o més ofensors enfront d'una única víctima).

3) **Denigració**: informació despectiva i falsa respecte a una altra persona que és penjada en una pàgina web o difosa via correu electrònic, missatges instantanis, etc., per exemple fotos d'algú alterades digitalment, sobretot de manera que reflecteixin actituds sexuals o que puguin perjudicar la persona en qüestió (foto alterada perquè sembli que una adolescent està embarassada, comentaris maliciosos que s'escriuen en un «quadern d'opinions» en línia en el qual s'insinua que una adolescent és sexualment promíscua...).

4) **Suplantació**: l'assetjador es fa passar per la víctima, la majoria de les vegades utilitzant la clau d'accés de la víctima per a accedir als seus comptes en línia, i a continuació envia missatges negatius, agressius o cruels a altres persones com si haguessin estat enviats per la mateixa víctima.

5) **Revelació i sostracció**: implica revelar informació compromesa de la víctima a altres persones, enviada de manera espontània però privada per la víctima o que li ha estat sostreta i després ha estat difosa a altres persones.

6) **Exclusió**: no deixar participar la persona d'una xarxa social específica.

7) **Ciberpersecució**: enviament reiterat de comunicacions electròniques fustigadores i amenaçadores.

8) **Pallissa feliç (*happy slapping*)**: es comet una agressió física a una persona, que es grava en vídeo amb el mòbil i després es penja a la xarxa perquè la vegin milers de persones.

Les formes que el *cyberbullying* adopta són molt variades. Quines conductes tenen els ciberagressors? Una revisió de les conductes identificades per nombrosos autors (Aftab, 2010; Flores, 2008; Garaigordobil, 2011b, 2013, 2014, 2015; Kowalski *et al.*, 2010; Tokunaga, 2010) permet destacar les següents:

- Envien per mòbil o correu electrònic missatges ofensius, insultants, desvaloradors i/o amenaçadors i intimidatoris (ets lleig, gros, tots t'odien, hauries de morir, ves amb compte que t'apallissarem...).
- Fan trucades de telèfon anònimes per atemorir la víctima, i també trucades telefòniques per desvalorar, insultar i/o per amenaçar i intimidar.
- Manipulen fotografies de la víctima per ridiculitzar-la o crear una imatge negativa i/o falsa d'aquesta persona, que després distribueixen per mòbil o puguen a una web.
- Exclouen, no deixen participar, aïllen la víctima de les xarxes socials: Facebook, Tuenti, Twitter, WhatsApp, Instagram...
- Roben la contrasenya del seu correu electrònic i suplanten la identitat de la víctima (per exemple, enviant missatges agressius als seus contactes perquè s'enfadin amb la víctima), canvien la contrasenya perquè la víctima no pugui llegir els missatges que li arriben al correu, amb la qual cosa violen la seva intimitat.
- Suplanten la identitat de la víctima deixant comentaris ofensius en webs, blogs, fòrums, etc., o participant agressivament en xats de manera que les reaccions negatives vagin posteriorment dirigides a qui ha patit la usurpació de personalitat.
- Provoquen la víctima en serveis web que tenen un responsable de vigilar/moderar el que hi passa (xats, jocs en línia, comunitats virtuals...) per aconseguir una reacció violenta de la víctima, a la qual després denuncien amb la finalitat que el responsable impedeixi accedir la víctima a aquest servei.
- Creen una web a nom de la víctima, on aquesta, suposadament, confessa experiències personals, fa demandes explícites de contactes sexuals gratuïts indicant per exemple el mòbil de la víctima per facilitar el contacte...
- Donen d'alta l'adreça de correu electrònic de la víctima en determinades webs perquè sigui víctima de correu brossa.
- Difonen mentides d'aquesta persona (falsos rumors, difamacions...) per perjudicar-la. Fan circular rumors sobre la víctima que indiquen un comportament negatiu, amb la finalitat que els altres rebutgin la víctima o prenguin represàlies contra ella.
- Difonen informació personal, confidencial, secreta... de la víctima, per exemple, sobre la seva orientació o identitat de gènere.

- Denigren o parlen malament de la víctima en una web, en el blog personal, etc.
- Fan enquestes i rànquings a internet per denigrar la víctima. Donen d'alta, amb foto inclosa, la víctima en una web on es tracta de votar la persona més lletja, menys intel·ligent, més grossa..., i carregar-la de «punts» perquè aparegui en els primers llocs. Les opinions arriben al correu electrònic de la víctima.
- Donen una pallissa a la víctima o la col·loquen en una situació humiliant, ho graven amb el mòbil i difonen el vídeo per mòbil o el puguen a YouTube (*happy slapping*).

En els últims anys, Wong-Lo i Bullock (2011) simplifiquen el terme *cyberbullying* assenyalant que l'assetjament cibernètic és una categoria de la intimidació que té lloc en l'àmbit digital/electrònic. Langos (2012) assenyala que el *cyberbullying* és l'assetjament adaptat a les tecnologies. Segons aquesta autora, el fenomen implica l'ús de les TIC per a desenvolupa-lo i es caracteritza per la intencionalitat de causar dany a un altre (víctima), que no pot defensar-se fàcilment. El *cyberbullying* pot ser directe o indirecte i tots dos tipus impliquen l'enviament reiterat de comunicacions no desitjades a una víctima; no obstant això, en el *cyberbullying* directe l'enviament de missatges es dirigeix solament a la víctima, mentre que el *cyberbullying* indirecte comporta la publicació de comentaris despectius i feridors en fòrums, xarxes socials o fins i tot en pàgines web creades específicament per ridiculitzar i posar en evidència la víctima.

Si bé el *cyberbullying* ha estat definit per molts autors, encara no hi ha una definició homogènia del fenomen; no obstant això, la majoria dels investigadors coincideixen a incloure els tres criteris proposats per Olweus (1993ab, 1999, 2013) en la definició del tradicional *bullying*: la intencionalitat de causar dany, la durada al llarg del temps i el desequilibri de poder (Beale i Hall, 2007; Belsey, 2005; Smith *et al.*, 2008; Wong-Lo i Bullock, 2011). A més, altres autors destaquen que l'edat dels afectats ha de ser similar i que en cap cas no es pot involucrar un adult (Aftab, 2010; INTECO, 2009). Com s'ha assenyalat, el *cyberbullying* comparteix la seva essència amb el *bullying*, però també té característiques pròpies que el fan únic, com són l'anonimat, l'amplificació potencial de l'audiència (Menesini *et al.*, 2012; Slonje i Smith, 2008) i l'ús de TIC com a principal plataforma per a exercir la conducta violenta (Aftab, 2010; Beale i Hall, 2007; Belsey, 2005; Huang i Chou, 2010; INTECO, 2009; Juvonen i Gross, 2008; Langos, 2012; Li, 2007; Raskauskas i Stoltz, 2007; Smith *et al.*, 2008; Wong-Lo i Bullock, 2011).

En síntesi, el *cyberbullying* consisteix a utilitzar les TIC, principalment internet (correu electrònic, missatgeria instantània o xat, pàgines web o blogs, videojocs en línia, etc.), i el telèfon mòbil per a exercir l'assetjament entre iguals. Les vies utilitzades per a exercir el *cyberbullying* són variades: missatges de text (SMS), assetjament telefònic (trucades anònimes al mòbil...), enregistraments

d'agressions físiques o vexacions/humiliacions que són difoses via mòbil o internet, assetjament amb fotografies i vídeos que es difonen per mòbils o es puguen a YouTube, correus electrònics, missatgeria instantània, sessions de xat, xarxes socials (Facebook, Tuenti, Twiter, WhatsApp, Instagram...), pàgines web (blogs, *fotologs*...), etc.

Per concloure, cal destacar que si bé alguns autors utilitzen els termes *bullying/cyberbullying* i *assetjament/ciberassetjament* com a sinònims, altres investigadors consideren que *bullying/cyberbullying* fa referència a assetjament entre iguals (víctima i agressor tenen un nivell d'edat similar), mentre que *assetjament/ciberassetjament* és un constructe més ampli i pot incloure persones adultes i diferents tipus d'assetjament (sexual, laboral, etc.).

1.2. *Bullying* i *cyberbullying*: semblances i diferències

Actualment hi ha un debat entorn de les diferències i semblances entre *bullying* i *cyberbullying*. El *cyberbullying* manté algunes característiques pròpies del *bullying* tradicional i es pot considerar una nova forma d'assetjament escolar, amb uns matisos nous conferits pels nous mitjans tècnics posats a disposició dels nens i adolescents. El *cyberbullying* s'assembla al *bullying* en els aspectes següents:

- És una conducta violenta o d'assetjament premeditada i intencionada.
- Té lloc en una relació asimètrica de control i poder/submissió entre l'assetjador i la víctima.
- És repetitiu o continuat.

Les recerques fetes fins ara no posen en dubte que el *cyberbullying* té una gran relació amb el *bullying* perquè en algunes ocasions el *cyberbullying* és una forma d'extensió del *bullying*, una altra manera de produir assetjament i fustigació, encara que no sigui presencial. En altres casos, l'assetjament s'inicia en la xarxa i passa després a la vida real, i altres vegades comença com a *bullying* i segueix com a *cyberbullying*.

Per això, Hernández Prados (2006) diferencia dues formes de *cyberbullying*: el que actua com a reforçador d'un *bullying* ja emprès, i en aquest cas la víctima assetjada en xarxa coneix el seu agressor, ja que coincideix amb el fustigador presencial; i el que no té antecedents, en el qual la víctima comença a rebre correus electrònics assetjadors, amenaces en el mòbil, enregistraments de persecucions, fotos manipulades, tot això acompanyat del desconeixement de la identitat de l'agressor i dels motius que han pogut desencadenar l'assetjament, la qual cosa el porta a desenvolupar una impotència i indefensió inigualables. En ocasions, després d'un temps de fer aquest tipus d'assetjament, el ciberassetjador decideix completar la seva obra amb una experiència presencial cara a cara.

Malgrat les semblances, el *cyberbullying* presenta particularitats que el diferencien d'altres formes d'assetjament presencial:

- La víctima no pot escapar, ni fugir ni amagar-se, ja que contínuament està rebent missatges en el mòbil, en l'ordinador, etc.
- Pot tenir audiències molt grans si es compara amb els grups reduïts que visionen l'assetjament presencial.
- Com que no és una experiència cara a cara, l'assetjador pot sentir-se menys culpable, ser menys empàtic i fins i tot no ser conscient de les conseqüències de la seva conducta.
- El contingut de la fustigació (missatge, fotografia, vídeo...) pot ser molt durador, fins i tot imperible, es pot perpetuar durant mesos o anys, ja que pot estar present fins que el fòrum on s'allotja no sigui eliminat.
- No solament arriba a una multitud de persones, ho fa molt ràpid i amb la facilitat de no tenir un enfrontament físic amb la víctima: des de qualsevol lloc, a qualsevol hora, i de vegades amb la comoditat d'un senzill gest de copiar i enganxar missatges, es fan reenviaments a una multitud de persones.

La naturalesa de les noves tecnologies que s'endinsen a cada espai de la víctima fa que aquesta no tingui respir, per la qual cosa alguns autors la consideren una **violència invasiva** que fustiga els estudiants. Per tant, i a diferència del *bullying* tradicional, la llar ja no és un lloc segur, no és un lloc de refugi per a la víctima: continua rebent SMS o correus electrònics (Garaigordobil, 2015; Mason, 2008; Slonje i Smith, 2008; Vandebosch i Van Cleemput, 2008). No obstant això, amb independència de les diferències o semblances existents entre el *bullying* i el *cyberbullying*, de manera recurrent, els diversos estudis han trobat correlacions entre la violència tradicional i la violència mitjançant les TIC. Moltes recerques (Beran i Li, 2007; Garaigordobil, 2013; Juvonen i Gross, 2008; Katzer, Fetchenhauer, i Belschak, 2009; Olweus, 2012; Smith *et al.*, 2008) han trobat una forta relació entre ser agressor en situacions de violència tradicional a l'escola i ser-ho mitjançant les TIC, igual que entre ser víctima en un context i un altre.

Malgrat les diferències entre tots dos, la literatura en general troba coocurrència entre aquests fenòmens. En general, els estudis han posat en relleu que ser víctima o agressor de *cyberbullying* està significativament relacionat amb ser víctima o agressor també de *bullying* (Cross, Lester i Barnes, 2015; Kowalski, Morgan i Limber, 2012; Olweus, 2012; Smith *et al.*, 2008; Waasdorp i Bradshaw, 2015). En un estudi amb nens espanyols, García-Fernández, Romera-Félix i Ortega-Ruiz (2016) van trobar que el 28,9% de l'alumnat implicat en algun tipus de *bullying* havia participat en ambdues formes d'assetjament. Per això, tal com esmenten Kowalski, Giumetti, Schroeder i Lattanner (2014) en

la seva metaanàlisi i revisió de la literatura, aquest tipus de solapament ha portat al fet que Olweus (2013), per exemple, afirmés que ser cibervíctima o ciberagressor és una part de l'ampli patró general de ser assetjat o assetjador al qual s'afegeix l'ús de la tecnologia. En el context d'aquest debat, Garaigordobil (2013) va trobar moltes característiques personals similars en les víctimes de *bullying* i *cyberbullying* i en els agressors en ambdues modalitats d'assetjament. I també les correlacions de *bullying* i *cyberbullying* amb característiques personals i familiars van ser bastant similars.

No obstant això, altres autors han conclòs que, encara que cibervictimització i ciberagressió sí estan íntimament lligades entre elles, no ho estan amb altres formes de *bullying* (Varjas, Henrich i Meyers, 2009; Ybarra, Diener-West i Leaf, 2007). En línia amb aquestes troballes, Kubiszewski, Fontaine, Potard i Auzoult (2015) troben que aquests fenòmens no solament són diferents, sinó que comporten diferents efectes psicosocials, i els seus participants també tenen perfils diferents; en altres paraules, no solament hi ha diferents estudiants involucrats en tots dos fenòmens, sinó que les seves característiques personals també són diferents.

Les diferències entre els efectes de tots dos encara van més enllà, ja que alguns estudis troben que –malgrat que tots dos fenòmens comparteixen un gran nombre de participants (fins al 93%)– solament el *bullying* cara a cara prediu efectes psicològics negatius, com ara depressió (Hase, Goldberg, Smith, Stuck i Campaign, 2015). La metaanàlisi feta per Van Geel, Vedder i Tanilon (2015) respecte al *bullying/cyberbullying* i el suïcidi va concloure que el *cyberbullying* tenia una major relació amb ideació suïcida que el *bullying* cara a cara. Merrill i Hanson (2016), en la mateixa línia, van concloure que el *cyberbullying* estava més relacionat amb els problemes mentals que el *bullying* cara a cara.

Per tant, el debat sobre les connexions i el solapament entre *bullying* i *cyberbullying*, i sobre els efectes diferencials d'ambdues modalitats d'assetjament, segueix obert. No obstant això, i malgrat aquestes discrepàncies, cal emfatitzar que tots dos tipus d'assetjament tenen habitualment efectes molt nocius per a les víctimes.

2. Bullying i cyberbullying: prevalença, diferències entre sexes, canvis amb l'edat i conductes freqüents

2.1. Estudis sobre *bullying* i *cyberbullying*: una revisió

Amb relació al *bullying* i el *cyberbullying*, ens preguntem: quin percentatge d'estudiants pateix aquestes conductes?; hi ha diferències entre sexes?; s'observen canvis a mesura que augmenta l'edat?; quines conductes són les més freqüents? Per a donar resposta a aquests interrogants, s'ha fet una revisió utilitzant una gran quantitat de bases de dades (PsycInfo, Psycodoc, Scopus, Dialnet, CSIC, Latindex, PsycArticles, Eric, Google Scholar...), la qual cosa ha permès identificar tres-cents nou estudis epidemiològics que han analitzat la prevalença del *bullying* i el *cyberbullying* a escala nacional i internacional.

A partir de les successives revisions d'aquests estudis (Garaigordobil i Oñederra, 2008ab, 2009ab, 2010; Garaigordobil, 2011abc, 2013, 2015, 2017), s'han elaborat dues taules en les quals s'exposen els estudis duts a terme (vegeu l'annex) en relació amb els camps següents: autors i any de publicació, àmbit geogràfic en el qual s'ha fet l'estudi (país), nombre de participants de l'estudi i edat, i resultats obtinguts en relació amb el *bullying* i/o amb el *cyberbullying*. En la taula 11 es presenten els estudis nacionals i en la taula 12 els fets a la resta del món.

2.2. Estudis sobre *bullying* i *cyberbullying*: conclusions

Els resultats dels estudis (taules 11 i 12, que trobareu en l'annex) posen en relleu que la prevalença del *cyberbullying/cyberbullying* i les característiques relacionades mostren algunes variacions d'un país a un altre. No obstant això, tots els estudis, sense excepció, han evidenciat l'existència de l'assetjament entre iguals, per la qual cosa es pot concloure que és una realitat en tots els centres escolars al món, una realitat que molt probablement ha existit des de sempre, encara que solament recentment se li està prestant l'atenció que mereix. Encara que solament tenim dades de la prevalença del fenomen des del 1973 fins a l'actualitat, la revisió d'aquests estudis mostra un augment del percentatge de víctimes. Aquest increment podria obeir a un augment del fenomen des que l'estem estudiant, encara que també podria explicar-se per les diferències entre les recerques, ja que una major precisió de les recerques més recents permet avaluar millor el tema objecte d'estudi. A més, l'anàlisi dels resultats d'aquests tres-cents nou estudis permet respondre tots els interrogants sobre la prevalença del *bullying/cyberbullying*, la implicació de tots dos sexes, la seva evolució amb l'edat i les conductes d'abús més freqüents.

Els percentatges de prevalença del *bullying* i el *cyberbullying* varien en els diferents estudis, no són homogenis. Resulta difícil aportar una xifra concreta que en reflecteixi el grau de prevalença en nens, adolescents i joves. Independentment que hi hagi una major o menor presència del problema del maltractament i de les seves diferents formes als diferents països, les dades de les recerques no són fàcilment comparables per diverses raons.

Els diferents estudis varien molt quant a l'edat (5-22 anys en *bullying* i 7-25 anys en *cyberbullying*), la tècnica o instrument d'avaluació emprat (autoinformes, informes sociomètrics, informes del professorat...), el tipus de conductes estudiades (especialment en *cyberbullying*) o l'interval de temps considerat (alguns pregunten en quina mesura s'ha patit, tingut o vist aquest tipus de conductes des que va començar el curs; uns altres en l'últim any; uns altres en els últims dos o tres mesos; uns altres no estableixen cap limitació temporal). Tot això solament ens permet aportar un interval de percentatges de victimització greu (víctimes/cibervíctimes severes) i un percentatge de victimització ocasional molt més alt. No obstant això, els resultats dels estudis de prevalença posen en relleu que el problema és digne de consideració, la qual cosa permet emfatitzar la necessitat d'avaluar, prevenir i intervenir.

L'anàlisi de tres-cents nou estudis identificats en aquesta revisió (taules 11 i 12) permet afirmar que a escala mundial hi ha una evolució en els estudis sobre el *bullying*. Els primers estudis, que comencen amb el treball pioner d'Olweus (1973), analitzen la prevalença del *bullying*; posteriorment es comença a estudiar el *cyberbullying*, i en els últims anys molts estudis recullen dades d'ambdues formes d'assetjament, el presencial o cara a cara (*bullying*) i el tecnològic o electrònic (*cyberbullying*) amb la finalitat de comparar-los i analitzar-ne les connexions. A més, els primers estudis exploraven únicament la victimització, però progressivament s'incorpora l'anàlisi d'altres rols implicats en la situació (agressors, víctimes agressives, observadors...). De l'anàlisi dels resultats d'aquests estudis es pot concloure el següent:

a) A Espanya s'han trobat 75 estudis. Des del 1989, any en el qual es fa el primer estudi (Vieira *et al.*, 1989) sobre *bullying*, fins al 2006 (Orte, 2006), els estudis analitzen la prevalença del *bullying*, el percentatge de víctimes i/o agressors. Els estudis d'Orte (2006) i del Defensor del Poble (2007) inicien la recollida de dades sobre *cyberbullying* (cibervíctimes, ciberagressors) i progressivament s'observa un increment de les recerques que recullen dades sobre aquest tipus d'assetjament tecnològic. Des del 2011 (Calmaestra, 2011) fins a l'actualitat es registren nou estudis que aporten dades sobre ambdues formes d'assetjament. Els primers estudis recullen informació sobre el nombre de víctimes i, posteriorment, s'incorpora la recollida d'informació sobre percentatge d'agressors i observadors. De les 75 recerques de prevalença fetes fins a l'actualitat, 50 estudien la prevalença del *bullying*, 16 del *cyberbullying* i 9 estudien ambdues modalitats d'assetjament.

b) En la resta dels països del món s'observa una evolució similar: s'han identificat 234 estudis de prevalença del *bullying/cyberbullying*; d'aquests, 83 aporten dades de *bullying*, 95 de *cyberbullying*, i 56 recullen la prevalença d'ambdues modalitats d'assetjament. Des de l'estudi pioner sobre *bullying* fet en la dècada dels setanta (Olweus, 1973) fins al 2000 la recerca se centra en el *bullying* presencial o cara a cara. Finkelhor *et al.* (2000) comencen a explorar el *cyberbullying* (cibervíctimes), i més tard l'estudi de Smith *et al.* (2006) comença a analitzar la prevalença d'ambdues formes d'assetjament. A partir d'aquest moment, molts estudis analitzen simultàniament *bullying* i *cyberbullying*.

2.2.1. **Bullying: resultats dels estudis**

Amb relació al ***bullying* presencial o cara a cara**, una síntesi dels estudis revisats posa en relleu el següent:

a) **Prevalença de *bullying***: en els diferents estudis el percentatge mitjà aproximat de **victimització freqüent** (severa) oscil·la aproximadament entre el **2** i el **16%**; no obstant això, el percentatge d'estudiants que pateixen conductes violentes cara a cara, encara que sigui ocasionalment, supera en alguns estudis el 80%. Amb relació al percentatge d'agressors, els estudis mostren un rang d'agressors **severs** entre **2** i **12%**, encara que en alguns estudis el percentatge d'agressors **ocasionals** arriba al **45%**. Aquestes dades són orientatives per diverses raons:

- En alguns estudis no es diferencia entre victimització/agressió ocasional (s'ha patit o tingut la conducta alguna vegada) i severa (s'ha patit o tingut la conducta bastantes o moltes vegades, és a dir, freqüentment).
- Els estudis revisats s'han fet entre el 1973 i el 2017, i en el transcurs d'aquests anys en molts països s'han desenvolupat programes anti-*bullying* amb efectes positius, mentre que en uns altres no s'han dut a terme intervencions.
- Hi ha diferències entre països occidentals i orientals, relacionades amb les edats d'accés i/o ús de les TIC per part dels nens i adolescents.

b) **Diferències entre sexes**: la revisió de la literatura del *bullying* ha posat en relleu resultats discrepants. Alguns estudis no han trobat diferències de gènere, és a dir, han trobat similars percentatges d'homes i dones víctimes i agressors; uns altres han trobat un major percentatge d'agressors homes; uns altres un major percentatge de víctimes homes, mentre que uns altres han identificat percentatge superior de víctimes dones. No obstant això, la **tendència** dels estudis és a constatar que **hi ha més víctimes i més agressors homes**, i que mentre que **els homes fan més agressions físiques**, les dones **exerceixen més formes indirectes d'assetjament** (murmuració, difamació...). Potser les

discrepàncies poden ser explicades en part pels diferents instruments utilitzats que exploren diferents conductes d'assetjament presencial, i també per les diferents edats de les mostres dels estudis.

c) **Canvis amb l'edat:** els estudis que han analitzat les variacions en el percentatge de víctimes i agressors a mesura que augmenta l'edat han evidenciat una disminució del percentatge de víctimes i agressors. En general, es pot afirmar que **les conductes de *bullying* (especialment l'agressió física) disminueixen a mesura que augmenta l'edat**. El moment de major prevalença del problema se situa **entre 11 i 14 anys d'edat**, i disminueix després. No obstant això, els estudis que inclouen mostres fins a 18-20 anys evidencien que **les conductes agressives d'exclusió social i l'assetjament psicològic continua estant present en l'adolescència tardana i en la joventut**.

d) **Formes més comunes de maltractament:** en general, les conductes més prevalents són les d'**agressió verbal** (insultar, posar malnoms, desvalorar verbalment...), seguides de les **conductes d'assetjament o maltractament social** (ignorar, rebutjar, excloure, no deixar participar en el grup...) i, en últim lloc, l'**abús físic** (puntades de peu, cops, empentes...). Els casos d'amenaçes amb armes són rars en tots els estudis. A mesura que augmenta l'edat, l'assetjament social i psicològic desplaça l'assetjament físic.

i) **Llocs on es produeixen els episodis de *bullying*:** varien depenent del curs en el qual estan els estudiants. Mentre que, en general, en els nivells d'**educació primària** l'espai de major risc és l'esbarjo, en **educació secundària** es diversifiquen els llocs de risc i s'incrementen els índexs d'**abús als passadissos** i a les aules.

2.2.2. **Cyberbullying: resultats dels estudis**

Amb relació al *cyberbullying*, cal destacar que el seu estudi és més recent que el del *bullying*, ja que s'ha dut a terme en els últims disset anys (2000-2017) perquè és un fenomen associat a l'avenç de les TIC i a l'ús d'aquestes pels nens d'edats cada vegada més joves. La revisió de les recerques desenvolupades evidencia la rellevància del fenomen i el seu ràpid creixement. La violència mitjançant les TIC s'ha convertit en un problema rellevant, compartit per tots els països desenvolupats. Malgrat les diferències entre els estudis, la revisió duta a terme suggereix les dades següents:

a) **Prevalença de *cyberbullying*:** en els diferents estudis el percentatge mitjà aproximat de **cibervictimització greu o severa** (molt freqüent) oscil·la aproximadament entre **l'1 i el 10%**; no obstant això, el percentatge d'estudiants que pateixen **conductes de *cyberbullying***, encara que sigui ocasionalment, supera en alguns estudis el **60%**. Tal com es pot observar en la revisió feta, el *cyberbullying* és un fenomen en creixement, ja que en cada estudi que es duu a terme hi ha majors percentatges d'estudiants cibervictimitzats. Aquest increment s'està produint en part perquè els nens accedeixen a les noves tecnolo-

gies (internet, mòbil...) a una edat cada vegada més jove; perquè les seves activitats en el ciberespai, com a espai de socialització i d'oci, tenen cada vegada més rellevància; perquè no es dona una situació cara a cara i per tant perceben menys el dany causat i fins i tot de vegades vivencien la seva conducta com un joc, com un rol de ficció; perquè, a més, a vegades la percepció d'anonimat incrementa la sensació d'impunitat; i també per les pròpies característiques d'internet, que faciliten l'agrupament dels ciberagressors i l'elaboració/difusió de materials audiovisuals. Amb relació al percentatge de ciberagressors, els estudis mostren un rang de **ciberagressors severes** entre l'**1 i el 8%**, encara que en algun estudi el percentatge de **ciberagressors ocasionals** arriba al **70%**. Aquestes dades són orientatives per diverses raons:

- En alguns estudis no es diferencia entre cibervictimització/ciberagressió ocasional (s'ha patit o tingut la conducta alguna vegada) i severa (s'ha patit o tingut la conducta bastantes o moltes vegades, és a dir, freqüentment).
- Els estudis revisats s'han fet entre el 2000 i el 2017, i en el transcurs d'aquests anys ha augmentat l'ús de les TIC per part dels nens, adolescents i adults, i amb això ha augmentat la probabilitat de convertir-se en cibervíctima i/o ciberassetjador.

b) Diferències entre sexes: la revisió de la literatura del *cyberbullying* ha posat en relleu resultats discrepants. Alguns estudis han trobat similars percentatges d'homes i dones cibervíctimes i ciberagressors; fins i tot molts estudis, trobant un major percentatge d'homes ciberagressors i dones cibervíctimes, matisen que en *cyberbullying* les diferències entre sexes són escasses. La tendència dels estudis és a constatar que **en *cyberbullying* no hi ha grans diferències de gènere**, encara que pugui haver-hi una major predisposició en **les noies a ser cibervíctimes** i en **els nois a ser ciberagressors**. Potser les discrepàncies en part poden ser explicades pels diferents instruments utilitzats que exploren diferents conductes de *cyberbullying* o assetjament tecnològic, o fins i tot per diferents edats de les mostres de les recerques.

c) Canvis amb l'edat: els estudis que han analitzat les conductes de *cyberbullying* segons l'edat mostren resultats contradictoris. Molts estudis informen d'un augment del *cyberbullying* a mesura que augmenta l'edat; no obstant això, uns altres observen una disminució de cibervíctimes i ciberagressors amb l'edat, i algunes recerques han trobat una relació curvilínia entre *cyberbullying* i edat. Una explicació d'aquestes discrepàncies pot trobar-se en les diferents edats que inclouen les mostres dels diferents estudis, però la tendència de les recerques sembla mostrar **menys *cyberbullying* en la preadolescència i en la primera adolescència, augmenta en l'adolescència mitjana (14-15 anys), i posteriorment certa estabilitat** (de vegades lleugerament creixent i/o decreixent) en el percentatge de cibervíctimes i ciberagressors. Aquestes dades posen en relleu que aquestes conductes no desapareixen amb l'edat, encara que pu-

guin observar-se lleugeres disminucions. A més, s'evidencia un increment del fenomen cada vegada a edats més primerenques a causa de la facilitat d'accés a les TIC, i s'observa la seva permanència en l'adolescència tardana i la joventut.

d) Formes de *cyberbullying* més freqüents: els estudis nacionals i internacionals han identificat com a conductes més freqüents els **missatges de text insultants i amenaçadors** (per internet o mòbil) i la **difusió d'imatges** (vídeos o fotos). A més, altres formes freqüents de *cyberbullying* són l'**exclusió social** (per exemple, impedir participar en grups de xarxes socials...), **insultar** (posar malnoms...) i **parlar malament o difamar** una persona (via mòbil o internet).

3. Conseqüències del *bullying* i el *cyberbullying* per a les víctimes, els agressors i els observadors

La violència entre iguals té conseqüències perniciososes per tots els implicats però amb diferents símptomes i nivells de sofriment. Encara que els efectes més acusats es mostren en la víctima, els agressors i els observadors també són receptors d'aprenentatges i hàbits negatius que influiran en el seu comportament actual i futur. Tots els implicats en situacions de maltractament, en qualsevol dels rols, estan en major situació de risc de patir desajustaments psicosocials i trastorns psicopatològics en l'adolescència i en la vida adulta que els nois i noies no implicats.

No hi ha dubte que la conseqüència més extrema del *bullying* és el suïcidi o la mort de la víctima, i precisament va ser això el que va impulsar la primera recerca, feta a Noruega per Olweus (1973). Aquest i altres fets dramàtics han servit per a impulsar la recerca i la intervenció institucional en moltes comunitats. Les conseqüències, encara que no siguin tan extremes en totes les víctimes, sí afecten la salut, la qualitat de vida, el benestar i el correcte desenvolupament de la persona.

3.1. Efectes del *bullying*

Amb la finalitat d'emfatitzar les dades disponibles, en un treball previ (Garai-gordobil i Oñederra, 2010), es va dur a terme una revisió dels estudis que han evidenciat les negatives conseqüències del *bullying* per a les víctimes, els observadors i els agressors. Una síntesi dels resultats es presenta en la taula 1. Per a més detalls dels estudis en els quals es basa la informació de la taula 1, es pot consultar l'obra esmentada.

Taula 1. Conseqüències del *bullying* per a víctimes, agressors i observadors

Víctimes	Agressors	Observadors
<ul style="list-style-type: none"> • Rebuig a l'escola. • Baix rendiment acadèmic i fracàs escolar. • Sentiments d'inseguretat, solitud i infelicitat. • Introversió, tímidesa i aïllament social. • Baixa autoestima. • Sentiments de culpabilitat. • Somatitzacions i dolors físics. • Trastorns en el son: insomni, malsons, terrors nocturns, enuresi... • Estrès posttraumàtic: <i>flash-backs</i>. • Intensa ansietat, pànic, agorafòbia. • Depressió: alteracions de l'estat d'ànim, tristesa i ideació de suïcidi. • En casos extrems, suïcidi. • Persistència de símptomes a llarg termini i en edat adulta (depressió, ansietat, fòbia social...). 	<ul style="list-style-type: none"> • Baix rendiment acadèmic i fracàs escolar. • Moltes conductes antisocials, risc de desenvolupar trastorn de personalitat antisocial. • Dificultats per a complir normes. • Relacions socials negatives. • Falta d'empatia davant els estats emocionals d'altres éssers humans. • Crueltat i insensibilitat davant el dolor aliè. • Absència de sentiment de culpabilitat. • Dificultats de control de la ira i la impulsivitat, que li afectarà negativament l'adaptació personal, social i laboral futura. • Baixa capacitat d'autocrítica i per a assumir responsabilitats. • Consum d'alcohol i drogues. • Persistència de símptomes a llarg termini i en edat adulta (avantsala de conducta delictiva, violència de parella, violència en el treball...). 	<ul style="list-style-type: none"> • Por i submissió davant els violents. • Pèrdua d'empatia i dessensibilització davant el dolor d'altres éssers humans. • Desenvolupament d'una personalitat insolidària. • Interiorització de la utilitat de les conductes antisocials i delictives per a aconseguir objectius. • Sentiments de culpabilitat per no defensar la víctima, essent conscient de la situació injusta. • Persistència de símptomes a llarg termini i en edat adulta.

Una recent revisió d'estudis, duta a terme per Rivara i Le Menestrel (2016), que analitzen les conseqüències del *bullying*, ha posat en relleu les conclusions següents:

- Les víctimes-agressores experimenten una major varietat de símptomes internalitzants i externalitzants que els que solament intimiden o són solament intimidats.
- Els agressors experimenten emocions negatives.
- Les víctimes tenen un major risc de problemes de salut mental, problemes emocionals i conductuals, especialment problemes internalitzants.
- Amb prou feines hi ha estudis que hagin analitzat els efectes de ser observador.
- Les víctimes tenen molts problemes somàtics.
- Factors cognitius-socials (com culpar-se a si mateix) i la falta de regulació emocional intervenen en les relacions entre intimidació i resultats adversos.
- Els esdeveniments estressants, com els que poden tenir lloc en experimentar victimització, semblen alterar els circuits emocionals del cervell (aquesta afirmació requereix més recerca).

- La genètica influeix en la manera com les experiències contribueixen al benestar mental i físic, encara que la naturalesa d'aquesta relació és complexa i no està completament clara.
- L'exposició repetida a la intimidació pot produir una petjada neural que podria ser al darrere d'alguns dels comportaments associats amb ser víctima.
- Les dades sobre els efectes de ser víctima, agressor o observador en la salut física són limitades.
- Les víctimes que han patit polivictimització (blanc de múltiples tipus d'agressió) més probablement experimentaran resultats emocionals, conductuals i de salut mental més negatius que els qui han estat victimitzats amb una única forma d'agressió.
- Les conseqüències de ser víctima de *bullying* s'estenen fins a l'edat adulta, i els efectes poden ser més severos que altres formes de maltractament.
- Els individus que participen en l'assetjament (com perpetradores, víctimes o tots dos) significativament són més propensos a tenir ideació suïcida o fins i tot a intentar suïcidar-se, en comparació d'aquells que no estan involucrats en la intimidació.
- No hi ha suficient evidència per a concloure que ser víctima sigui un factor causal dels tirotejos escolars que provoquen múltiples homicidis, ni hi ha evidència clara sobre com l'experiència de ser víctima o perpetrador de *bullying* influeix en la salut mental, en la conducta o en els tirotejos a les escoles.

3.2. Efectes del *cyberbullying*

El dany emocional com a conseqüència del *bullying* en totes les seves modalitats és molt significatiu. Tal com s'ha posat en relleu, les víctimes del *bullying* poden experimentar depressió, ansietat, fracàs escolar... Les víctimes de *cyberbullying* (Garaigordibil, 2011a) pateixen el mateix dany psicològic o fins i tot més dany perquè la informació lesiva està disponible per a tothom les vint-i-quatre hores del dia, els assetjadors amb freqüència són anònims, el procés de victimització és continu i inevitable, la majoria de les vegades és molt difícil eliminar el material publicat i sol estar accessible de manera pública durant llargs períodes de temps. Els adolescents poden ser reticents a parlar amb els adults sobre l'abús que estan patint a causa del trauma emocional, al fet que pensen que és culpa seva, per por de possibles «venjances», o per la preocu-

pació perquè se'ls restringeixi l'ús d'internet o del telèfon mòbil. En el punt més extrem, el *cyberbullying*, igual que el *bullying*, pot portar al suïcidi i a la violència juvenil.

Cada vegada que es consideren les conseqüències del *bullying* i del *cyberbullying*, emergeixen els episodis més dramàtics, és a dir, els que impliquen amenaces greus contra la integritat de la víctima o els que condueixen al suïcidi quan la víctima ja no té capacitat per a suportar més sofriment (Jokin Ceberio, Ryan Patrick Halligan, Clemente Tyler, Amanda Todd, entre molts altres). Sens dubte, aquestes situacions arriben a aconseguir una gran repercussió mediàtica i, per tant, un gran impacte sobre els pares, els educadors i tota la societat en general. No obstant això, i encara que afortunadament la majoria dels casos no arriben a aquest nivell de gravetat, el *bullying*, sia cara a cara o tecnològic, té efectes molt negatius. Igual que el *bullying*, el *cyberbullying* és un fenomen social perjudicial no solament per a les víctimes, també afecta els agressors i els observadors.

Com que el *cyberbullying* és un fenomen més recent, són menys les recerques que han explorat els efectes sobre la víctima i sobre l'agressor. Els estudis duts a terme evidencien que el *cyberbullying* pot afectar un percentatge molt alt d'adolescents (60% aproximadament, encara que varia en funció dels països), que pot ser tan dolent o pitjor que una agressió física al col·legi i que és tan implacable i emocionalment devastador que de vegades pot portar al suïcidi i també a l'assassinat. En alguns treballs (Smith, Mahdavi, Carvalho i Tippett, 2006) en els quals s'ha preguntat a les víctimes sobre els efectes de les formes de maltractament tradicionals i en línia, les formes electròniques eren percebudes com més severes, sobretot quan aquestes tenien un caràcter més públic o amenaçador.

Una revisió sobre les conseqüències del *cyberbullying* (CB) (Garaigordobil, 2011a, 2013, 2017) pot observar-se en la taula 2.

Taula 2. Conseqüències del *cyberbullying* per a les víctimes i els agressors

Estudi	Resultats
Ybarra i Mitchell (2004)	Els estudiants que participaven en episodis de CB, amb independència del paper amb el qual intervinguessin, tenien major probabilitat de patir símptomes depressius i problemes de comportament i ajustament social.
Manke (2005)	Els alumnes que són objectiu continuat dels seus companys veuen deteriorada la seva autoestima i la confiança en si mateixos, la qual cosa augmenta les dificultats en l'àmbit acadèmic i de relació amb els altres companys, és a dir, el seu ajustament psicosocial.
Hernández Prados (2006)	El CB pot produir conseqüències greus, que van des de quadres depressius fins a fòbies. Se sol manifestar un descens de l'autoestima de la víctima, de la seva adaptació social i del rendiment acadèmic. Al costat d'aquestes característiques, és freqüent trobar en els agressors conductes violentes d'amenaça, conductes delictives, aïllament social, dependència de les tecnologies, consum de drogues...
Li (2006)	Moltes de les víctimes solen convertir-se en assetjadors.
Patchin i Hinduja (2006)	El CB produeix en les víctimes sentiments d'ira, frustració o depressió.

Estudi	Resultats
Kowalski i Witte (2006)	Van evidenciar les emocions següents en les víctimes: ràbia, tristesa, depressió, feblesa, indefensió. No obstant això, els assetjadors enuncien les emocions següents: agressiu, venjatiu, feliç, satisfet.
Wolak, Mitchell i Finkelhor (2006)	El 34% de les víctimes tenien un o més símptomes d'estrès, no podien deixar de pensar en l'incident, sentint-se nerviosos o irritables, i tenien pèrdua d'interès per les coses.
Kowalski i Limber (2007)	Com que no es veuen cara a cara els agressors i la víctima, els agressors no poden veure les reaccions de l'altre, la qual cosa pot facilitar encara més la inhibició de l'empatia.
Beran i Li (2007)	Les víctimes tenien notes baixes, una concentració pobre i eren absentistes escolars.
Raskauskas i Stoltz (2007)	Les víctimes van informar de sentiments de tristesa i disminució de la motivació per a assistir a escola.
Ybarra i Mitchell (2007)	Van trobar una alta correlació entre l'assetjament fet per internet i problemes de comportament i psicossocials en els agressors. És més probable que els agressors tinguin problemes amb l'acatament de les normes i problemes pel seu comportament agressiu.
Mitchell, Ybarra i Finkelhor (2007)	Depressió, ús de drogues i delinqüència van ser significativament majors entre els qui havien informat d'experiències de CB.
Ybarra, Diener-West i Leaf (2007)	Era més probable que els ciberagressors fossin absentistes escolars, subjectes de detencions o suspensions i que haguessin portat armes a l'escola.
Ortega, Calmaestra i Mora-Merchán (2008b); Ortega, Sánchez i Menesini (2002)	Els sentiments més freqüents en les víctimes van ser sentir-se malament, enfadar-se, sentir-se trist o indefens. Amb freqüència, els agressors pensaven que a les seves víctimes no els afectava el que els feien, i d'això es pot deduir la seva falta d'empatia o un elevat grau de desconexió moral.
Dehue, Bolman i Völlink (2008)	Les conseqüències podrien estar relacionades amb importants problemes físics, socials i psicològics, entre els quals hi ha la depressió i l'estrès.
Ortega, Elipe, Mora-Merchán, Calmaestra i Vega (2009)	La intimidació tradicional va produir una gran varietat d'impactes, mentre que la intimidació indirecta i l'assetjament cibernètic van presentar una varietat de resultats més limitada en les víctimes, que es va classificar en dos grups: els que van dir que no havien estat afectats emocionalment i els que patien una gran varietat d'emocions negatives.
Ortega, Elipe i Calmaestra (2009)	La proporció de víctimes que enuncien emocions negatives com sentir-se malament, trist i indefens era significativament superior a la dels agressors-víctimes. El percentatge d'agressors-víctimes que van afirmar que l'agressió no els afectava va ser gairebé el doble (46,4% enfront de 20%). La proporció d'agressors i agressors-víctimes que reconeixien que les seves víctimes tenien emocions negatives va ser similar. Agressors i agressors-víctimes reconeixien que la seva agressió podia generar emocions negatives en les víctimes. Una bona part dels agressors-víctimes van afirmar no sentir-se afectats per l'agressió. Una gran part de les víctimes perceben i defineixen amb claredat emocions negatives; aquest reconeixement no ocorre en igual mesura ni amb els agressors ni amb els agressors-víctimes. Quan l'agressor és simultàniament víctima reconeix més els efectes del seu atac a un altre que els que ell mateix pateix.
Gradinge, Strohmeie, Dagmar, Spiel i Christiane (2009)	Les puntuacions més altes en símptomes depressius i somàtics es van observar en estudiants identificats com a víctimes provocadores i al mateix temps ciberassetjadors.
Vandebosch i Van Cleemput (2009)	Els joves que han estat intimidats per internet o pel telèfon mòbil durant els últims tres mesos són més dependents d'internet, se senten menys populars, assumeixen més riscos relacionats amb internet, són més sovint espectadors i menys agressors. Els joves que han estat intimidats algú per internet o pel telèfon mòbil durant els últims tres mesos són més joves, són més sovint víctimes i espectadors d'intimidació, i més sovint autors de <i>bullying</i> .
McLoughlin, Burgess i Meyricke (2009)	Les víctimes: el 40% van dir sentir-se deprimides, tristes, ferides; el 30% van indicar que se sentien intimidades, degradades, avergonyides, excloses i insegures; el 20% van dir que l'assetjament cibernètic els havia fet sentir-se enutjades, molestes, disgustades i decebudes; i el 10% eren indiferents.
Hoff i Mitchell (2009)	Les víctimes experimenten alts nivells d'ira, impotència, depressió i temor. Quan la situació de victimització provocava impotència, depressió i temor, les víctimes s'aïllaven progressivament; mentre que les que experimentaven ira tendien a convertir-se en agressors. Quan la víctima no sabia qui era l'agressor, desenvolupava més sentiments d'impotència i de temor que quan coneixia la persona que li feia CB.

Estudi	Resultats
Dempsey, Sulkowski, Nichols i Storch (2009)	Experiències de cibervictimització es van associar a símptomes d'ansietat social però no a depressió.
Sourander <i>et al.</i> (2010)	Ser víctima va estar associat amb problemes emocionals i de grup, mal de cap, dolor abdominal recurrent, dificultats per a dormir i sensació d'inseguretat a l'escola. Ser assetjador es va associar amb hiperactivitat, problemes de conducta, baix comportament prosocial, abús constant d'alcohol i tabac, maldecaps i sensació d'inseguretat a l'escola. Ser assetjador-víctima va estar associat amb tots aquests factors de risc. En conclusió, tant el ciberassetjament com la cibervictimització estan associats amb problemes psiquiàtrics i psicossomàtics.
Hinduja i Patchin (2010)	El 20% de les víctimes van informar seriosament de pensaments suïcides. Totes les formes de <i>bullying</i> van estar significativament associades amb increments de la ideació suïcida, i les víctimes de CB van mostrar el doble de probabilitat de tenir intents de suïcidi comparat amb els joves que no havien patit CB.
Kowalski, Limber i Agatston (2010)	Revisen la literatura entorn dels efectes del CB per a les víctimes i conclouen que els efectes del ciberassetjament poden ser similars als identificats en el <i>bullying</i> (depressió, baixa autoestima, indefensió, ansietat social, problemes de concentració, de rendiment acadèmic, distanciament i idees de suïcidi).
Erdur-Baker i Tanrikulu (2010)	Major nivell de símptomes depressius en els que havien estat víctimes de CB.
Estévez, Villardón, Calvete, Padilla i Orue (2010)	Les víctimes tenen un nivell significativament menor d'autoestima i major de depressió, d'esquema de maltractament i d'exposició a la violència que els adolescents que no han patit cap ciberagressió.
Schneider, O'Donnell, Stueve i Coulter (2012)	Víctimes i cibervíctimes tenien majors nivells de malestar psicològic, símptomes depressius i intents de suïcidi.
Chang <i>et al.</i> (2013)	La victimització de <i>bullying</i> i <i>cyberbullying</i> es va associar significativament amb depressió.
Garaigordobil (2013)	Els que havien patit (cibervíctimes) o tingut (ciberagressors) una o més conductes agressives en l'últim any tenien significativament baixa estabilitat emocional, baixa autoestima, problemes acadèmics, símptomes psicopatològics i psicossomàtics, i un alt nivell d'ús d'estratègies agressives com a tècnica de resolució de conflictes.
Vieno, Gini, Lenzi, Pozzoli, Canale i Santinello (2014)	Les cibervíctimes manifestaven significativament problemes somàtics i psicològics.
Cross, Lester i Barnes (2015)	Els adolescents víctimes de <i>bullying</i> i <i>cyberbullying</i> eren més propensos a experimentar dificultats socials i emocionals que els que únicament havien estat víctimes de <i>bullying</i> . Els que eren objecte de tots dos tipus de victimització van experimentar més dany i es van mantenir allunyats de l'escola amb més freqüència que els que havien estat víctimes de <i>bullying</i> únicament.
Heiman, Olenik-Shemesh i Eden (2015)	Cibervíctimes i ciberagressors tenien majors sentiments de solitud emocional i una menor creença en la seva autoeficàcia social.
Landoll, La Greca, Lai, Chan i Herge (2015)	La cibervictimització es va associar amb un augment de símptomes depressius al llarg del temps. La victimització relacional es va associar amb una major ansietat social al llarg del temps.
Navarro, Ruiz-Oliva, Larrañaga i Yubero (2015)	Ser víctima de <i>cyberbullying</i> i de <i>bullying</i> social es va correlacionar negativament amb benestar subjectiu. També els que assetjaven socialment a uns altres van tenir menor benestar subjectiu que els nens no involucrats. Ser ciberagressor es va associar amb menors optimisme i felicitat global.
Tsitsika <i>et al.</i> (2015)	La cibervictimització es va associar a problemes externalitzants, internalitzants i acadèmics.
Wright (2016)	Es va trobar una associació positiva entre cibervictimització i abús d'alcohol i ús de marihuana
González-Cabrera, Calvete, León-Mejía, Pérez-Sancho i Peinado (2017)	Cibervíctimes i cibervíctimes-agressores tenien significativament més estrès (percebut i mesurat mitjançant el cortisol).

A partir de la revisió dels estudis fets on es presenten els resultats d'algunes de les recerques més rellevants que han identificat els efectes del *cyberbullying* (Garaigordobil, 2011a, 2013, 2017), es pot concloure que el *cyberbullying* té efectes significatius en els àmbits emocional, psicosocial i acadèmic:

a) Les **cibervíctimes** tenen sentiments d'inseguretat, solitud, tristesa, infelicitat, indefensió, ansietat, nerviosisme, irritabilitat, depressió, ideació suïcida, estrès, temor, por, baixa autoestima, falta de confiança en si mateixos, baixa estabilitat emocional, ira i frustració, somatitzacions, trastorns del son, fòbies, dificultats per a concentrar-se que afecten el seu rendiment acadèmic, ingesta d'alcohol i drogues, baix ajustament social, ansietat social..., és a dir, nombrosos problemes internalitzants i externalitzants.

b) Els **ciberagressors** tenen major probabilitat de desconexió moral, falta d'empatia, baixa estabilitat emocional, dificultats d'acatament de les normes, conductes delictives, problemes pel seu comportament agressiu, dependència de les tecnologies, absentisme escolar, ingesta d'alcohol i drogues, sentiments de solitud emocional, menor optimisme i felicitat...

c) A més, **cibervíctimes i ciberagressors** estan en situació de risc de tenir problemes de desenvolupament que poden persistir en l'edat adulta. En general, els investigadors consideren que el *cyberbullying* té similars efectes al *bullying* tant en el moment que succeeix com a mitjà i llarg terminis, i fins i tot consideren que a llarg termini els efectes poden ser àdhuc més negatius.

4. Mites i creences irracionals en relació amb la violència entre iguals

Amb relació a la violència entre iguals en qualsevol de les seves modalitats (*bullying/cyberbullying*), circulen molts mites, imatges falses, estereotips i creences irracionals que, essent completament falsos, condueixen habitualment a conductes de passivitat enfront d'aquest greu problema. Entre els mites i/o creences irracionals més estesos sobre aquest fenomen, i que es materialitzen en frases socialment molt utilitzades, es poden destacar les afirmacions següents:

- Les que minimitzen el problema del *bullying* (taula 3).
- Les que n'emfatitzen la utilitat (taula 4).
- Les que neguen la seva existència al centre educatiu i que els professors tinguin coneixement d'aquests fets (taula 5).
- Les que consideren que el *bullying* ha existit des de sempre, és una part de la naturalesa humana i no pot ser objecte de prevenció i/o eradicació (taula 6).
- Les que estigmatitzen a víctimes: s'ho mereixen; són febles; tenen problemes; no els afecta tant; és cosa de nois (taula 7).
- Les que menysvaloren la responsabilitat dels agressors: no són responsables; no necessiten ajuda; cal ignorar-los; cal castigar-los (taula 8).
- Les que inhibeixen la responsabilitat dels observadors: millor no implicar-se; si ho dic seré un delator; els observadors no formen part de la situació (taula 9).
- Les que tranquil·litzen inadequadament els pares: si el meu fill fos una víctima m'ho diria; si el meu fill/filla no té aquest problema no he de fer res (taula 10).

Taula 3. Afirmacions que minimitzen el problema del *bullying*

«Són bromes, jocs, coses de nens. No n'hi ha per a tant.»	Fals. Amb aquestes afirmacions, els adults justifiquen no intervenir en la situació. No obstant això, el maltractament no és cap broma. Si la víctima està patint, els adults han d'intervenir. Com ja s'ha comentat, patir <i>bullying</i> pot provocar greus seqüeles en els nens i adolescents afectats. En els casos més greus, aquestes seqüeles poden portar al suïcidi o a l'agressió a altres companys (com en el cas del tiroteig a Columbine, EUA). És freqüent que els assetjadors s'excusin dient: «solament estava fent broma», «estàvem jugant»... És lamentable escoltar mares i pares d'assetjadors dir: «són coses de nens», «són jocs de nens». El <i>bullying</i> no és un joc. Els jocs serveixen per a adquirir competències socials, intel·lectuals..., ensenyen a cooperar, a esperar torn, a compartir. Un joc és entre dues o més persones i totes es diverteixen, no uns a costa d'uns altres. I encara que sí que són coses de nens (ho són perquè es refereix a l'edat en la qual succeeixen amb major freqüència), no són criaturades sense importància. Per a la víctima, l'assetjament és una tortura, i per als assetjadors és l'expressió externa d'un problema de construcció de la personalitat.
«El <i>bullying</i> està de moda. És una cosa que sempre ha existit però que ara té molta publicitat.»	Fals. Frases d'aquest tipus banalitzen el problema. Que ara es parli del tema en els diaris, en les revistes, en els debats polítics, en la televisió, etc., no significa que sigui una moda. És un problema actual, i obeeix a circumstàncies socials actuals que l'han empitjorat, encara que hagi existit abans. Si vivim en una societat violenta, per què esperem llavors que les escoles i els infants estiguin exempts d'aquesta violència? La violència entre iguals és un reflex de la violència a casa, a les nostres comunitats, en els mitjans massius de comunicació. És un problema complex i amb greus conseqüències, no una cosa que està de moda.
«Resulta que ara tots fan <i>bullying</i> , no? S'està exagerant el problema.»	Fals. La veritable exageració prové de la ignorància sobre les característiques del problema. És cert que molta gent està interpretant que qualsevol tipus de conflicte, ofensa o problema és <i>bullying</i> . Efectivament, això és fals, no tota la violència és <i>bullying</i> , ni tots els conflictes entre estudiants són <i>bullying</i> , però sí que hi ha un problema de <i>bullying</i> que afecta un percentatge d'estudiants digne de consideració.
«Tots hem passat per això i no és tan greu. Assetjar o ser assetjat no fomenta un dany durador.»	Fals. El <i>bullying</i> en totes les seves modalitats deixa seqüeles en la víctima, en l'agressor i fins i tot en els testimonis, que es culpabilitzen per no haver fet res. Pensar que no n'hi ha per a tant, que ja passarà, que això ens ha passat a tots, és fals. La violència deixa empremta, no solament en la víctima sinó també en els agressors i en els observadors, a curt, mitjà i llarg termini. Del <i>bullying</i> sempre queden cicatrius. Es tendeix a considerar el <i>bullying</i> com una cosa a superar pels menors conforme van desenvolupant-se. És cert que els nens superen certes conductes i actituds, però el <i>bullying</i> és una pauta disfuncional que no se supera «espontàniament». Les conseqüències dels abusos tendeixen a durar tota la vida si no s'intervé aviat per corregir-les. Agressors, víctimes i testimonis patiran efectes nocius, com s'ha vist prèviament.
«El <i>bullying</i> són bromes i burles. El <i>bullying</i> és violència física. El tipus de <i>bullying</i> més nociu és el relacionat amb la violència física.»	Fals. El <i>bullying</i> és molt més que simples bromes. Encara que les burles són una forma d'assetjament, n'hi ha d'altres com la intimidació, la violència física, la vexació, l'assetjament sexual, l'exclusió, els rumors, la difamació... entre moltes altres formes de causar dolor a la víctima. El <i>bullying</i> no solament són atacs físics. En realitat, les injúries de paraula, els acudits sobre la víctima, succeeixen amb més freqüència. La forma més comuna de <i>bullying</i> consisteix en insults; no obstant això, a mesura que augmenta l'edat augmenta la freqüència de l'assetjament relacional (exclusió social), sobretot entre les nenes. També és fals que el tipus de <i>bullying</i> més nociu sigui el relacionat amb la violència física. El tipus de <i>bullying</i> més nociu és l'emocional, en què s'ataca la identitat de la persona: raça, orientació sexual, pes, estatus, religió... Aquest tipus de <i>bullying</i> causa els nivells més alts d'ansietat.
«Aquestes situacions solament succeeixen en barris marginals, amb mancances, pobres. Els assetjadors sempre són nois amb problemes familiars.»	Fals. El <i>bullying</i> es produeix a totes les escoles i en tots els nivells socioeconòmics i culturals. Qualsevol estudiant en qualsevol col·legi pot acabar essent víctima del <i>bullying</i> o convertir-se en un agressor. Aquest és un mite molt difós entre persones d'un nivell socioeconòmic mitjà o alt. El problema és real i existeix tant en escoles públiques com en escoles privades.

Taula 4. Afirmacions que emfatitzen la utilitat del *bullying*

«Les situacions de <i>bullying</i> imprimeixen caràcter i formen part del procés de creixement.»	Fals. És cert que afrontar adversitats enforteix el caràcter, però en els casos de <i>bullying</i> la violència és tan extrema que, tal com s'ha evidenciat, pot provocar greus seqüeles psicològiques. No es pot construir una personalitat equilibrada amb el maltractament.
«Suportar el <i>bullying</i> avesa, ajuda a enfortir el caràcter.»	Fals. Suportar l'assetjament no serveix perquè el nen o la nena construeixi una autoimatge forta. L'efecte és totalment contrari. La persona que ha estat blanc de <i>bullying</i> pateix depressions amb més freqüència i té menys autoestima, és més propensa a patir fòbies i estats d'ansietat. Si no se li ensenyen tècniques adequades, perdrà la capacitat per a desenvolupar-se en la vida.

«El <i>bullying</i> és un ritu d'iniciació.»	Fals. Aquesta actitud es basa en el raonament erroni que la persona capaç de suportar humiliacions o d'humiliar uns altres està preparada per a entrar en una etapa superior o ser part d'un grup. De fet, en alguns països les «quintades» estan prohibides justament perquè no són un joc i són altament perilloses. Els rituals d'iniciació en diferents etapes de la vida no tenen a veure amb el <i>bullying</i> .
«El <i>bullying</i> és una part normal del procés de creixement.»	Fals. Que algú rebí burles, sigui exclòs, amenaçat, insultat, vexat o pateixi danys no té res a veure amb el procés de creixement. La conducta antisocial té molts riscos i conseqüències negatives per a tots els implicats.
«El <i>bullying</i> és una via normal per a resoldre els conflictes habituals en les relacions interpersonals.»	Fals. Aquesta racionalització és perillosa davant conductes cruels, ja que fa possible que el <i>bullying</i> es perpetui. A l'agressor no li interessa cedir i/o trobar un punt d'acord, es fixa en el més feble (en allò físic, intel·lectual, social...) i el fustiga/turmenta. Els conflictes en les relacions humanes són inevitables, i aprendre a resoldre'ls és una de les competències socials que tota persona ha d'adquirir mentre va madurant. Els infants han d'aprendre a negociar i defensar-se d'una manera adequada. És cert que algunes d'aquestes conductes són freqüents entre infants, però és fals que ells sempre hagin d'aprendre a resoldre sols els seus problemes. Com que estan en una situació d'abús repetitiu, en la qual no aconsegueixen defensar-se, els adults han d'intervenir per posar límits a l'agressor.

Taula 5. Afirmacions que neguen que aquests fets existeixin al centre educatiu i que els professors en tinguin coneixement.

«És millor ocultar el que ocorre per no danyar la imatge del centre.»	Fals. En molts centres educatius, docents i directors neguen la possibilitat que el <i>bullying</i> pugui existir als seus centres. Alguns adults pensen que implementar un programa anti- <i>bullying</i> projecta una imatge d'escola problemàtica, però realment dur a terme accions d'aquest tipus converteix una escola en més segura i eficaç. No obstant això, el pes d'aquesta creença fa que molts centres no implementin programes anti- <i>bullying</i> .
«El professorat mai no sap el que està succeint.»	Fals. A pesar que els assetjadors solen actuar lluny de la presència dels adults, hi ha docents que poden intuir el problema, però no s'hi impliquen, sia per falta d'habilitats per a afrontar la situació, per falta de motivació o fins i tot per temor, ja que no és infreqüent l'assetjament cap al professor que s'enfronta als agressors.
«El professorat sap enfrontar-se a les situacions de <i>bullying</i> .»	Fals. Una gran proporció de professors reconeix que no té la formació necessària per a detectar i intervenir en els casos de <i>bullying</i> . Caldria dotar-los de la formació adequada, ja que podrien tenir un paper molt important, atesa la quantitat d'hores que passen amb els infants i la informació que tenen sobre el funcionament intern del grup d'alumnes.
«El professorat no fa res.»	Fals. Els professors amb freqüència ajuden l'estudiant que està sent assetjat, però han de saber-ho. El diàleg entre família i escola és clau per a solucionar els problemes.

Taula 6. Afirmacions que consideren que el *bullying* ha existit des de sempre, és una part de la naturalesa humana i no pot ser objecte de prevenció i/o eradicació

«El <i>bullying</i> ha succeït des de sempre i no pot canviar-se.»	Fals. Aquesta afirmació condueix a la passivitat i permet que les conductes d'assetjament continuïn succeïnt. Que una conducta hagi succeït en el passat no justifica que no fem res per a canviar-la. Podem ajudar els estudiants perquè puguin distingir el <i>bullying</i> d'una baralla entre amics, però el que està relacionat amb el <i>bullying</i> és molt seriós, i és necessari identificar-ho per intervenir i eradicar-ho.
«És impossible eliminar el <i>bullying</i> . És una part de la naturalesa humana.»	Fals. En la majoria de les escoles succeeix el <i>bullying</i> en diferents graus; no obstant això, hi ha escoles on mitjançant un lideratge positiu dels adults, dels mateixos estudiants i de les relacions saludables, el <i>bullying</i> es torna un problema poc freqüent i quan ocorre és immediatament detectat i deturat.
«La prevenció i l'atenció del <i>bullying</i> són complicades i cares.»	Fals. En gran manera, el <i>bullying</i> pot detenir-se desenvolupant relacions socials saludables i respectuoses, fomentant experiències per a promoure el desenvolupament social i afectiu-emocional al llarg de tota l'escolarització (programes de joc cooperatiu, d'intel·ligència emocional...). No s'han de comprar programes anti- <i>bullying</i> cars, tota la comunitat escolar ha d'implicar-se de manera compromesa i permanent fomentant relacions interpersonals positives i estar alerta amb relació a les situacions de <i>bullying</i> .

«Les polítiques i estratègies contra el <i>bullying</i> no funcionen.»	Fals. Les polítiques i estratègies contra el <i>bullying</i> , la violència de gènere, la discriminació racista, etc., han servit per a incrementar la consciència sobre aquests problemes socials. Mentre no hi hagi polítiques clares i explícites contra el <i>bullying</i> , moltes escoles no tindran la disposició de desenvolupar i adoptar accions contra aquest fenomen. Aquestes polítiques serveixen per a fomentar la consciència sobre aquest tema i estructuraren les bases per als canvis socials duradors.
--	--

Taula 7. Afirmacions que estigmatitzen les víctimes: s'ho mereixen; són febles; tenen problemes; no els afecta tant; és cosa d'infants

«La víctima s'ho ha buscat», «Hi ha persones que es mereixen que les assetgin», «Les víctimes són gent problemàtica»	Fals. Aquests comentaris justifiquen l'agressió i provoquen una doble victimització de la víctima, ja que la converteix en culpable de les agressions que pateix. La majoria dels assetjadors es fiquen amb persones que són «diferents» en algun sentit i utilitzen «raons» absurdes: «és lletja», «és obesa», «té correctors a les dents», «usa ulleres», «no fa sevir roba de marca», «és pobre», «és massa estudiós», «té orelles d'elefant»... L'agressor fa una atribució externa de la seva conducta agressiva justificant-la sobre la base de característiques de la víctima. La víctima pot ser un bon estudiant, que no té facilitat per a relacionar-se..., però això no és el mateix que ser problemàtic. Siguin quines siguin les característiques de la víctima, ningú no es mereix ser ni assetjat ni menyspreat. Ningú no mereix mai ser víctima del <i>bullying</i> .
«Les víctimes són infants febles», «Els que es queixen dels agressors són uns ploramiques»	Fals. Els agressors se centren en qualsevol tret que faci a la víctima diferent. Qualsevol element diferencial pot convertir a un estudiant en víctima de <i>bullying</i> (ser baix o alt, gros o prim, portar ulleres, vestir de manera diferent, ser molt intel·ligent, ser d'una altra raça...). La víctima pot ser qualsevol nen o nena que es converteixi en el focus de l'agressió d'algun company. Els qui es queixen que els assetgen solament exerceixen el seu dret a no ser agredits i mostren maduresa, no feblesa.
«En el <i>bullying</i> el problema el té la víctima i per això és important buscar ajuda únicament per a ella.»	Fals. L'assetjador també tindrà conseqüències negatives a mitjà i llarg terminis (conducta antisocial...) si no rep l'ajuda emocional que necessita per a superar els problemes que té i des dels quals considera tenir dret a fer el que li doni la gana als altres. En una situació de <i>bullying</i> , a més de la víctima i l'agressor, hi ha molts observadors que també estan implicats i que haurien d'haver intervingut per evitar la victimització. I, tal com hem comentat, l'absència d'intervenció enfront d'aquestes situacions també té conseqüències negatives per a ells. No solament l'assetjat té el problema, el tenen tots.
«La víctima de <i>bullying</i> sent una mica de dolor durant un temps, però més tard ho acaba superant.»	Fals. Ser víctima de <i>bullying</i> és un fet molt dolorós fins i tot transcorregut molt temps. Un percentatge d'estudiants abandona els estudis per culpa d'aquesta situació. Alguns pateixen un nivell de tristesa, desesperació, por, desesperança... tan gran que se suïciden. I moltes persones adultes recorden episodis d'assetjament en la seva infància i/o adolescència i necessiten suport psicològic en el transcurs de la seva vida. No és una cosa que se supera amb el pas del temps, ja que en molts casos requereix suport professional per a aconseguir-ho. Afortunadament, algunes víctimes amb un alt nivell de resiliència superen l'experiència de victimització i continuen la seva vida sense conseqüències greus.
«El maltractament és cosa de nois.»	Fals. Aquesta afirmació nega que una part de les agressions són comeses per noies. Encara que les noies no solen utilitzar tant la violència física, també assetgen amb insults, mentides, rumors, exclusió social, etc., i aquest tipus d'assetjament té conseqüències tan perjudicials com la violència física. Els nois tendeixen a ser més bruscos físicament, les seves accions són més visibles, i fins i tot alguns en presumeixen. Però és una realitat que el <i>bullying</i> fet per les noies pot ser tant o més cruel que l'exercit pels nois. A més, també existeix l'assetjament entre nois i noies. Aquest tipus d'assetjament sol tenir una connotació sexual, fins i tot entre escolars de poca edat.

Taula 8. Afirmacions que menysvaloren la responsabilitat d'agressors: no són responsables, no necessiten ajuda, cal ignorar-los, cal castigar-los

«L'agressor és solament un nen, no és responsable del que fa», «L'agressor no mesura les conseqüències dels seus actes, no és responsable»	Fals. L'agressor sap perfectament el que està fent i sap que està malament, per la qual cosa és responsable dels seus actes. De fet, els agressors solen ser intel·ligents, saben mentir, manipular els companys i els adults, i, a vegades, aconsegueixen convèncer als altres que la víctima l'havia provocat. És cert que l'agressor té problemes seriosos però sap el que està fent, n'obté una recompensa perquè se sent important i fort, es reforça a si mateix amb la violència que exerceix a uns altres. És imprescindible que sàpiga que un comportament com el que mostra és mereixedor de càstig.
--	--

«L'agressor no necessita ajuda.»	Fals. Els infants que assetgen altres companys solen tenir problemes de personalitat, socialització, familiars... que cal tractar. Els agressors també han de rebre ajuda terapèutica per a solucionar els problemes que tenen, i una manifestació d'aquests problemes és la seva conducta violenta. Entre els objectius terapèutics amb els agressors, cal destacar: «fomentar la seva empatia, el control de la impulsivitat i la ira, augmentar la seva tolerància a la frustració, promoure la seva conducta prosocial...».
«Els assetjadors deixaran d'assetjar si se'ls ignora.»	Fals. Algunes vegades sí, però en molts altres casos no, ja que els agressors continuaran assetjant. Cal utilitzar tècniques per a afrontar el problema, els pares i els professors han de prendre mesures d'atenció i no esperar que el problema «es resolgui sol», perquè el pitjor que es pot fer en aquests casos és «no fer res».
«Castigant els agressors deixaran de fer-ho.»	Parcialment fals. L'agressor sol pensar que la víctima s'ho mereix. En ser castigat, pot sentir que està essent tractat injustament, i pot tractar de venjar-se. A vegades, després del càstig a l'agressor, augmenta la conducta agressiva cap a la víctima. Els adults han de deixar clar a l'agressor que la seva conducta no es tolera (tolerància 0 davant la seva conducta violenta), que ha de deixar de tenir-la, que ha de demanar perdó a la víctima i reparar el dany ocasionat. I, si persevera en la seva conducta violenta, no queda una altra opció que el càstig, davant el qual els adults han de tenir una actitud vigilant, protegir a la víctima en el cas que no cessi la violència i també recompensar l'agressor quan manifesta conductes positives.

Taula 9. Afirmacions que inhibeixen la responsabilitat dels observadors: millor no implicar-se; si ho dic seré un delator; els observadors no formen part de la situació

«És millor mantenir-se neutral davant les baralles.»	Fals. La neutralitat no és possible quan s'observa una agressió a un ésser humà. Quan algú és testimoni d'una situació de violència cap a una altra persona i no denuncia ni fa res per a detenir l'agressor, s'està convertint en còmplice. Posar fi a la «lleï del silenci» és fonamental, ja que la clau per a eradicar el <i>bullying</i> està en gran manera en els observadors. Si els observadors ajudessin la víctima o almenys denunciessin el que veuen, el <i>bullying</i> es convertiria en una cosa esporàdica, puntual.
«Si ho explico, seré un delator.»	Fals. Amb aquesta afirmació els testimonis de l'agressió se senten justificats per a no fer res. És important que els observadors diferenciïn la conducta «delatar» de la de «denunciar» el sofriment d'un company. És important que entenguin que més que delator és una persona solidària, bon company, bon amic... En general, es pot afirmar que la majoria de la classe coneix la situació i no fa res. És una de les grans dificultats per a solucionar el problema. Per això, un objectiu primordial de qualsevol programa d'intervenció és convèncer els observadors perquè ho expliquin en el grup quan ho veuen. La força que l'agressor té davant la víctima desapareix quan una majoria li mostra la seva repulsa pel seu comportament. A més, també és important que els pares transmetin als fills que en cas de patir o veure aquestes conductes les han d'explicar també a casa.
«En la dinàmica del <i>bullying</i> participen l'agressor i la víctima.»	Fals. En la dinàmica del <i>bullying</i> participen l'agressor, la víctima i els observadors o testimonis. A més, aquests últims tenen molt poder, ja que poden unir-se a l'agressor, mantenir-se indiferents o defensar la víctima. La seva conducta és determinant en una situació de <i>bullying</i> . Cal trencar aquesta relació patològica. Que els assetjadors són ells mateixos víctimes de problemes molt seriosos és clar, però les víctimes cal protegir-les i defensar-les, i mobilitzar els testimonis en la seva defensa serà determinant per a eradicar el <i>bullying</i> .

Taula 10. Afirmacions que tranquil·litzen inadequadament els pares: si el meu fill/filla fos una víctima m'ho diria; si el meu fill/filla no té aquest problema no haig de fer res.

«Si el meu fill/filla fos assetjat, m'ho diria.»	Fals. Molts estudiants, malgrat estar patint, no diuen res perquè pensen que dir-ho seria delatar, perquè tenen por de les represàlies dels agressors, de vegades fins i tot perquè se senten culpables i creuen merèixer el que els està passant. Un altre motiu perquè un estudiant no expliqui ni a casa ni al col·legi el que li està passant és que ningú no li ha dit que aquestes coses han d'explicar-se sempre. Cal que la víctima sàpiga que no és una situació normal, que ha d'explicar-ho i que es pot i s'ha de solucionar. Que el fill no ho digui obertament no és una garantia que tot està bé. Cal parlar amb els fills sobre el tema, explicar-los què és el <i>bullying</i> i a qui poden acudir, explicar-los que està bé explicar-ho i crear un ambient de confiança a casa en el qual el fill pugui expressar-se. Amb certa freqüència, allò que ho detecta és un company de classe, un germà o una malaltia inexplicable (vòmits, dolors, insomni...).
--	--

«Si el meu fill/filla no té aquest problema no hi ha gaire cosa que jo pugui fer.»

Fals. Els pares dels observadors també exerceixen un paper molt rellevant en l'eradicació del *bullying*. Ensenyar als fills, per mitjà de l'exemple, la importància del respecte mutu i l'empatia ajudarà al fet que no tolerin aquest tipus de conductes. L'educació en valors per part dels pares exercirà una funció de prevenció del *bullying*. Els pares dels observadors han de parlar activament del tema de l'assetjament a casa, establir comunicació sobre aquest tema i donar opció al fet que el fill expressi com se sent davant aquestes situacions, quina és la seva reacció i per què. És important discutir i identificar diferents estratègies d'actuació dels testimonis a fi de preparar els fills per enfrontar-se a les situacions en les quals es podrien trobar. És important fomentar la capacitat d'empatia amb la víctima, dir-li que s'imagini estar en el seu lloc i que analitzi com es pot sentir. Fomentar en els fills l'empatia i modelar la compassió envers els altres evitarà que participin en conductes de *bullying* com a observadors passius.

5. Conclusions

De la revisió efectuada es pot concloure que el *bullying* i el *cyberbullying*, el que es fa per mitjans tecnològics, afecten un percentatge d'estudiants digne de consideració i tenen conseqüències greus per a tots els implicats, per a les víctimes (les més greus), però també per als agressors i els observadors. Campanyes mediàtiques des dels mitjans de comunicació (televisió, ràdio, internet...) dirigides a tota la societat per posar fi als mites o les creences irracionals que la societat té sobre el *bullying* i que fomenten la passivitat enfront d'aquest fenomen, seran de gran utilitat. Les evidències mostrades pels estudis duts a terme permeten emfatitzar la necessitat d'engegar mesures d'identificació, avaluació, prevenció i intervenció, tant en el context educatiu com en el familiar i comunitari.

Bibliografia

Abramovay, M. (2005). Victimización en las escuelas: ambiente escolar, robos y agresiones físicas. *Revista Mexicana de Investigación Educativa*, 10 (26), 833-864.

ABRAPIA (2002). *Programa de redução do comportamento agressivo entre estudantes*.

Accordino, D. B. i Accordino, M. P. (2011). An exploratory study of face-to-face and cyberbullying in sixth grade students. *American Secondary Education*, 40 (1), 14-30.

Aftab, P. (2010). What is Cyberbullying? <http://aftab.com/index.php?page=ciberbullying>. Consultat el 14 de setembre de 2010 des de http://www.stopcyberbullying.org/pdf/what_is_cyberbullying_exactly.pdf.

Akbulut, Y., Sahin, Y. L., i Eristi, B. (2010). Cyberbullying victimization among Turkish online social utility members. *Educational Technology & Society*, 13 (4), 192-201.

Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., i Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal of Pediatrics*, 166 (12), 1253-1260. DOI: 10.1007/s00431-006-0411-x.

Allen, K. P. (2012). Off the radar and ubiquitous: text messaging and its relationship to «drama» and cyberbullying in an affluent, academically rigorous US high school. *Journal of Youth Studies*, 15 (1), 99-117. DOI: 10.1080/13676261.2011.630994.

Almeida, A. M. (1999). Portugal. A P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano i P. Slee (ed.), *The nature of school bullying. A cross-national perspective* (pàg. 174-187). Londres: Routledge.

Álvarez-García, D., Núñez, J. C., Álvarez, L., Dobarro, A., Rodríguez, C., i González-Castro, P. (2011). Violencia a través de las tecnologías de la información y la comunicación en estudiantes de secundaria. *Anales de Psicología*, 27 (1), 221-230.

Ang, R. P. i Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: the role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry & Human Development*, 41, 387-397. DOI: 10.1007/s10578-010-0176-3.

Aoyama, I., Saxon, T. F., i Fearon, D. D. (2011). Internalizing problems among cyberbullying victims and moderator effects of friendship quality. *Multicultural Education & Technology Journal*, 5 (2), 92-105. DOI: 10.1108/17504971111142637.

Aramendi, P. i Ayerbe, P. (2007). *Aprender a convivir: Un reto para la Educación Secundaria Obligatoria*. Madrid: Wolters Kluwer.

Aricak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoglu, A., Saribeyoglu, S., Ciplak, S., Yilmaz, N., i Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among turkish adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 11, 253-261. DOI: 10.1089/cpb.2007.0016.

Arslan, S., Savaser, S., Hallett, V., i Balci, S. (2012). Cyberbullying among primary school students in Turkey: Self-reported prevalence and associations with home and school life. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15 (10), 527-533. DOI: 10.1089/cyber.2012.0207.

Asociación Protégeles (2010). Para la información y prevención de bullying y cyberbullying. Consultat el 10 setembre de 2010 des de <http://www.internetsinacoso.com/protegeles.php>.

Athanasiaides, C., Kamariotis, H., Psalti, A., Baldry, A. C., i Sorrentino, A. (2015). Internet use and cyberbullying among adolescent students in Greece: The «Tabby» project. *Hellenic Journal of Psychology*, 12, 14-39.

Atik, G. i Guneri, O. Y. (2013). Bullying and victimization: Predictive role of individual, parental, and academic factors. *School Psychology International*, 34 (6), 658-673. DOI: 10.1177/0143034313479699.

Attar-Schwartz, S. i Khoury-Kassabri, M. (2015). Indirect and verbal victimization by peers among at-risk youth in residential care. *Child Abuse & Neglect*, 42, 84-98. DOI: 10.1016/j.chiabu.2014.12.007.

- Ávila-Toscano, J. H., Jaramillo, L. O., Cuello, K., Cogollo, N., i Causado, F. K. (2010). Conducta bullying y su relación con la edad, género y nivel de formación en adolescentes. *Psicogente*, 13 (23), 13-26.
- Avilés, J. M. (2002). *La intimidación y el maltrato entre iguales (bullying) en la Educación Secundaria Obligatoria. Validación del cuestionario CIMEI y estudio de incidencia* (tesi doctoral no publicada). Valladolid: Universidad de Valladolid.
- Avilés, J. M. (2009). Cyberbullying. Diferencias entre el alumnado de Secundaria. *Boletín de Psicología*, 6, 79-96.
- Balding, J. (2005). *Young People in 2004: the health-related behaviour questionnaire results for 40,430 young people between the ages of 10 and 15*. Exeter: Schools Health Education Unit.
- Bannink, R., Broeren, S., Van de Looij-Jansen, P. M., De Waart, F. G., i Raat, H. (2014). Cyber and traditional bullying victimization as a risk factor for mental. Health problems and suicidal ideation in adolescents. *PLoS ONE*, 9 (4), e94026. DOI: 10.1371/journal.pone.0094026.
- Bauman, S. (2010). Cyberbullying in a rural intermediate school: An exploratory study. *The Journal of Early Adolescence*, 30 (6), 803-833. DOI: 10.1177/0272431609350927.
- Beale, A., i Hall, K. R. (2007). Cyberbullying: What School Administrators (and Parents) Can Do. *Clearing House*, 81 (1), 8-12. DOI: 10.3200/TCHS.81.1.8-12.
- Beckman, L., Hagquist, C., i Hellström, L. (2013). Discrepant gender patterns for cyberbullying and traditional bullying – An analysis of Swedish adolescent data. *Computers in Human Behavior*, 29, 1896-1903. DOI: 10.1016/j.chb.2013.03.010.
- Belsey, B. (2005). *Cyberbullying: An emerging threat to the «always on» generation*. Consultat el 10 de setembre de 2010 des de <http://www.cyberbullying.ca>.
- Bentley, K. M. i Li, A. K. F. (1995). Bully and victim problems in elementary schools and student's beliefs about aggression. *Canadian Journal of School Psychology*, 11 (2), 153-165.
- Beran, T. i Li, Q. (2005). Cyber-Harrasment: A study of a new method for an old behaviour. *Journal of Educational Computing Research*, 32, 265-277.
- Beran, T. i Li, Q. (2007). The relationship between cyberbullying and school bullying. *Journal of Student Wellbeing*, 1 (2), 15-33.
- Bisquerra, R., i Martínez, M. (1998). *El clima escolar als centres d'ensenyament de secundària de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu. Informes d'avaluació 1.
- Blaya, C. i Fartoukh, M. (2016). Digital uses, victimization and online aggression: a comparative study between primary school and lower secondary school students in France. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 22, 285. DOI: 0.1007/s10610-015-9293-7.
- Bogolyubova, O., Skochilov, R., i Smykalo, L. (2015). Childhood Victimization Experiences of Young Adults in St. Petersburg, Russia. *Journal of Interpersonal Violence*, 30 (7), 1153-1167. DOI: 10.1177/0886260514539849.
- Bonanno, R. A. i Hymel, S. (2013). Cyber Bullying and Internalizing Difficulties: Above and Beyond the Impact of Traditional Forms of Bullying. *Journal of Youth Adolescence*, 42, 685-697. DOI: 10.1007/s10964-013-9937-1.
- Boulton, M. J. i Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology*, 12, 315-329.
- Bowes, L., Maughan, B., Ball, H., Shakoor, S., Ouellet-Morin, I., Caspi, A., Moffitt, T. E., i Arseneault, L. (2013). Chronic bullying victimization across school transitions: The role of genetic and environmental influences. *Developmental Psychopathology*, 25 (2), 333-346. DOI: 10.1017/S0954579412001095.
- Bradshaw, C. P., Evian, T., i Lindstrom, S. (2014). Overlapping verbal, relational, physical, and electronic forms of bullying in adolescence: influence of school context. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 44 (3), 494-508. DOI: 10.1080/15374416.2014.893516.
- Brighi, A., Guarini, A., Melotti, G., Galli, S., i Genta, M. L. (2012). Predictors of victimisation across direct bullying, indirect bullying and cyberbullying. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17 (3-4), 375-388. DOI: 10.1080/13632752.2012.704684.

Buelga, S., Cava, M. J., i Musitu, G. (2010). Cyberbullying: victimización entre adolescentes a través del teléfono móvil y de internet. *Psicothema*, 22 (4), 784-789.

Burgess-Proctor, A., Hinduja, S., i Patchin, J. W. (2006). *Cyberbullying: The victimization of adolescent girls*. Consultat el 15 de setembre de 2010 des de http://www.cyberbullying.us/cyberbullying_girls_victimization.pdf.

Burgess-Proctor, A., Patchin, J. W., i Hinduja, S. (2009). Cyberbullying and online harassment: Reconceptualizing the victimization of adolescent girls. A V. García i J. Clifford (ed.), *Female crime victims: Reality reconsidered* (pàg. 153-175). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Byrne, B. (1994). *Bullying: A Community Approach*. Dublín: The Columbia Press.

Callaghan, M., Kelly, C., i Molcho, M. (2015). Exploring traditional and cyberbullying among Irish adolescents. *International Journal of Public Health*, 60, 199-206. DOI: 10.1007/s00038-014-0638-7.

Calmaestra, J. (2011). *Cyberbullying: Prevalencia y características de un nuevo tipo de bullying indirecto* (tesi doctoral). Còrdova: Universidad de Córdoba.

Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardon, L., i Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26 (5), 1128-1135. DOI: 10.1016/j.chb.2010.03.017.

Campbell, M. A. (2005). Cyber-bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15, 68-76.

Campbell, M. A., Slee, P. T., Spears, B., Butler, D., i Kift, S. (2013). Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *School Psychology International*, 34 (6), 613-629. DOI: 10.1177/0143034313479698.

Cappadocia, M. C., Craig, W. M., i Pepler, D. (2013). Cyberbullying: prevalence, stability, and risk factors during adolescence. *Canadian Journal of School Psychology*, 28 (2), 171-192. DOI: 10.1177/0829573513491212.

Caruana, A. (2005). *Programa de Educación Emocional para la Prevención de la Violencia, 2.º ciclo de ESO*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Esport, Generalitat Valenciana. http://cefirelda.infoville.net/imagenes/enius4/2005/11/adjuntos_fichero_110145.pdf.

Cassidy, T. (2009). Bullying and victimisation in school children: The role of social identity, problem-solving style, and family and school context. *Social Psychology of Education*, 12 (1), 63-76. DOI: 10.1007/s11218-008-9066-y.

Cassidy, W., Jackson, M., i Bronw, K. N. (2009). Sticks and Stones Can Break My Bones, But How Can Pixels Hurt Me? *Students' Experiences with Cyber-Bullying*, 30 (4), 383-402. DOI: 10.1177/0143034309106948.

Cénat, J. M., Hébert, M., Blais, M., Lavoie, F., Guerra, M., i Derivois, D. (2014). Cyberbullying, psychological distress and self-esteem among youth in Quebec schools. *Journal of Affective Disorders*, 169, 7-9. DOI: 10.1016/j.jad.2014.07.019.

Cerezo, F. (1998). *Prevención de la violencia y resolución de conflictos. El clima escolar como factor de calidad*. Madrid: Comunidad de Madrid.

Cerezo, F. (2002). El bullying y su relación con las actitudes de socialización en una muestra de adolescentes. *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 5 (1).

Cerezo, F. (2014). Soporte social en bullying. Análisis de la soledad de la víctima. *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 17 (1), 123-132.

Cerezo, F., Sánchez, C., Ruiz, C., i Arenal, J. J. (2015). Roles en bullying de adolescentes y preadolescentes, y su relación con el clima social y los estilos educativos parentales. *Revista de Psicodidáctica / Journal of Psychodidactics*, 20 (1), 139-155. DOI: 10.1387/RevPsicodidact.11097.

Cerezo, F. i Esteban, M. (1992). La dinámica bully-víctima entre escolares. Diversos enfoques metodológicos. *Revista de Psicología Universitas Tarraconenses*, 24 (2), 131-135.

Cerezo, F. i Méndez, I. (2013). Agresores en bullying y conductas antisociales. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, 3 (1), 5-14.

Chang, F. C., Lee, C. M., Chiu, C. H., Hsi, W. Y., Huang, T. F., i Pan, Y. C. (2013). Relationships Among Cyberbullying, School Bullying, and Mental Health in Taiwanese Adolescents. *Journal of School Health*, 83 (6), 454-462. DOI: 10.1111/josh.12050.

Chen, L. M., i Cheng, Y. Y. (2013). Prevalence of school bullying among secondary students in Taiwan: Measurements with and without a specific definition of bullying. *School Psychology International*, 34 (6), 707-720. DOI: 10.1177/0143034313479694.

Chester, K. L., Callaghan, M., Cosma, A., Donnelly, P., Craig, W., Walsh, S., i Molcho, M. (2015). Cross-national time trends in bullying victimization in 33 countries among children aged 11, 13 and 15 from 2002 to 2010. *European Journal of Public Health*, 25 (supl. 2), 61-64. DOI: 10.1093/eurpub/ckv029.

Chia-Chien, M., Lan, C., Hsueh, J. W., Huang, K. L., i Chen, Y. S. (2014). Bullying victimization and conduct problems among high school students in Taiwan: Focus on fluid intelligence, mood symptoms and associated psychosocial adjustment. *Children and Youth Services Review*, 47, 231-238. DOI: 10.1016/j.childyouth.2014.09.011.

Connell, N. M., Schell-Busey, N. M., Pearce, A. N., i Negro, P. (2014). Badgrlz? Exploring sex differences in cyberbullying behaviors. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 12 (3), 209-228. DOI: 10.1177/1541204013503889.

Consejería de Educación de Cantabria (2006). *Estudio de conductas, clima escolar y convivencia en los centros educativos de Cantabria*. Santander: Gobierno de Cantabria, Consejería de Educación. https://www.educantabria.es/docs/info_institucional/publicaciones/2006/Convivencia.pdf?phpMyAdmin=DxoCAdBlc%2CANuNikvc-WZcMiFvc.

Consejo Escolar de Andalucía (2006). *Encuesta a representantes de la comunidad educativa sobre el estado de la convivencia en los centros educativos*. Granada: Consejo Escolar de Andalucía, Consejería de Educación de la Junta de Andalucía. http://www.juntadeandalucia.es/educacion/scripts/w_cea/pdfs/Conv/Enc_Prov.pdf.

Cox Communications (2009). *Encuesta sobre seguridad electrónica e inalámbrica para adolescentes: «ciber-intimidación», «sexting» y controles de padres*. www.cox.com/takecharge/safe_teens_2009/media/2009_teen_survey_internet_and_wireless_safety.pdf.

Craig, W., Harel-fisch, Y., Fogel-grinvald, H., Dostaler, S., Simons-morton, B., Molcho, M., ... i Pickett, W. (2009). A cross-national profile of bullying and victimization among adolescents in 40 countries. *International Journal of Public Health*, 54 (2), 216-224. DOI: 10.1007/s00038-009-5413-9.

Cross, D., Lester, L., i Barnes, A. (2015). A longitudinal study of the social and emotional predictors and consequences of cyber and traditional bullying victimization. *International Journal of Public Health*, 60, 207-217. DOI: 10.1007/s00038-015-0655-1.

Cross, D., Shaw, T., Hearn, L., Epstein, M., Monks, H., Lester, L., i Thomas, L. (2009). *Australian Covert Bullying Prevalence Study*. Perth: Child Health Promotion Research Centre, Edith Cowan University.

Defensor del Menor de la Comunidad de Madrid (2006). *Convivencia, conflictos y educación en los centros escolares de la Comunidad de Madrid*. Madrid: Publicaciones del Defensor del Menor de la Comunidad de Madrid.

Defensor del Pueblo (2007). *Violencia escolar: El maltrato entre iguales en la educación secundaria obligatoria 1999-2006. Elaborado por encargo del Comité Español de UNICEF*. Madrid: Publicaciones de la Oficina del Defensor del Pueblo, Informes y documentos, Informes monográficos.

Dehue, F., Bolman, C., Völlink, T., i Pouwelse, M. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in relation to adolescents' perception of parenting. *Journal of CyberTherapy and Rehabilitation*, 5 (1), 25-34.

Dehue, F., Bolman, C. i Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11 (2), 217-223. DOI: 10.1089/cpb.2007.0008.

Del Barco, B., Felipe, E., Fajardo, F., i Gómez, T. (2012). Cyberbullying en una muestra de estudiantes de Educación Secundaria: Variables moduladoras y redes sociales. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 10 (2), 771-788.

Del Barco, B., Mira, A. R., Verdasca, J. L. C., Felipe, E., i Gómez, T. (2013). Cyberbullying en centros de enseñanza básica y secundaria del Alentejo (Portugal). *Educação. Temas e Problemas*, 12-13, 239-251.

Del Río, J., Bringue, X., Sádaba, C., i González, D. (2010). Cyberbullying: un análisis comparativo en estudiantes de Argentina, Brasil, Chile, Colombia, México, Perú y Venezuela. V Congrés Internacional Comunicació i Realitat. Barcelona.

Dempsey, A. G., Sulkowski, M. L., Dempsey, J., i Storch, E. A. (2011). Has cyber technology produced a new group of peer aggressors? *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 14 (5), 297-302. DOI: 10.1089/cyber.2010.0108.

Dempsey, A. G., Sulkowski, M. L., Nichols, R., i Storch, E. A. (2009). Differences between peer victimization in cyber and physical settings and associated psychosocial adjustment in early adolescence. *Psychology in the Schools*, 46 (10). DOI: 10.1002/pits.20437.

Dempsey, A. G., Sulkowski, M. L., Nichols, R., i Storch, E. A. (2009). School engagement trajectories and their differential predictive relations to dropout. *Psychology in the Schools*, 46 (10), 962-972. DOI: 10.1002/pits.

DePaolis, K. i Williford, A. (2015). The Nature and Prevalence of Cyber Victimization Among Elementary School Children. *Child Youth Care Forum*, 44, 377-393. DOI: 10.1007/s10566-014-9292-8.

Departament d'Interior i Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya (2001). Joventut i Seguretat a Catalunya. Curs 2000-2001.

Departament d'Interior i Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya (2006). Encuesta de convivencia escolar y seguridad en Cataluña. Curso 2005-2006.

Díaz-Aguado, M. J., Martínez, R., i Martín G. (2004). *Prevención de la violencia y la lucha contra la exclusión desde la adolescencia. La violencia entre iguales en la escuela y en el ocio. Volumen 1: Estudios comparativos e instrumentos de evaluación*. Madrid: Instituto de la Juventud, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

Díaz-Aguado, M. J., Martínez, R., i Martín, J. (2013). El acoso entre adolescentes en España. Prevalencia, papeles adoptados por todo el grupo y características a las que atribuyen la victimización. *Revista de Educación*, 362, 348-379. DOI: 10.4438/1988-592X-RE-2011-362-164.

Díaz-Aguado, M. J. i Martínez, R. (2013). Peer bullying and disruption-coercion escalations in student-teacher relationship. *Psicothema*, 25 (2), 206-213. DOI: 10.7334/psicothema2012.312.

Dilmaç, B., i Aydoğan, D. (2010). Values as a predictor of cyber-bullying among secondary school students. *International Journal of Human and Social Sciences*, 5, 185-188.

DP-CAPV i Ararteko (2006). *Convivencia y conflictos en los centros educativos. Informe extraordinario del Ararteko sobre la situación en los centros de Educación Secundaria de la CAPV*. Vitoria-Gasteiz: Ararteko. http://www.ararteko.net/RecursosWeb/DOCUMENTOS/1/1_244_3.pdf.

Durán, A. (2003). *La agresión escolar en centros de segundo ciclo de la ESO de Granada capital y su provincia* (tesis doctoral no publicada). Granada: Universidad de Granada.

Elzo, J. (ed.) (2003). *Drogas y Escuela VI*. Donostia - San Sebastián: Universidad del País Vasco, Escuela Universitaria de Trabajo Social.

Erdur-Baker, O. i Tanrikulu, I. (2010). Psychological consequences of cyber bullying experiences among Turkish secondary school children. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2 (2), 2771-2776.

Erentaite, R., Bergman, L. R., i Zukauskienė, R. (2012). Cross-contextual stability of bullying victimization: A person-oriented analysis of cyber and traditional bullying experiences among adolescents. *Scandinavian Journal of Psychology*, 53, 181-190. DOI: 10.1111/j.1467-9450.2011.00935.x.

Estévez, A., Villardón, L., Calvete, E., Padilla, P., i Orue, I. (2010). Adolescentes víctimas de cyberbullying: prevalencia y características. *Behavioral Psychology / Psicología Conductual*, 18 (1), 73-89.

Fekkes, M., Pijpers, F. I. M., i Verloove-Vanhorick, S. P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 20 (1), 81-91. DOI: 10.1093/her/cyg100.

Félix, E. M., Del Rey, R., i Ruiz, R. O. (2011). Prevalencia y aspectos diferenciales relativos al género del fenómeno bullying en países pobres. *Psicothema*, 23 (4), 624-629.

Félix-Mateo, V., Soriano-Ferrer, M., Godoy-Mesas, C., i Sancho-Vicente, S. (2010). El ciberracoso en la enseñanza obligatoria. *Aula Abierta*, 38 (1), 47-58.

Fenaughty, J., i Harré, N. (2013). Factors associated with distressing electronic harassment and cyberbullying. *Computers in Human Behavior*, 29, 803-811. DOI: 10.1016/j.chb.2012.11.008.

Fernández-Montalvo, J., Peñalva, M. A., i Irazabal, I. (2015). Hábitos de uso y conductas de riesgo en Internet en la preadolescencia. *Comunicar*, 44 (22), 113-120. DOI: 10.3916/C44-2015-12.

Finkelhor, D., Mitchell, K. J., i Wolak, J. (2000). *Online victimization: A report on the nation's youth*. Alexandria, VA: National Center for Missing and Exploited Children.

Fletcher, A., Fitzgerald-yau, N., Jones, R., Allen, E., Viner, R. M., i Bonell, C. (2014). Brief report: Cyberbullying perpetration and its associations with socio-demographics, aggressive behaviour at school, and mental health outcomes. *Journal of Adolescence*, 37 (8), 1393-1398. DOI: 10.1016/j.adolescence.2014.10.005.

Flores, J. (2008). Cyberbullying. Guía rápida. Consultat el 13 de setembre de 2010 des de <http://www.pantallasamigas.net/proteccion-infancia-consejos-articulos/ciberbullying-guia-rapida.shtm>.

Fonzi, A., Genta, M. L., Menesini, E., Bacchini, D., Bonino, R., i Costabile, A. (1999). Italy. A P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano i P. Slee (ed.), *The nature of school bullying: A cross national perspective* (pàg. 174-187). Londres: Routledge.

Forlim, B. G., Stelko-Pereira, A. C., i Williams, L. C. (2014). Relação entre bullying e sintomas depressivos em estudantes do ensino fundamental Associations between bullying and depressive. *Estudos de Psicologia I Campinas*, 31 (3), 367-376. DOI: 10.1590/0103-166X2014000300005.

Fredstrom, B. K., Adams, R. E., i Gilman, R. (2011). Electronic and School-Based Victimization: Unique Contexts for Adjustment Difficulties During Adolescence. *Journal of Youth Adolescence*, 40, 405-415. DOI: 10.1007/s10964-010-9569-7.

Freitag, M. i Hurrelman, K. (1993). Gewalt an Schulen: In erster Linie ein Jungen-Phänomen. *Neue Deutsche Schule*, 8, 24-25.

Gámez-Guadix, M., Orue, I., Smith, P. K., i Calvete, E. (2013). Longitudinal and reciprocal relations of cyberbullying with depression, substance use, and problematic internet use among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 53 (4), 446-452. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2013.03.030.

Gan, S. S., Zhong, C., Das, S., Gan, J. S., Willis, S., i Tully, E. (2014). The prevalence of bullying and cyberbullying in high school: a 2011 survey. *International Journal of Adolescence Medicine and Health*, 26 (1), 27-31. DOI: 10.1515/ijamh-2012-0106.

Garaigordobil, M. (2011a). Prevalencia y consecuencias del cyberbullying: una revisión. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11 (2), 233-254.

Garaigordobil, M. (2011b). Bullying y cyberbullying: conceptualización, prevalencia y evaluación. A FOCAD Formación Continuada a Distancia. Dotzena edició gener-abril 2011 (pàg. 1-22). Madrid: Consejo General de Colegios Oficiales de Psicólogos.

Garaigordobil, M. (2011c). Bullying y cyberbullying: programas y estrategias de prevención e intervención desde el contexto escolar y familiar. A FOCAD Formación Continuada a Distancia. Dotzena edició gener-abril 2011 (pàg. 1-29). Madrid: Consejo General de Colegios Oficiales de Psicólogos.

Garaigordobil, M. (2013). *Cyberbullying. Screening de acoso entre iguales. Screening del acoso escolar presencial (bullying) y tecnológico (cyberbullying)*. Madrid: TEA.

Garaigordobil, M. (2014). Cyberbullying: Una nueva forma de violencia entre iguales a través de los medios electrónicos. *Padres y Maestros*, 357 (juny), 34-40.

Garaigordobil, M. (2015). Cyberbullying in adolescents and youth in the Basque Country: prevalence of cybervictims, cyberaggressors, and cyberobservers. *Journal of Youth Studies*, 18 (5): 569-582. DOI: 10.1080/13676261.2014.992324.

Garaigordobil, M. (2017). *Bullying y cyberbullying: Definición, prevalencia y consecuencias*. Barcelona: UOC.

Garaigordobil, M. i Machimbarrena, J. M. (2017). El acoso se inicia a edades más tempranas y afecta al 13 % de los niños vascos de entre 9 y 13 años. *Diario Vasco. Sección Al día. Menores*. 16-1-2017. pàg. 2-3. <http://www.diariovasco.com/gipuzkoa/201701/16/acoso-escolar-inicia-edades-20170116004302-v.html>.

Garaigordobil, M. i Oñederra, J. A. (2008a). Bullying: Incidence of peer violence in the schools of the Autonomous Community of the Basque Country. *Revista Internacional de Psicología y Terapia Psicológica / International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 8 (1), 51-62.

Garaigordobil, M. i Oñederra, J. A. (2008b). Estudios epidemiológicos sobre la incidencia del acoso escolar e implicaciones educativas. *Información Psicológica*, 94, 14-35.

Garaigordobil, M. i Oñederra, J. A. (2009a). Acoso y violencia escolar en la comunidad autónoma del País Vasco. *Psicothema*, 21 (1), 83-89.

Garaigordobil, M. i Oñederra, J. A. (2009b). Un análisis del acoso escolar desde una perspectiva de género y grupo. *Ansiedad y Estrés*, 15 (2-3), 193-205.

Garaigordobil, M. i Oñederra, J. A. (2010). *La violencia entre iguales: Revisión teórica y estrategias de intervención*. Madrid: Pirámide.

García, R. i Martínez, R. (2001). *Los conflictos en las aulas de ESO. Un estudio sobre la situación en la Comunidad Valenciana*. València: L'Ullal Edicions.

García, X., Pérez, A., i Nebot, M. (2010). Factores relacionados con el acoso escolar (bullying) en los adolescentes de Barcelona. *Gaceta Sanitaria*, 24 (2), 103-108. DOI: 10.1016/j.gaceta.2009.09.017.

García-Continente, X., Pérez-Giménez, A., Espelt, A., i Adell, M. N. (2013). Bullying among schoolchildren: Differences between victims and aggressors. *Gaceta Sanitaria*, 27 (4), 350-354. DOI: 10.1016/j.gaceta.2012.12.012.

García-Fernández, C. M. (2013). *Acoso y ciberacoso en escolares de primaria: factores de personalidad y de contexto entre iguales* (tesi doctoral). Còrdova: Universidad de Córdoba, Espanya. Consultat des de <http://helvia.uco.es/xmlui/bitstream/handle/10396/10949/2013000000831.pdf?sequence=1>.

García-Fernández, C. M., Romera-Félix, E. M., i Ortega-Ruiz, R. (2016). Relaciones entre el bullying y el cyberbullying: prevalencia y co-ocurrencia. *Pensamiento Psicológico*, 14 (1), 49-61. DOI: 10.11144/Javerianacali.PPSI14-1.rbcp.

García-Maldonado, G., Martínez-Salazar, G. J., Saldívar-González, A. H., Sánchez-Nuncio, R., Martínez-Perales, G. M., i Barrientos-Gómez, M. D. C. (2012). Factores de riesgo y consecuencias del cyberbullying en un grupo de adolescentes. Asociación con bullying tradicional. *Boletín Médico Del Hospital Infantil de México*, 69 (6), 463-474.

Glover, D., Gough, G., Johnson, M., i Cartwright, N. (2000). Bullying in secondary schools: incidence, impact and intervention. *Educational Research*, 42 (2), 141-156. doi.org/10.1080/001318800363782.

Gofin, R. i Avitzour, M. (2012). Traditional versus internet bullying in junior high school students. *Maternal and Child Health Journal*, 16 (8), 1625-1635. DOI: 10.1007/s10995-012-0989-8.

Gómez Bahillo, C., Puyal, E., Elboj, C., Sanz, A., i Sanagustín, M. V. (2005). Comportamiento social de los estudiantes de educación no universitaria en la comunidad aragonesa. Estudio preliminar.

González-Cabrera, J., Calvete, E., León-Mejía, A., Pérez-Sancho, C., i Peinado, J. M. (2017). Relationship between cyberbullying roles, cortisol secretion and psychological stress. *Computers in Human Behavior*, 70, 153-160. DOI: 10.1016/j.chb.2016.12.054.

Gradinger, P., Strohmeier, D., i Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems. *Zeitschrift Fur Psychologie/Journal of Psychology*, 217 (4), 205-213. DOI: 10.1027/0044-3409.217.4.205.

Gradinger, P., Strohmeier, D., i Spiel, C. (2010). Definition and measurement of cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 4 (2), article 1. Consultat des de <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2010112301&article=1.4.205>.

Gradinger, P., Strohmeier, D., i Spiel, C. (2012). Motives for Bullying Others in Cyberspace. A Q. Li, D. Cross i P. K. Smith (ed.), *Cyberbullying in the Global Playground: Research from International Perspectives* (pàg. 2163-284). Malden: Blackwell Publishing Ltd.

Guilheri, J., Cogo-Moreira, H., Kubiszewski, V., Yazigi, L., i Andronikof, A. (2015). Validité de construit du questionnaire rBVQ d'Olweus pour l'évaluation du harcèlement scolaire (bullying) auprès d'élèves français de cycle 3. *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, 63 (4), 211-217. DOI: 10.1016/j.neurenf.2015.01.010.

Gutiérrez, J. M. (2007). *La violencia escolar en Castilla y León. Un análisis sociológico*. (tesi doctoral no publicada). Valladolid: Universidad de Valladolid.

Hanewinkel, R. i Knaack, R. (1997). Mobbing: Eine Fragebogenstudie zum Ausmaß von Aggression und Gewalt an Schulen. *Empirische Pädagogik*, 11 (3), 403-422.

Hase, C. N., Goldberg, S. B., Smith, D., Stuck, A., i Campaign, J. (2015). Impacts of traditional bullying and Cyberbullying on the mental health of middle school and high school students. *Psychology in the Schools*, 52 (6), 607-617. DOI: 10.1002/pits.21841.

Heiman, T., Olenik-Shemesh, D., i Eden, S. (2015). Cyberbullying involvement among students with ADHD: Relation to loneliness, self-efficacy and social support. *European Journal of Special Needs Education*, 30 (1), 15-29. DOI: 10.1080/08856257.2014.943562.

Heiman, T. i Olenik-Shemesh, D. (2015). Cyberbullying experience and gender differences among adolescents in different educational settings. *Journal of Learning Disabilities*, 48 (2), 146-155. DOI: 10.1177/0022219413492855.

Hemphill, S. A., Kotevski, A., Tollit, M., Smith, R., Herrenkohl, T. I., Toumbourou, J. W., i Catalano, R. F. (2012). Longitudinal Predictors of Cyber and Traditional Bullying Perpetration in Australian Secondary School Students. *Journal of Adolescent Health*, 51, 59-65. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2011.11.019.

Hernández Prados, M. A. (2006). *Cyberbullying: Una auténtica realidad*. Memorias III Congreso Online Observatorio para la Sociedad. Celebrat del 20 de novembre al 3 de desembre de 2006. Consultat el setembre de 2010 des de <http://www.cibersociedad.net/congres2006/gts/comunicacio.php?id=925&llengua=es>.

Hernández, T., Sarabia, B., i Casares, E. (2002). Incidencia de variables contextuales discretas en la violencia «bullying» en el recinto escolar. *Psicothema*, 14, supl., 50-62.

Herring, P., Siziya, S., Pasupulati, S., Rudatsikira, E., i Muula, A. S. (2013). Correlates of bullying victimization among in-school adolescents in the 2005 Botswana Global School-Based Health Survey. *International Journal of Child and Adolescent Health*, 6 (3), 261-266.

Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: an exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29 (2), 129-156. doi.org/10.1080/01639620701457816.

Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2010). Bullying, Cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14 (3), 206-221. DOI: 10.1080/13811118.2010.494133.

Hinduja, S. i Patchin, J. W. (2013). Social Influences on Cyberbullying Behaviors Among Middle and High School Students. *Journal of Youth and Adolescence*, 42 (5), 711-722. DOI: 10.1007/s10964-012-9902-4.

Hoff, D. L. i Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47 (5), 652-655. DOI: 10.1108/09578230910981107.

Holt, T. J., Turner, M. G., i Lyn Exum, M. (2014). The Impact of Self Control and Neighborhood Disorder on Bullying Victimization. *Journal of Criminal Justice*, 42 (4), 347-355. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2014.04.004.

Huang, Y. i Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26 (6), 1581-1590. DOI: 10.1016/j.chb.2010.06.005.

INTECO – Instituto Nacional de Tecnologías de la Comunicación (2009). *Guía legal sobre cyberbullying y grooming*. Observatorio de la Seguridad de la Información de INTECO 2009.

Iossi-Silva, M., Pereira, B., Mendonça, D., Nunes, B., i Oliveira, W. (2013). The Involvement of Girls and Boys with Bullying: An Analysis of Gender Differences. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 10 (12), 6820-6831. DOI: 10.3390/ijerph10126820.

ISEI-IVEI. Irakas-sistema ebaluatu eta ikertzeko erakundea - Instituto Vasco de Evaluación e Investigación Educativa (2009). El maltrato entre iguales en Euskadi. Consultat des de <http://www.isei-ivei.net/cast/pub/bullying2009/Bullying2009.pdf>.

ISEI-IVEI. Irakas-sistema ebaluatu eta ikertzeko erakundea - Instituto Vasco de Evaluación e Investigación Educativa (2012). El maltrato entre iguales en Educación Primaria y ESO. Consultat des de http://www.isei-ivei.net/cast/pub/bullying2012/Informe_Ejecutivo%20_maltrato2012.pdf.

Jansen, D. E. M. C., Veenstra, R., Ormel, J., Verhulst, F. C., i Reijneveld, S. A. (2011). Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. *The longitudinal TRAILS study. BMC Public Health*, 11 (440). DOI: 10.1186/1471-2458-11-440.

Jansen, P. W., Verlinden, M., Berkel, A. D. V., Mieloo, C., Van Der Ende, J., Veenstra, R., ..., i Verhulst, F. C. (2012). Prevalence of bullying and victimization among children in early elementary school: do family and school neighborhood socioeconomic status matter? *BMC Public Health*, 12 (1). DOI: 10.1186/1471-2458-12-494.

Jiménez, A. (2007). Las conductas de acoso en el Primer Ciclo de Secundaria en la Provincia de Huelva: un estudio ecológico. A J. J. Gázquez, M. C. Pérez, A. J. Cangas i N. Yuste (ed.), *Situación actual y características de la violencia escolar* (pàg. 19-24). Almería: Grupo Editorial Universitario.

Jiménez, H., Rosales, M., Serio, A., Hernández, A., i Conde, E. (2007). Incidencia del Bullying en Canarias. A J. J. Gázquez, M. C. Pérez, A. J. Cangas i N. Yuste (ed.), *Situación actual y características de la violencia escolar* (pàg. 29-34). Almería: Grupo Editorial Universitario.

Jung, Y. E., Leventhal, B., Kim, Y. S., Park, T. W., Lee, S. H., Lee, M., Park, S. H., Yang, J. C., Chung, Y. C., Chung, S. K., i Park, J. I. (2014). Cyberbullying, problematic internet use, and psychopathologic symptoms among Korean youth. *Yonsei Medical Journal*, 55 (3), 826-830. DOI: 10.3349/ymj.2014.55.3.826.

Junger, M. (1990). Intergroup bullying and racial harassment in the Netherlands. *Sociology and Social Research*, 74, 65-72.

Juvonen, J. i Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? – Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78 (9), 496-505.

Kapatzia, A. i Syngollitou, E. (2007). *Cyberbullying in middle and high schools: prevalence, gender and age differences*. Unpublished manuscript based on MSc Thesis of A. Kapatzia, University of Thessaloniki.

Katzer, C., Fetchenhauer, D., i Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications*, 21 (1), 25-36. DOI: 10.1027/1864-1105.21.1.25.

Kaufman, P., Chen, X., Choy, S., Chandler, K., Chapman, C., Rand, M., i Ringel, C. (1998). *Indicators of school crime and safety, 1988. (NCES 98-251/NCJ-172215)*. Washington, D.C.: Departaments of Education and Justice.

Keith, S. i Martin, M. E. (2005). Cyber-Bullying: Creating a culture of respect in a Cyber World. *Reclaiming Children and Youth*, 13, 224-228.

Kessel, S., O'Donnell, L., Stueve, A., i Coulter, R. W. S. (2012). Cyberbullying, School Bullying, and Psychological Distress: A Regional Census of High School Students. *American Journal of Public Health*, 102(1), 171-177. DOI: 10.2105/AJPH.2011.300308.

Khamis, V. (2015). Bullying among school-age children in the greater Beirut area: Risk and protective factors. *Child Abuse & Neglect*, 39, 137-146. DOI: 10.1016/j.chiabu.2014.08.005.

Klicpera, C. i Gasteiger-Klicpera, B. G. (1996). Die Situation von «Tätern» und «Opfern» aggressiver Handlungen in der Schule. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 45, 2-9.

Kokkinos, C. M., Antoniadou, N., Dalara, E., Koufoglazou, A., i Papatziki, A. (2013). Cyber-bullying, personality and coping among pre-adolescents. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning*, 3 (4), 55-69. DOI: 10.4018/ijcbpl.2013100104.

Kornblit, A. L. i Adaszko, D. (2007). Encuesta realizada por el Instituto Gino Germani de la Facultad de Ciencias Sociales de la Universidad de Buenos Aires (UBA). <http://www.diariolarepublica.com.ar/notix/noticia.php?i=129032>.

Kowalski, R., Giumetti, G., Schroeder, A. N., i Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140 (4), 1073-1137. DOI: 10.1037/a0035618.

Kowalski, R., Limber, S. P., i Agatston, P. (2010). *Cyber Bullying: El acoso escolar en la era digital*. Bilbao: Desclée de Brouwer. Original publicat en 2008: Kowalski, R., Limber, S., i Agatston, P. *Cyber Bullying: Bullying in the digital age*. Malden, MA: Blackwell.

Kowalski, R., Morgan, C. A., i Limber, S. P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*, 33 (5), 505-519. DOI: 10.1177/0143034312445244.

Kowalski, R. i Fedina, C. (2011). Cyber bullying in ADHD and Asperger Syndrome populations. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5, 1201-1208.

Kowalski, R. i Limber, S. P. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6 supl.), 22-30. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.017.

Kowalski, R. i Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53 (1), 13-20. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2012.09.018.

Kowalski, R. i Witte, J. (2006). Youth Internet survey.

Kubiszewski, V., Fontaine, R., Potard, C., i Auzoult, L. (2015). Does cyberbullying overlap with school bullying when taking modality of involvement into account? *Computers in Human Behavior*, 43, 49-57. DOI: 10.1016/j.chb.2014.10.049.

Kubiszewski, V., Fontaine, R., Potard, C., i Gimenes, G. (2014). Bullying, sleep/wake patterns and subjective sleep disorders: Findings from a cross-sectional survey. *Chronobiology International*, 31 (4), 542-553. DOI: 10.3109/07420528.2013.877475.

Kumpulainen, K., Rasanen, E., i Henttonen, I. (1999). Children involved in bullying: psychological disturbance and persistence of the involvement. *Child Abuse & Neglect*, 23 (1), 253-262. DOI: 10.1016/s0145-2134(99)00098-8.

Låftman, S. B., Modin, B., i Östberg, V. (2013). Cyberbullying and subjective health: A large-scale study of students in Stockholm, Sweden. *Children and Youth Services Review*, 35 (1), 112-119. DOI: 10.1016/j.childyouth.2012.10.020.

Lagerspetz, K. M., Björkqvist, K., Berts, M., i King, E. (1982). Group aggression among school children in three schools. *Scandinavian Journal of Psychology*, 23, 45-52.

Landoll, R. R., La Greca, A. M., Lai, B. S., Chan, S. F., i Herge, W. M. (2015). Cyber victimization by peers: Prospective associations with adolescent social anxiety and depressive symptoms. *Journal of Adolescence*, 42, 77-86. DOI: 10.1016/j.adolescence.2015.04.002.

Langos, C. (2012). Cyberbullying: The challenge to define. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 15 (6), 285-289. DOI: 10.1089/cyber.2011.0588.

Lemstra, M., Rogers, M., Redgate, L., Garner, M., i Moraros, J. (2011). Prevalence, risk indicators and outcomes of bullying among on-reserve first nations youth. *Canadian Journal of Public Health*, 102 (6), 462-466.

- Lester, L., Mander, D. J., i Cross, D. (2015). Bullying behaviour following students' transition to a secondary boarding school context. *International Journal of Child and Adolescent Health*, 8 (2), 141-150.
- Leung, A. i McBride-Chang, C. (2013). Game On? Online Friendship, Cyberbullying, and Psychosocial Adjustment in Hong Kong Chinese Children. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 32 (2), 159-185. DOI: 10.1521/jscp.2013.32.2.159.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27 (2), 157-170 DOI: 10.1177/0143034306064547.
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23 (4), 1777-1791. DOI: 10.1016/j.chb.2005.10.005.
- Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*, 50, 223-234. DOI: 10.1080/00131880802309333.
- Lim, S. i Hoot, J. L. (2015). Bullying in an increasingly diverse school population: A socio-ecological model analysis. *School Psychology International*, 1-15. DOI: 10.1177/0143034315571158.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., i Ólafsson, K. (2011). Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9-16 year olds and their parents in 25 countries. Consultat des de <http://www.lse.ac.uk/media%40lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20II%20%282009-11%29/EUKidsOnlineIIReports/D4FullFindings.pdf>.
- López, L. (2003). *La violencia escolar en los centros educativos del nivel medio superior. Análisis y proyección hacia los docentes* (tesi doctoral no publicada). Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- Lösler, F., Averbeck, M., i Bliesener, T. (1997). Gewalt zwischen Schülern der Sekundarstufe: eine Untersuchung zur Prävalenz und Beziehung zu allgemeiner Aggressivität und Delinquenz. *Zeitschrift für Empirische Pädagogik*, 11, 327-349.
- Lovegrove, P. J. i Cornell, D. G. (2013). Patterns of bullying and victimization associated with other problem behaviours among high school students: a conditional latent class approach. *Journal of Crime and Justice*, 37 (1), 5-22. DOI: 10.1080/0735648X.2013.832475.
- Lucena, R. (2004). *Variables personales, familiares y escolares que influyen en el maltrato entre iguales* (tesi doctoral no publicada). Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- Lucio López, L. A. (2009). Agresores escolares en el ciberespacio; el cyberbullying en preparatorias mexicanas. XI Asamblea general de ALAFEC. Guayaquil. Ecuador. 22-25 septiembre, 1-16.
- Magklara, K., Skapinakis, P., Gkatsa, T., Bellos, S., Araya, R., Stylianidis, S., i Mavreas, V. (2012). Bullying behaviour in schools, socioeconomic position and psychiatric morbidity: a cross-sectional study in late adolescents in Greece. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 6 (8). DOI: 10.1186/1753-2000-6-8.
- Malhi, P., Bharti, B., i Sidhu, M. (2015). Peer victimization among adolescents: relational and physical aggression in Indian schools. *Psychological Studies*, 60 (1), 77-83. DOI: 10.1007/s12646-014-0283-5.
- Manke, B. (2005). The impact of cyberbullying. MindOH! Foundation.
- Mark, L. i Ratliffe, K. T. (2011). Cyber Worlds: New Playgrounds for Bullying. *Computers in the Schools*, 28 (2), 92-116. DOI: 10.1080/07380569.2011.575753.
- Marsh, L., McGee, R., Nada-Raja, S., i Williams, S. (2010). Brief report: Text bullying and traditional bullying among New Zealand secondary school students. *Journal of Adolescence*, 33, 237-240. DOI: 10.1016/j.adolescence.2009.06.001.
- Mason, K. L. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools*, 45 (4), 323-348.
- Mazaba-Liwewe, M. L., Pasupulati, S., Rudatsikira, E., Babaniyi, O., Ndumba, I., Masaniga, F., Muula, A. S., Songolo, P., i Siziya, S. (2015). Bullying victimization in Benin: Prevalence and its correlates among in-school adolescents. *International Journal of Child and Adolescent Health*, 8 (1), 75-83.

- McClanahan, M., McCoy, S. M., i Jacobsen, K. H. (2015). Forms of bullying reported by middle-school students in Latin America and the Caribbean. *Advances in School Mental Health Promotion*, 8 (1), 42-54. DOI: 10.1080/1754730X.2014.978118.
- McLoughlin, C., Burgess, J., i Meyricke, R. (2009). Bullies in cyberspace: How rural and regional Australian youth perceive the problem of Cyberbullying and its impact. A: T. Lyons i G. McPhan (ed.), *ISFIRE 2009: International symposium for innovation in rural education*. Armidale, NSW: University of New England.
- McLoughlin, C. i Burgess, J. (2009). Texting, sexting and social networking among Australian youth and the need for cyber safety education.
- McMahon, E. M., Reulbach, U., Keeley, H., Perry, I. J., i Arensman, E. (2012). Bullying victimisation, self harm and associated factors in Irish adolescent boys. *Social Science & Medicine*, 74, 490-497. DOI: 10.1016/j.socscimed.2011.12.001.
- Mellor, A. (1990). *Spotlights 23. Bullying in Scottish Secondary Schools*. Edinburgh: SCRE.
- Menesini, E., Nocentini, A., Palladino, B. E., Frisen, A., Berne, S., Ortega-Ruiz, R., i Smith, P. K. (2012). Cyberbullying Definition Among Adolescents: A Comparison Across Six European Countries. *Cyberpsychology Behavior and Social Networking*, 15 (9), 455-463. DOI: 10.1089/cyber.2012.0040.
- Merrill, R. M. i Hanson, C. L. (2016). Risk and protective factors associated with being bullied on school property compared with cyberbullied. *BMC Public Health*, 16 (145), 1-10. DOI: 10.1186/s12889-016-2833-3.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., i Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among Middle and High School students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80 (3), 362-374. DOI: 10.1111/j.1939-0025.2010.01040.x.
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., i Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34, 63-70. DOI: 10.1016/j.childyouth.2011.08.032.
- Mitchell, K. J., Ybarra, M., i Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use. *Child Maltreatment*, 12 (4), 314-324. DOI: 10.1177/1077559507305996.
- Monks, C. P., Ortega, R., Robinson, S., i Worlidge, P. (2009). Cyberbullying among primary school pupils. A *COST Workshop 1: Cyberbullying: definition and measurement*. 22-23 ag. 2009. Vilna, Lituània.
- Monks, C. P., Robinson, S., i Worlidge, P. (2012). The emergence of cyberbullying: A survey of primary school pupils' perceptions and experiences. *School Psychology International*, 33 (5), 477-491. DOI: 10.1177/0143034312445242.
- Mooij, T. (1992). *Pesten in het Onderwijs*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Mooij, T. (1994). *Leerlinggeweld in het Voortgezet Onderwijs*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Mora-Merchán, J. A. (2001). El fenómeno bullying en las escuelas de Sevilla. *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 41, 251-254.
- Morcillo, C., Ramos-Olagastí, M. A., Blanco, C. A., Sala, R., Canino, G., Bird, H., i Duarte, C. S. (2015). Socio-Cultural Context and Bullying Others in Childhood. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 2241-2249. DOI: 10.1007/s10826-014-0026-1.
- Morita, Y. (1985). *Sociological study on the structure of bullying group*. Osaka: Department of Sociology, Osaka City University.
- Morita, Y., Soeda, H., Soeda, K., i Taki, M. (1999). Japan. A P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano i P. Slee (ed.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (pàg. 309-323). Nova York: Routledge.
- MSN.uk (2006). MSN cyberbullying report: Blogging, instant messaging and email bullying amongst today's teens.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B., i Scheidt, P. (2001). Bullying Behaviors Among US Youth: Prevalence and Association with Psychosocial Ad-

justment. *Journal of American Medical Association*, 285 (16), 2094-2100. DOI: 10.1001/jama.285.16.2094.

National Children's Home (2002). NCH National Survey 2002 Bullying.

National Children's Home (2005). Putting U in the picture - Mobile phone bullying survey 2005.

Navarro, R., Ruiz-Oliva, R., Larrañaga, E., i Yubero, S. (2015). The impact of cyberbullying and social bullying on optimism, global and school-related happiness and life satisfaction among 10-12-year-old schoolchildren. *Applied Research in Quality of Life*, 10, 15-36. DOI: 10.1007/s11482-013-9292-0.

Navarro, R., Yubero, S., Larranaga, E., i Martínez, V. (2012). Children's Cyberbullying Victimization: Associations with Social Anxiety and Social Competence in a Spanish Sample. *Child Indicators Research*, 5 (2), 281-295. DOI: 10.1007/s12187-011-9132-4.

Navarro, R., Yubero, S., i Larrañaga, E. (2015). Psychosocial risk factors for involvement in bullying behaviors: Empirical comparison between cyberbullying and social bullying victims and bullies. *School Mental Health*, 7 (4), 235-248. DOI: 10.1007/s12310-015-9157-9.

Nicol, A. (2007). «i h8 u»: *The influence of normative beliefs and hostile response selection in predicting adolescents' mobile phone bullying* (tesi doctoral no publicada). Canberra: Universidad de Canberra.

Noret, N. i Rivers, I. (2006). *The prevalence of bullying by text message or email: results of a four year study*. Pòster presentat en la conferència anual de la Societat Britànica de Psicologia, Cardiff, RU.

Observatorio Estatal de Convivencia Escolar (2008). *Estudio Estatal de Convivencia Escolar*. Madrid: Ministerio de Educación, Política Social y Deporte.

Olenik-Shemesh, D., Heiman, T., i Eden, S. (2012). Cyberbullying victimisation in adolescence: Relationships with loneliness and depressive mood. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17 (3-4), 361-374. DOI: 10.1080/13632752.2012.704227.

Oliver, C. i Candappa, M. (2003). *Tackling bullying: Listening to the views of children and young people*. Nottingham: Department for Education and Skills.

Olweus, D. (1973). *Hackkycklingar och oversittare: forskning om skol-mobbning*. Estocolm: Almqvist & Wiksell.

Olweus, D. (1983). Low school achievement and aggressive behaviour in adolescent boys. A D. Magnusson i V. Allen (ed.), *Human development and interactional perspective* (pàg. 353-365). Nova York: Academic Press.

Olweus, D. (1993a). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwells.

Olweus, D. (1993b). Victimization by peers: Antecedents and long-term outcomes. A K. H. Rubin i J. B. Asendorff (ed.), *Social withdrawal, inhibition, and shyness in childhood* (pàg. 315-341). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Olweus, D. (1999). Norway. A P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano i P. Slee (ed.), *The nature of school bullying. A cross-national perspective* (pàg. 28-48). Londres: Routledge.

Olweus, D. (2012). Cyberbullying: An overrated phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*, 9 (5), 520-538. DOI: 10.1080/17405629.2012.682358.

Olweus, D. (2013). School bullying: development and some important challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9, 751-80. DOI: 10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516.

O'Moore, A. M. (1989). Bullying in Britain and Ireland: An overview. A E. Roland i E. Munthe (ed.), *Bullying: An international perspective* (pàg. 3-21). Londres: David Fulton Publishers.

O'More, A. M. (2009). El Ciberacoso en las redes sociales. Consultat el 15 de març de 2010 des de <http://seguridadredessociales.wordpress.com/2009/04/06/mona-omoore-el-ciberacoso-en-las-redes>.

O'Moore, A. M., Kirkham, C., i Smith, M. (1997). Bullying behaviour in Irish school in Ireland: A nationwide study 1998. *Irish Journal of Psychology*, 18, 144-169.

- Omotoso, B. A. (2010). Bullying behaviour, its associated factors and psychological effects among secondary students in Nigeria. *Journal of International Social Research*, 3 (10), 498-509.
- OMS (2002). *Informe mundial sobre la violencia y la salud*. Washington: Organización Panamericana de la Salud.
- Orte, C. (2003). Los problemas de la convivencia en las aulas. Análisis del bullying. *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 6 (2).
- Orte, C. (2006). Nuevas perspectivas sobre la violencia y el bullying escolar. *Revista Panorama Social*, 3, 27-41.
- Orte, C., Ferrá, P., Ballester, L., i March, M. X. (1999). *Resultados de la investigación sobre bullying en la Comunidad Autónoma de las Islas Baleares*. Palma de Mallorca: Mimeo.
- Ortega, F., Justicia, F., i Rueda, E. (2002). La violencia entre escolares dentro y fuera del centro escolar en la ciudad de Jaén. *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 5 (4).
- Ortega, R. (1992). Relaciones interpersonales en la educación. El problema de la violencia escolar en el siglo que viene. *Revista de Educación y Cultura*, 14, 23-26.
- Ortega, R. (1992). Violence in Schools. Bully-victims Problems in Spain. In Vth. European Conference on Developmental Psychology, Sevilla, sept. 1992 (Libro de Actas, p. 27).
- Ortega, R. (1994). Violencia interpersonal en los centros educativos de enseñanza secundaria. Un estudio sobre el maltrato e intimidación entre compañeros. *Revista de Educación*, 304, 253-280.
- Ortega, R. (1997). El Proyecto Sevilla Anti-Violencia Escolar (SAVE): un modelo de intervención preventiva contra los malos tratos entre iguales. *Revista de Educación*, 313, 143-158.
- Ortega, R., Calmaestra, J., i Mora-Merchán, J. A. (2008). Cyberbullying. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 8 (2), 183-192.
- Ortega, R., Calmaestra, J., i Mora-Merchán, J. A. (2008). Estrategias de afrontamiento y sentimientos ante el cyberbullying. *International Journal of Developmental and Educational Psychology*, 1 (2), 123-132.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Calmaestra, J., i Vega, E. (2009). The emotional impact on victims of traditional bullying and cyberbullying: A study of Spanish adolescents. *Zeitschrift Fur Psychologie / Journal of Psychology*, 217 (4), 197-204. DOI: 10.1027/0044-3409.217.4.197.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Genta, M. L., Brighi, A., Guarini, A., Smith, P., Thompson, F., i Tippett, N. (2012). The emotional impact of bullying and cyberbullying on victims: a European cross-national study. *Aggressive Behavior*, 38 (5), 342-356. DOI: 10.1002/ab.21440.
- Ortega, R., Elipe, P., i Calmaestra, J. (2009). Emociones de agresores y víctimas de cyberbullying: un estudio preliminar en estudiantes de secundaria. *Ansiedad y Estrés*, 15 (2-3), 151-165.
- Ortega, R., Sánchez, V., Ortega-Rivera, J., Del Rey, R., i Genebat, R. (2005). Violencia escolar en Nicaragua. Un estudio descriptivo en escuelas de primaria. *Revista Mexicana de Investigación Educativa*, 10 (26), 787-804.
- Ortega, R., Sánchez, V., i Menesini, E. (2002). Violencia entre iguales y desconexión moral: un análisis transcultural. *Psicothema*, 14, 50-62.
- Pabian, S., Vandebosch, H., Poels, K., Van Cleemput, K., i Bastiaensens, S. (2016). Exposure to cyberbullying as a bystander: An investigation of desensitization effects among early adolescents. *Computers in Human Behavior*, 62, 480-487. DOI: 10.1016/j.chb.2016.04.022.
- Pabian, S. i Vandebosch, H. (2015). An Investigation of Short-Term Longitudinal Associations Between Social Anxiety and Victimization and Perpetration of Traditional Bullying and Cyberbullying. *Journal of Youth Adolescence*, 1-12. DOI: 10.1007/s10964-015-0259-3.
- Pabian, S. i Vandebosch, H. (2016). An investigation of short-term longitudinal associations between social anxiety and victimization and perpetration of traditional bullying and cyberbullying. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 328-339. DOI: 10.1007/s10964-015-0259-3.

- Pareja, J. A. (2002). *La violencia escolar en contextos interculturales. Un estudio en la ciudad autónoma de Ceuta* (tesi doctoral no publicada). Granada: Universidad de Granada.
- Patchin, J. W. i Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4 (2), 148-169. DOI: 10.1177/1541204006286288.
- Patchin, J. W. i Hinduja, S. (2011). Traditional and Nontraditional Bullying Among Youth: A Test of General Strain Theory. *Youth & Society*, 43 (2), 727-751. DOI: 10.1177/0044118X10366951.
- Pelfrey Jr., W. V. i Weber, N. L. (2013). Keyboard gangsters: Analysis of incidence and correlates of cyberbullying in a large urban student population. *Deviant Behavior*, 34 (1), 68-84. DOI: 10.1080/01639625.2012.707541.
- Peralta, F. J. (2004). *Estudio de los problemas de convivencia escolar en estudiantes de enseñanza secundaria* (tesi doctoral no publicada). Màlaga: Universidad de Màlaga.
- Perren, S., Dooley, J., Shaw, T., i Cross, D. (2010). Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 4 (28), DOI: 10.1186/1753-2000-4-28.
- Perry, D. G., Kusel, S. J., i Perry, L. C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24, 807-814.
- Peterson, L. i Rigby, K. (1999). Countering bullying at an Australian secondary school. *Journal of Adolescence*, 22 (4), 481-492. DOI: 10.1006/jado.1999.0242.
- Pieschl, S., Kuhlmann, C., i Porsch, C. (2014). Beware of Publicity! Perceived Distress of Negative Cyber Incidents and Implications for Defining Cyberbullying. *Journal of School Violence*, 14 (1), 111-132. DOI: 10.1080/15388220.2014.971363.
- Piñuel, I. i Oñate, A. (2005). *Informe Cisneros VII: Violencia y acoso escolar en alumnos de Primaria, ESO y Bachiller*. Instituto de Innovación Educativa y Desarrollo Directivo (IEDDI).
- Piñuel, I. i Oñate, A. (2006). *Estudio Cisneros X: Violencia y acoso escolar en España*. Instituto de Innovación Educativa y Desarrollo Directivo (IEDDI).
- Ponferrada, M. i Carrasco, S. (2008). Climas escolares, malestares y relaciones entre iguales en las escuelas catalanas de Secundaria. ICEV. *Revista d'Estudis de la Violència*, 4.
- Popovic-Citic, B., Djuric, S., i Cvetkovic, V. (2011). The prevalence of cyberbullying among adolescents: A case study of middle schools in Serbia. *School Psychology International*, 32 (4), 412-424. DOI: 10.1177/0143034311401700.
- Pouwelse, M., Bolman, C., Lodewijckx, H., i Spaa, M. (2011). Gender differences and social support: mediators or moderators between peer victimization and depressive feelings? *Psychology in the Schools*, 48 (8), 800-813. DOI: 10.1002/pits.
- Price, M., Chin, M. A., Higa-McMillan, C., Kim, S., i Frueh, B. C. (2013). Prevalence and Internalizing Problems of Ethn racially Diverse Victims of Traditional and Cyber Bullying. *School Mental Health*, 5, 183-191. DOI: 10.1007/s12310-013-9104-6.
- Price, M. i Dagleish, J. (2010). Cyberbullying. Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29, 51-59.
- Prodócimo, E., Cerezo, F., i Areñse, J. J. (2014). Acoso escolar: Variables sociofamiliares como factores de riesgo o de protección. *Behavioral Psychology / Psicología Conductual*, 22 (2), 345-359.
- Pyzalski, J. (2012). From Cyberbullying to electronic aggression: Typology of the phenomenon. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17 (3-4), 305-317. DOI: 10.1080/13632752.2012.704319.
- Ramírez, S. (2006). *El maltrato entre escolares y otras conductas, problemas para la convivencia: Un estudio desde el contexto del grupo-clase* (tesi doctoral). Granada: Universidad de Granada. <http://hera.ugr.es/tesisugr/15887303.pdf>.
- Ramírez, S. i Justicia, F. (2006). El maltrato entre escolares y otras conductas-problema para la convivencia. *Revista electrónica de Investigación Psicoeducativa*, 4 (2), 1696-2095.

- Raskauskas, J. (2009). Text-bullying: Associations with traditional bullying and depression among New Zealand adolescents. *Journal of School Violence*, 9 (1), 74-97. DOI: 10.1080/15388220903185605.
- Raskauskas, J. (2010). Multiple peer victimization among elementary school students: relations with social-emotional problems. *Social Psychology of Education*, 13 (4), 523-539. DOI: 10.1007/s11218-010-9124-0.
- Raskauskas, J. i Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43 (3), 564-575. DOI: 10.1037/0012-1649.43.3.564.
- Renati, R., Berrone, C., i Zanetti, M. A. (2012). Morally disengaged and unempathic: Do cyberbullies fit these definitions? An exploratory study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15 (8), 391-398. DOI: 10.1089/cyber.2012.0046.
- Rice, E., Petering, R., Rhoades, H., Winetrobe, H., Goldbach, J., Plant, A., Montoya, J., i Kordic, T. (2015). Cyberbullying perpetration and victimization among middle-school students. *American Journal of Public Health*, 105 (3), e66-e72. DOI: 10.2105/AJPH.2014.302393.
- Riebel, J., Jager, R. S., i Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*, 51 (3), 298-314.
- Rigby, K. (1996). *Bullying in schools. And what to do about it*. Londres: Jessica Kingsley.
- Rigby, K. (1997). Attitudes and beliefs of Australian schoolchildren regarding bullying in schools. *Irish Journal of Psychology*, 18, 202-220. DOI: 10.1080/03033910.1997.10558140.
- Rigby, K. i Slee, P. T. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behaviour and attitudes towards victims. *Journal of Social Psychology*, 131 (5), 615-627. DOI: 10.1080/00224545.1991.9924646.
- Rivara, F. i Le Menestrel, S. (2016). *Preventing bullying through science, policy, and practice. National academies of sciences, engineering, and medicine*. Washington, DC The National Academies Press. DOI: 10.17226/23482. Consultat el 20 de març de 2017 des de <https://www.nap.edu/catalog/23482/preventing-bullying-through-science-policy-and-practice>.
- Rodríguez, J. M. (2005). *La violencia en la escuela: características psicológicas de los agresores, víctimas, observadores y alumnos que actúan contra la violencia* (tesi doctoral no publicada). Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- Roland, E. (1989). Bullying: the Scandinavian research tradition. A D. P. Tattum i D. A. Lane (ed.), *Bullying in schools* (pàg. 21-32). Stoke-on-Trent: Trentham Books.
- Romera, E. M., Del Rey, R., i Ortega, R. (2011). Factores Asociados a la Implicación en Bullying: Un Estudio en Nicaragua. *Psychosocial Intervention*, 20 (2), 161-170. DOI: 10.5093/in2011v20n2a4.
- Sáenz, T., Calvo, J., Fernández, F., i Silván, A. (2005). El acoso escolar en los centros educativos de La Rioja. La Rioja: Informe inédito del Servicio de Inspección Técnica Educativa. Sector Rioja Baja – Logroño Este.
- Safaria, T. (2016). Prevalence and Impact of Cyberbullying in a Sample of Indonesian Junior High School. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 15 (1), 82-91.
- Sakellariou, T., Carroll, A., i Houghton, S. (2012). Rates of cyber victimization and bullying among male Australian primary and high school students. *School Psychology International*, 33 (5), 533-549. DOI: 10.1177/0143034311430374.
- Salmivalli, C. i Pöyhönen, V. (2012). Cyberbullying in Finland. A Q. Li, D. Cross i P. K. Smith (ed.), *Cyberbullying in the Global Playground: Research from International Perspectives* (pàg. 57-72). Blackwell Publishing Ltd. DOI: 10.1002/9781119954484.ch4.
- Sánchez-Lacasa, C. i Cerezo, F. (2010). Variables personales y sociales relacionadas con la dinámica bullying en escolares de Educación Primaria. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 8 (3), 1015-1032.
- Sanmartin, J. (2005). Informe de resultados del estudio sobre el acoso escolar entre compañeros en la ESO. Presentado en el IX Encuentro Internacional sobre Biología y Sociología de la Violencia: Violencia y Escuela. Organizado por el Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia. Celebrado el 6 y 7 de octubre en Valencia.

- Sbarbaro, V. i Enyeart, T. M. (2011). An exploratory study of bullying and cyberbullying and cyberbullying behaviours among economically/educational disadvantaged middle school students. *American Journal of Health Studies*, 26 (3), 139-151.
- Schenk, A. M. i Fremouw, W. J. (2012). Prevalence, psychological impact, and coping of cyberbully victims among college students. *Journal of School Violence*, 11 (1), 21-37. DOI: 10.1080/15388220.2011.630310.
- Schneider, S. K., O'Donnell, L., Stueve, A., i Coulter, R. W. S. (2012). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A regional census of high school students. *American Journal of Public Health*, 102 (1), 171-177. DOI: 10.2105/AJPH.2011.300308.
- Shin, H. H., Braithwaite, V., i Ahmed, E. (2016). Cyber- and face-to-face bullying: who crosses over? *Social Psychology of Education*, 19 (3), 537-567. DOI: 10.1007/s11218-016-9336-z.
- Shujja, S., Att, M., i Shujjat, J. M. (2014). Prevalence of Bullying and Victimization among Sixth Graders with Reference to Gender, Socio-economic Status and Type of Schools. *Journal of Social Sciences*, 38 (2), 159.165.
- Síndic de Greuges de la Comunidad Valenciana (2007). *La escuela: espacio de convivencia y conflictos. Informe especial*. Consultat des de http://www.sindicdegreuges.gva.es/informes-f_c.htm.
- Slee, P. T. (1995). Bullying in the playground: The impact of inter-personal violence on Australian children's perceptions of their play environment. *Children's Environments*, 12 (3), 320-327.
- Slonje, R. i Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49 (2), 147-154. DOI: 10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., i Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (4), 376-385. DOI: 10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., i Tippett, N. (2006). *An investigation into Cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in Cyberbullying*. Research Brief No. RBX03-06. Londres: DfES.
- Smith, P. K. i Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying. Findings from a survey in english schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7 (2), 193-212. DOI: 10.1177/0907568200007002005.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., Ristkari, T., i Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: A population-based study. *Archives of General Psychiatry*, 67 (7), 720-728. DOI: 10.1001/archgenpsychiatry.2010.79.
- Stevens, V. i Van Oost, P. (1994). Pesten op school: een eerste deelonderzoek naar het optreden van pesten en gepest worden bij kinderen tussen 10 en 14 jaar. *Tijdschrift voor klinische Psychologie*, 3, 239-259. Consultat des de <http://hdl.handle.net/1854/LU-247183>.
- Stewart, R. W., Drescher, C. F., Maack, D. J., Ebesutani, C., i Young, J. (2014). The Development and Psychometric Investigation of the Cyberbullying Scale. *Journal of Interpersonal Violence*, 29 (12), 2218-2238. DOI: 10.1177/0886260513517552.
- Sumter, S. R., Valkenburg, P. M., Baumgartner, S. E., Peter, J., i Van der Hof, S. (2015). Development and Validation of the Multidimensional Offline and Online Peer Victimization Scale. *Computers in Human Behavior*, 46, 114-122. DOI: 10.1016/j.chb.2014.12.042.
- Sureda, J., Comas, R., Morey, M., Mut, B., Salva, F., i Oliver, M. (2009). *Les TIC i els joves a les Illes Balears: Equipament i usos de les tecnologies de la informació i la comunicació per part dels joves de les Illes Balears d'entre 15 i 16 anys*. Illes Balears: Fundació IBIT.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26, 277-287. DOI: 10.1016/j.chb.2009.11.014.
- Tomsa, R., Jenaro, C., Campbell, M., i Neacsu, D. (2013). Student's Experiences with Traditional Bullying and Cyberbullying: Findings from a Romanian Sample. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 78, 586-590. DOI: 10.1016/j.sbspro.2013.04.356.

- Topcu, C., Erdur-Baker, O., i Capa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology and Behavior*, 11 (6), 643-648. DOI: 10.1089/cpb.2007.0161.
- Tsitsika, A., Janikian, M., Wójcik, S., Makaruk, K., Tzavela, E., Tzavara, C., Greydanus, D., Merrick, J., i Richardson, C. (2015). Cyberbullying victimization prevalence and associations with internalizing and externalizing problems among adolescents in six European countries. *Computers in Human Behavior*, 51, 1-7. DOI: 10.1016/j.chb.2015.04.048.
- Turner, H. A., Finkelhor, D., Hamby, S. L., Shattuck, A., i Ormrod, R. K. (2011). Specifying type and location of peer victimization in a national sample of children and youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 40 (8), 1052-1067. DOI: 10.1007/s10964-011-9639-5.
- Udris, R. (2014). Cyberbullying among high school students in Japan: Development and validation of the Online Disinhibition Scale. *Computers in Human Behavior*, 41, 253-261. DOI: 10.1016/j.chb.2014.09.036.
- Uribe, A. F., Orcasita, L. T., i Aguillón, E. (2012). Bullying, redes de apoyo social y funcionamiento familiar en adolescentes de una institución educativa de Santander, Colombia. *Psicología: Avances de la Disciplina*, 6 (2), 83-99.
- Vaillancourt, T., Trinh, V., McDougall, P., Duku, E., Cunningham, L., Cunningham, C., Hymel, S., i Short, K. (2010). Optimizing Population Screening of Bullying in School-Aged Children. *Journal of School Violence*, 9, 233-250. DOI: 10.1080/15388220.2010.483182.
- Van Cleemput, K., Vandebosch, H., i Pabian, S. (2014). Personal characteristics and contextual factors that determine «helping», «joining in», and «doing nothing» when witnessing cyberbullying. *Aggressive Behavior*, 40 (5), 383-96. DOI: 10.1002/ab.21534.
- Vandebosch, H. i Van Cleemput, K. (2008). Rapid Communication Defining Cyberbullying: A Qualitative Research into the Perceptions of Youngsters. *Cyberpsychology & Behavior*, 11 (4), 499-503. DOI: 10.1089/cpb.2007.0042.
- Vandebosch, H. i Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: profiles of bullies and victims. *New Media Society*, 11 (8), 1349-1371. DOI: 10.1177/1461444809341263.
- Vandermissen, V. i Thys, L. (1993). Onderzoek naar de schoolbeleving in Vlaanderen. Omgang met medeleerlingen. *Caleidoscoop*, 4, 4-9.
- Van den Eijnden, R. J. J. M., Vermulst, A., Van Rooij, T., i Meerkerk, G. J. (2006). *Monitor Internet en jongeren: Pesten op Internet en het psychosociale welbevinden van jongeren*. Rotterdam: IVO Factsheet.
- Van Geel, M., Vedder, P., i Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: a meta-analysis. *JAMA Pediatrics*, 168 (5), 435-42. DOI: 10.1001/jamapediatrics.2013.4143.
- Varjas, K., Henrich, C. C., i Meyers, J. (2009). Urban middle school students' perceptions of bullying, cyberbullying, and school safety. *Journal of School Violence*, 8 (2), 159-176. DOI: 10.1080/15388220802074165.
- Vega, M. G., Pérez, G., Julián, G., Valle, M. A., Flores, M. E., i Vega, A. (2013). Acoso escolar en la zona metropolitana de Guadalajara, México: prevalencia y factores asociados. *Salud Colectiva*, 9 (2), 183-194.
- Vieira, M., Fernández, I., i Quevedo, G. (1989). Violence, Bullying and Counselling in the Iberian Peninsula. A E. Roland i E. Munthe (ed.), *Bullying: An International Perspective* (pàg. 35-52). Londres: David Fulton Publishers.
- Vieno, A., Gini, G., Lenzi, M., Pozzoli, T., Canale, N., i Santinello, M. (2014). Cybervictimization and somatic and psychological symptoms among Italian middle school students. *The European Journal of Public Health*, 25 (3), 433-437. DOI: 10.1093/eurpub/cku191.
- Vieno, A., Gini, G., i Santinello, M. (2011). Different forms of bullying and their association to smoking and drinking behaviour in Italian adolescents. *Journal of School Health*, 81 (7), 393-399. DOI: 10.1111/j.1746-1561.2011.00607.x.
- Waasdorp, T. E. i Bradshaw, C. P. (2015). The overlap between Cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 56 (5), 483-488. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2014.12.002.

Wade, A. i Beran, T. (2011). Cyberbullying: The New Era of Bullying. *Canadian Journal of School Psychology*, 26 (1), 44-61. DOI: 10.1177/0829573510396318.

Walrave, M. i Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting cybervictimization and cyberaggression. *Children & Society*, 25, 59-72. DOI: 10.1111/j.1099-0860.2009.00260.x.

Wensley, K. i Campbell, M. (2012). Heterosexual and nonheterosexual young university students' involvement in traditional and cyber forms of bullying. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15 (12), 649-654. DOI: 10.1089/cyber.2012.0132.

Whitney, I. i Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3-25. DOI: 10.1080/0013188930350101.

Willard, N. (2005). *Educator's guide to cyberbullying and cyberthreats*.

Williams, K. R. i Guerra, N.G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), S14-S21. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.018.

Wilson, M. L., Bovet, P., Viswanathan, B., i Suris, J. C. (2012). Bullying Among Adolescents in a Sub-Saharan Middle-Income Setting. *Journal of Adolescent Health*, 51, 96-98. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2011.11.024.

Wolak, J., Mitchell, K., i Finkelhor, D. (2006). *Online victimization of youth: Five years later*. Alexandria, VA: National Center for Missing and Exploited Children. Consultat el 12 de novembre de 2010 des de <http://www.unh.edu/ccrc/pdf/CV138.pdf> y http://www.missingkids.com/en_US/publications/NC167.pdf.

Wong, D. S. W., Chan, H. C., i Cheng, C. H. K. (2014). Cyberbullying perpetration and victimization among adolescents in Hong Kong. *Children and Youth Services Review*, 36 (0), 133-140. doi /10.1016/j.childyouth.2013.11.006.

Wong-Lo, M. i Bullock, L. M. (2011). Digital aggression: Cyberworld meets school bullies. *Preventing School Failure*, 55 (2), 64-70. DOI: 10.1080/1045988X.2011.539429.

Woods, S. i Wolke, D. (2003). Does the Content of Anti-Bullying Policies Inform us About the Prevalence of Direct and Relational Bullying Behaviour in Primary Schools? *Educational Psychology*, 23 (4), 381-401. DOI: 10.1080/01443410303215.

Wright, M. F. (2016). Cybervictimization and substance use among adolescents: the moderation of perceived social support. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 16, 93-112. DOI: 10.1080/1533256X.2016.1143371.

Wu, J., He, Y., Lu, C., Deng, X., Gao, X., Guo, L., Wu, H., Chan, F., i Zhou, Y. (2015). Bullying behaviours among Chinese school-aged youth: A prevalence and Correlates Study in Guangdong Province. *Psychiatry Research*, 225, 716-722. DOI: 10.1016/j.psychres.2014.11.004.

Yates, C. i Smith, P. K. (1989). Bullying in two English comprehensive schools. A E. Roland i E. Munthe (ed.), *Bullying: An international perspective*. Londres: David Fulton Publishers.

Ybarra, M. L., Diener-West, M., i Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in Internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 42-50. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2007.09.004.

Ybarra, M. L., Espelage, D. L., i Mitchell, K. J. (2007). The co-occurrence of internet harassment and unwanted sexual solicitation victimization and perpetration: Associations with psychosocial indicators. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 31-41.

Ybarra, M. L., Espelage, D. L., i Mitchell, K. J. (2014). Differentiating youth who are bullied from other victims of peer-aggression: the importance of differential power and repetition. *Journal of Adolescent Health*, 55, 293-300. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2014.02.009.

Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J., i Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: Findings from the second youth Internet safety survey. *Pediatrics*, 118, 1169-1177. DOI: 10.1542/peds.2006-0815.

Ybarra, M. L. i Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45 (7), 1308-1316.

Ybarra, M. L. i Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27 (3), 319-336. DOI: 10.1016/j.adolescence.2004.03.007.

Ybarra, M. L. i Mitchell, K. J. (2007). Prevalence and frequency of Internet harassment instigation: Implications for adolescent health. *Journal of Adolescent Health*, 41 (2), 189-195. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2007.03.005.

Ybarra, M. L. i Mitchell, J. K. (2008). How risky are social networking sites? A comparison of places online where youth sexual solicitation and harassment occurs. *Pediatrics*, 121, 350-357. DOI: 10.1542/peds.2007-0693.

Yilmaz, H. (2011). Cyberbullying in Turkish middle schools: An exploratory study. *School Psychology International*, 32 (6), 645-654. DOI: 10.1177/0143034311410262.

Ziegler, S. i Rosenstein-Maner, M. (1991). *Bullying at school: Toronto in an international context* (Report n.º 196). Toronto: Toronto Board of Education, Research Services.

Annex. Revisió d'estudis de prevalença del *bullying* i el *cyberbullying*

Taula 11. Prevalença del *bullying* i el *cyberbullying*: revisió d'estudis a l'Estat espanyol (1989-2016)

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Vieira, Fernández i Quevedo (1989)	CA Madrid	1.200 (8-12)	3,1% víctimes; 4,7% agressors	
Cerezo i Esteban (1992)	Múrcia	317 (10-16)	5,4% víctimes; 11,4% agressors	
Ortega (1992)	Sevilla	859 (11-14) (14-16)	26% víctimes; 22% agressors	
			5% víctimes; 10% agressors	
Ortega (1994)	Sevilla	575 (14-16)	5% víctimes; 10% agressors	
Ortega (1997)	Sevilla	4.914 (9-18)	5,6-8,8% víctimes	
Bisquerra i Martínez (1998)	Catalunya	(14-16)	El 33% observa violència entre companys, encara que el 90% estima que no és freqüent, i el 20% que hi ha violència cap als objectes	
Orte, Ferrá, Ballester i March (1999)	Balears	3.033 (9-17)	4,5% víctimes; 2,4% agressors. Les conductes d'assetjament les tenen principalment homes	
Departament d'Interior i Educació Generalitat (2001)	Catalunya	7.416 (12-18)	3,1% víctimes	
García i Martínez (2001)	CA Valenciana	3.238 (14-15)	8% víctimes; 5% agressors	
Mora-Merchán (2001)	Sevilla	4.914 (9-16)	L'11% està implicat en les conductes d'assetjament de manera severa	
Avilés (2002)	Valladolid	731 (12-16)	5,7% víctimes; 5,9% agressors. Les conductes d'assetjament les tenen principalment homes	
Cerezo (2002)	Múrcia	46 (14-15)	13% víctimes; 10,8% agressors	
Hernández, Sarabia i Casares (2002)	Navarra	603 (13-14)	7-10% víctimes	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Ortega, Justicia i Rueda (2002)	Jaén	531 (12-16)	El 8,3% (dins del centre) i l'11,1% (fora) es reconeixen com a víctimes de maltractament des de fa anys	
Pareja (2002)	Ceuta	382 (12-18)	<i>Víctimes:</i> insults (38,8%), parlar malament (36,4%), malnoms (30%), amagar coses (26,2%), amenaces, ignorar i no deixar participar (16,5%), robatori (14,6%) i pegar (8,7%) <i>Agressors:</i> de tipus verbal (30-39%), ignorar (35%), amagar coses (19%), no deixar participar (14,3%), pegar (8,5%), trencar coses (2,6%), robar, assetjar sexualment o amenaçar amb armes (1%)	
Durán (2003)	Granada	1.750 (14-18)	23,1% víctimes	
Elzo (2003)	Sant Sebastià	2.329 (12-18)	<i>Víctimes:</i> Ha estat maltractat una o dues vegades durant el curs (25%), tres o més vegades (11%) i mai (64%) <i>Agressors:</i> Ha agredit una o dues vegades (35%), tres o més vegades (15%) i mai (50%). Mai no ha maltractat ni ha estat maltractat (40%), ha estat maltractat sense maltractar algú altre (10%), ha maltractat sense haver-ho estat (24%), és víctima i agressor (26%)	
	Catalunya	7.416 (12-18)	<i>Víctimes:</i> assetjament verbal (17,2%), trencament o robatori de coses (3,2%), cops o trapes (4,6%) i obligar a fer coses (0,9%)	
Orte (2003)	Palma de Mallorca	306 (3-16)	2,6% víctimes (diari); 4,6% agressors (diari). Les conductes d'assetjament les tenen principalment homes	
Díaz-Aguado, Martínez i Martín (2004)	Fuenlabrada, Getafe i Móstoles	826 (13-17)	<i>Víctimes:</i> malnoms (8%), insults, no deixar participar o amagar coses (7%), parlar malament (5,3%), exclusió (3,8%), robatori (2,8%), pegar (1,8%) <i>Agressors:</i> verbals (13%), ignorar (12,4%), rebutjar algú altre o amagar coses (8%), amenaçar o pegar (4%), robar (2,5%).	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Lucena (2004)	CA Madrid	1.845 (13-16)	3,9% víctimes; 3,7% agressors	
Peralta (2004)	Andalusia	857 (12-16)	7,1% víctimes; 9,5% agressors	
Caruana (2005)	Alacant	2.480 (13-17)	<i>Víctimes:</i> insults (37%), malnoms (27%), parlar malament (25%), amagar coses (21%), ignorar (20%), robar (16%) i pegar (9,6%) <i>Agressors:</i> insulta el 52,7%, parla malament d'un altre el 49%, posa malnoms el 39,7%, ignora el 36,5%, amaga coses el 25,6%, rebutja el 18,8%, pega el 16,5%, impedeix participar el 13,2%, amenaça l'11,8%, trenca coses el 10% i roba el 6,6%	
Gómez-Bahillo, Puyal, Elboj, Sanz i Sanagustín (2005)	Aragó	535 (10-16)	2,9-4,3% víctimes; 5,2% agressors	
Piñuel i Oñate (2005)	CA Madrid	4.600 (7-17)	24% víctimes	
Rodríguez (2005)	CA Madrid	1.512 (12-16)	La situació de violència més freqüent és l'agressió de gravetat mitjana i l'exclusió. Els factors relacionals són més deficitaris entre els que viuen situacions de violència	
Sáenz, Calvo, Fernández i Silván (2005)	La Rioja	1.053 (8-18)	3,6% víctimes	
Sanmartín (2005)	CA Valenciana	42.800 (13-15)	10% víctimes; 2,4% agressors. El 15% dels alumnes d'ESO pateixen violència en el sistema escolar i el 3% assetjament o <i>bullying</i> , dels quals en la seva gran majoria el 65% són noies	
Conselleria d'Educació de Cantàbria (2006)	Cantàbria	2.500 (5-18)	10% víctimes	
Consell Escolar d'Andalusia (2006)	Andalusia	895 (12-16)	El 60% considera que la intimidació és inexistent o infreqüent, el 27% que succeeix de vegades i el 13% que té lloc amb freqüència	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Defensor del Menor de la Comunitat de Madrid (2006)	CA Madrid	4.460 (10-15)	<i>Víctimes:</i> agressió verbal (13%), contra la propietat (7,7%), exclusió social (6,6%) <i>Agressors:</i> parla malament (10,7%), exclusió social (9%), robar o trencar objectes (1,3%)	
Departament d'Interior i Educació Generalitat (2006)	Catalunya	10.414 (8-18)	3% víctimes	
DP-CAPV i Ararteko (2006)	País Basc	3.323 (13-16)	<i>Víctimes:</i> verbals (13,5%), robar o trencar coses (8,2%), exclusió social (6,2%), pegar (4,7%), amenaces (4,6%) i assetjament sexual verbal (3,4%) <i>Agressors:</i> verbals (10,3%), exclusió social (7,4%), pegar (5,5%), amenaces o xantatges (3,8%), robar o trencar (2,8%), assetjament sexual verbal (2,3%)	
Orte (2006)	Illes Balears	770 (11-19)		20% cibervíctimes (alguna vegada). El 14% per mòbil. El 5% van ser agredits en sales de xat o missatgeria instantània i el 4% per correu electrònic.
Piñuel i Oñate (2006)	Andalusia País basc i Navarra Astúries i Cantàbria Madrid, Castella i Lleó Catalunya Galícia Múrcia Extremadura i Castella-la Manxa Canàries Aragó	24.990 (7-17)	<i>Víctimes:</i> Andalusia: 27,7%; País Basc i Navarra: 25,6%; Astúries i Cantàbria: 23,6%; Madrid: 23,4%; Castella i Lleó: 22,7%; Catalunya: 22,6%; Galícia: 22,4%; Múrcia: 21,5%; Extremadura i Castella-la Manxa: 20%; Canàries: 19,1%; Aragó: 18,2% <i>Total (mitjana de l'Estat):</i> 23,3%	
Ramírez (2006) Ramírez i Justicia (2006)	Ceuta	587 (8-15)	6,4% víctimes; 3,1% agressors; 1% víctimes-agressors	
Defensor del Poble (2007)	Totes les comunitats espanyoles	3.000 (12-18)		5,5% cibervíctimes (5,1% esporàdic i 0,4% més d'una vegada per setmana); 5,4% ciberagressors (4,8% eventual i 0,6% freqüent). Un de cada quatre ha estat testimoni de <i>cyberbullying</i> , sia eventual (22%) o perllongat (3%)

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Aramendi i Ayerbe (2007)	País Basc Catalunya	837 (14-16) 591 (14-16)	La majoria manifesta veure molts actes violents entre companys, però afirma que ells no els han patit	
Gutiérrez (2007)	Palència, Segòvia i Valladolid	300 (8-10)	Entre el 8% i el 10% de víctimes d'assetjament verbal i psicològic i 1% de físic	
Jiménez (2007)	Huelva	1.660 (12-14)	2,8% víctimes; 5,6% agressors	
Jiménez, Rosales, Serio, Hernández i Conde (2007)	Tenerife	562 (12-18)	<i>Víctimes:</i> ignorar (15,5%), insults (12,5%), ofenses (10,5%), trencar coses (7,2%), amenaces (6,4%), intents d'agressió (5%), ser atemorit (4,6%) <i>Agressors:</i> ignorar, rebutjar, amenaçar o ridiculitzar (10%), atabalar (9,5%), fer la vida impossible (8,2%), insultar i atemorir (5,9%)	
Síndic de Greuges de la Comunitat Valenciana (2007)	CA Valenciana	6.065 (10-16)	<i>Víctimes:</i> agressió verbal (43%), exclusió social o amagar coses (25%), pegar (17%), robatori (16%), amenaces (15,2%) <i>Agressors:</i> insults o parlar malament (40%), ignorar (34%), posar malnoms (31,7%), no deixar participar (21,2%), pegar (15%) i amagar coses (13,7%)	
Garaigordobil i Oñederra (2008ab, 2009ab, 2010)	País Basc	5.983 (10-16)	4,8% víctimes. Educació primària (10-11 anys): 5,8%. Secundària (12-14 anys): 3,8%. A mesura que augmenta l'edat disminueixen les conductes intimidatòries <i>Agressors:</i> 6,8% (primària), 4,8% (secundària) en els últims sis mesos ha actuat (algunes vegades o gairebé tots els dies). L'agressor primordialment era home, de la mateixa classe que la víctima i la majoria de les agressions les feia en grup majoritàriament masculí. 11,7% víctimes homes (6,2% en primària i 5,5% en secundària) i 7,3% víctimes dones (4,6% en primària i 2,7% en secundària)	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Observatori Estatal de la Convivència (2008)	Totes les comunitats espanyoles (excepte Catalunya i Ceuta)	23.100 (12-17)		1,1-2,1% cibervíctimes (últims dos mesos, 2,5-7%); 2,5-3,5% ciberagressors
Ortega, Calmaestra i Mora-Merchán (2008)	Còrdova	830 (12-18)		3,8% cibervictimització severa (1,7% ciberagressors, 1,5% cibervíctimes i 7,8% ciberagressors-victimitzats) pel mòbil o internet; 22,8% de CB de manera moderada o ocasional (5,7% ciberagressors, 9,3% cibervíctimes i 7,8% ciberagressors victimitzats); 26,6% directament implicats, 2,3% de manera severa
Ponferrada i Carrasco (2008)	Catalunya	1.197 (12-16)	El 14,3% va respondre que els havien insultat, que havien parlat malament d'ells o que els havien ridiculitzat entre freqüentment i sempre, mentre que el 41,3% no havien rebut mai aquest tracte. El 4,7% afirma que els companys els peguen freqüentment o sempre.	
Avilés (2009)	Castella i Lleó i Galícia	730 (12-17)		Cibervíctimes: mòbil: 4,5% (moderada), 0,5% (severa). Internet: 4,7% (moderada), 2,9% (severa) Ciberagressors: mòbil: 3% (moderada), 1,2% (severa). Internet: 4,4% (moderada), 1,4% (severa)
ISEI-IVEI (2009)	País Basc	3.104 (10-12) 3.123 (12-16)	16,9% víctimes (10-13 anys)	Cibervíctimes: 0,6% en 2008, i 0,8% en 2009
Sureda, Comas, Morey, Mut, Salva i Oliver (2009)	Illes Balears	500 (15-16)		Cibervíctimes: 13,4% internet, mòbil; 11,6% insults i amenaces; 8,8% imatges indiscretes difoses; 9,4% ciberagressors
Associació Protégeles (2010)		2.000 (11-17)		19% ciberagressors
Buelga, Cava i Musitu (2010)	Comunitat Valenciana	2.101 (11-17)		Cibervíctimes: 24% amb mòbil i 29% amb internet (últim any)

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Calvete, Orue, Estévez, Villardón i Padilla (2010)	Biscaia (País Basc)	1.431 (12-17)		44,1% ciberagressors. Els nois feien més <i>cyberbullying</i> que les noies. Menor percentatge d'agressors a 10-11 anys, una elevació a 12-14 i un descens a 16-17 anys
Estévez, Villardón, Calvete, Padilla i Orue (2010)	Biscaia (País Basc)	1.431 (12-17)		30,1% cibervíctimes; 22,8% cibervíctimes-agressors. Major prevalença entre les noies
Félix-Mateo, Soriano-Ferrer, Godoy-Mesas i Sanchov-Vicente (2010)	Comunitat Valenciana	1.028 incidències registrades en 2008		De totes les incidències, el 3% eren de <i>cyberbullying</i> . D'aquest percentatge, el 74% difusió de missatges amb insults o amenaces i el 26% difusió d'imatges amb vexacions o pallisses. Major percentatge de dones víctimes. Més homes assetjadors
García, Pérez i Nebot (2010)	Catalunya	2.727 (14-18)	Víctimes: 18,2%, 10,9% i 4,3% en nois, i 14,4%, 8,5% i 4,5% en noies de 2n. i 4t. d'ESO i 2n. de batxillerat o cicles formatius. La prevalença de <i>bullying</i> era més elevada en 2n. d'ESO (18,2% en nois i 14,4% en noies) i disminuïa amb l'edat. En general, la freqüència de ser víctima d'assetjament era més alta entre els nois que entre les noies	
Sánchez-Lacasa i Cerezo (2010)	Múrcia	426 (9-11)	7,7% víctimes, 5,3% agressors, i 1,8% víctimes agressives	
Álvarez-García, Núñez, Álvarez, Dobarro, Rodríguez i González-Castro (2011)	Astúries	638 (13-14)		Major nivell de violència mitjançant les TIC a 2n. curs d'educació secundària. No hi havia diferències entre sexes
Calmaestra (2011)	Còrdova	1.671 (12-20)	16% víctimes, 15,8% agressors i 6,6% víctimes agressives	15,2% de prevalença de <i>cyberbullying</i> . 7,6% cibervíctimes; 5,4% ciberagressors; 2% cibervíctimes-agressors
Del Barco, Castaño, Bullón i Carroza (2012)	Espanya	1.700 (12-16)		6% cibervíctimes; 6,4% ciberagressors. Major incidència de víctimes en les noies. Els de 1r. d'ESO més victimitzats pel mòbil que els més grans (no passa el mateix amb internet)
ISEI-IVEI (2012)	País Basc	3.150 (10-14)	21% víctimes	11,3% cibervíctimes

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Navarro, Yubero, Larrañaga i Martínez (2012)	Espanya	1.127 (10-12)		24,2% cibervíctimes
Cerezo i Méndez (2013)	Múrcia	1.239 (11-18)	10,2% víctimes; 8,8% agressors; 0,5% víctimes-agressores	
Díaz-Aguado i Martínez (2013)	Espanya	22.114 (12-18)	73,1% no involucrats. 7,3% víctimes passives; 3,1% agressors; 3,6% víctimes-agressors; 12,9% seguidors dels agressors. Els nois puntuen més alt en totes les variables	
Díaz-Aguado, Martínez i Martín (2013)	Espanya	23.100 (secundària)	Víctimes: 3,8% (sovint), 11,8% (de vegades) Agressors: 2,4% (sovint), 12,5% (de vegades)	
Gámez-Guadix, Orue, Smith i Calvete (2013)	Espanya	845 (edat mitjana 15,2)		Cibervíctimes: 24,1% (pateixen una acció), 15,9% (dues accions), 8% (tres accions) i 4,7% (quatre o més accions de cyberbullying)
Garaigordobil (2013, 2015)	País Basc	3.026 (12-18)	Prevalença global (una o més vegades en l'últim any): 39,2% de víctimes, 38,4% agressors; 79,6% observadors Víctimes agressions verbals (34,4%), socials (10,6%), físiques (9,5%) i psicològiques (9,1%) Victimització severa (bastantes vegades i sempre): 5,4% agressions verbals, 2,3% socials, 2,1% psicològiques i 1,4% físiques. Agressors mitjançant conductes verbals (33,2%), socials (11,7%), físiques (10,1%) i psicològiques (7,3%). Agressió severa (bastantes vegades i sempre): 3,8% agressions verbals, 1,8% socials, 1,8% psicològiques i 1,3% físiques Sexe: Víctimes: similar percentatge d'homes i dones. Agressors i víctimes agressives: més homes. Observadors: més percentatge de dones. A mesura que augmenta l'edat disminueix el percentatge de víctimes d'agressió verbal, física i social. NSEC (nivell social, econòmic i cultural): No hi ha diferències	Prevalença global: 30,2% cibervíctimes; 15,5% ciberagressors; 65,1% observadors Sexe: Similar percentatge d'agressors en tots dos sexes. Major percentatge de dones víctimes i observadors Edat: Similar percentatge de víctimes de 12 a 18 anys en les quinze conductes de cyberbullying. Augment d'agressors a mesura que augmenta l'edat en cinc conductes. Increment d'observadors amb l'edat en dotze conductes NSEC: El percentatge de cibervíctimes i ciberagressors, i la quantitat de conductes de cyberbullying patides i perpetrades en els diferents NSEC, en general, van ser similars. No obstant això, el percentatge d'observadors de diverses conductes i la quantitat de conductes de cyberbullying observades van augmentar a mesura que va augmentar l'NSEC

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
García-Fernández (2013)	Andalusia	1.278 (edat mitjana = 11,1)	12,40% de víctimes, 19,9% agressors i 15,4% de víctimes agressives. Fins al 47,7% d'implicats	9,3% havien estat ciber víctimes, 5,5% cibera-gressors i 3,4% cibervíctimes agressives. 31,2% implicats
García-Continent, Pérez-Giménez, Espelt i Nebot (2013)	Barcelona	3.089 (13-18)	Nois: 7,1% víctimes; 11,2% agressors; 3,3% víctimes-agressors. Noies: 4,7% víctimes; 5,2% agressores; 1,7% víctimes-agressores. Major incidència de victimització i perpetració entre els nois, i els més joves	
Cerezo (2014)	Múrcia	1.478 (11-18)	8,7% víctimes; 9,8% agressors; 1% víctimes agressives	
Cerezo, Sánchez, Ruiz i Arene (2015)	Múrcia i València	847 (edat mitjana 12,73)	6,8% víctimes, 8,1% agressors i 1,3% víctimes agressives	
Fernández-Montalvo, Peñalva i Irazabal (2015)	Navarra	364 (10-13)		13,7% cibervíctimes, 12,3% cibera-gressors
Navarro, Ruiz-Oliva, Lاراña i Yubero (2015)	Castella-la Manxa	1.058 (10-12)	10,6% víctimes d'agressió social, i 4,2% havia fet agressions socials cara a cara	2,17% cibervíctimes i 1,13% cibera-gressors (exclusió social)
Navarro, Yubero i Lاراña (2015)	Castella-la Manxa	1.058 (10-12)	8,9% víctimes, 3,6% agressors	2,9% cibervíctimes, 1,2% cibera-gressors
García-Fernández <i>et al.</i> (2016)	Andalusia	1.278 (edat mitjana 11,11)	12,40% víctimes (3,9% severes), 19,9% agressors (7,8% severes), 15,4% víctimes agressives (2,2% severes), i 47,7% implicats	9,3% cibervíctimes, 5,5% cibera-gressors, 3,4% cibervíctimes agressives i 31,2% implicats
Garaigordobil i Fernández-Tomé (2016)	Cantàbria	1.322 (12-20)	10,7% víctimes severes (freqüentment): d'aquestes 7,3% víctimes purses 7,9% agressors severes (freqüentment): d'aquests 4,5% agressors purs	10,8% cibervíctimes severes (freqüentment): d'aquestes 7,8% cibervíctimes purses 5,8% cibera-gressors severes (freqüentment): d'aquests 2,8% agressors purs
Garaigordobil i Machimbarrena (2017)	País Basc	1.993 (9-13 anys; 5è. i 6è. cursos)	Prevalença global (una o més vegades): 20,3% víctimes purses, 6% agressors purs, 23,9% víctimes agressives Prevalença severa (freqüentment): 13,2% víctima pura, 1,6% agressor pur, 2% víctima agressiva	Prevalença global (una o més vegades): 13,4% cibervíctima pura, 0,7% cibera-gressor pur, 3,1% cibervíctima agressiva Prevalença severa (freqüentment): 2,9% cibervíctimes purses, 0,3% cibera-gressors purs, 0,2% cibervíctimes agressives

Taula 12. Prevalença del *bullying* i el *cyberbullying*: revisió d'estudis a la resta del món (1973-2016)

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Olweus (1973)	Gran Estocolm	900 (12-15)	10% víctimes; 10% agressors	
Lagerspetz, Björkqvist, Berts i King (1982)	Finlàndia	(12-16)	3,9% víctimes; 5,5% agressors	
Olweus (1983)	Noruega	130.000 (7-16)	9% víctimes; 7% agressors; 5% victimització greu	
Morita (1985)	Japó		L'11,3% estaven implicats en el maltractament escolar	
Perry, Kusel i Perry (1988)	Estats Units	165 (13-15)	10% víctimes	
O'Moore (1989)	Dublín	783 (8-12)	8% víctimes; 3% agressors	
Roland (1989)	Noruega	(Primària)	11,6% víctimes; 7,4% agressors	
Yates i Smith (1989)	Regne Unit	234 (13-15)	10% víctimes; 4% agressors	
Junger (1990)	Holanda	800 (12-18)	6% víctimes d'agressions físiques i 7% verbals	
Mellor (1990)	Escòcia	942 (12-16)	3% víctimes; 2% agressors	
Rigby i Slee (1991)	Austràlia	685 (6-16)	10-15% víctimes	
Ziegler i Rosenstein-Manner (1991)	Toronto (Canadà)	211 (11-15)	8% víctimes; 15% agressors	
Boulton i Underwood (1992)	Regne Unit	296 (8-12)	6% víctimes; 4% agressors	
Mooij (1992)	Holanda	1.065 (primària)	8% víctimes	
		1.055 (secundària)	2% víctimes	
Freitag i Hurrelman (1993)	Alemanya	973 (12-16)	16% víctimes; 6% agressors	
Vandermissen i Thys (1993)	Bèlgica	1.054 (secundària)	<i>Víctimes:</i> El 18% pateix atacs de naturalesa moderada i el 2,6% de gravetat <i>Agressors:</i> el 12% actua de manera regular i el 4% almenys una vegada a la setmana	
Whitney i Smith (1993) (Projecte Sheffield)	Regne Unit	2.623 (7-11)	10% víctimes; 3,5% agressors	
		4.135 (12-16)	4,5% víctimes; 1,5% agressors	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Byrne (1994)	Dublín	1.302 (7-16)	5,14% víctimes; 5,37% agressors	
Mooij (1994)	Holanda	1.998 (15-16)	8% víctimes; 7% agressors	
Stevens i Van Oost (1994)	Bèlgica	10.000 (infants i adolescents)	<i>Víctimes:</i> el 23% d'infants pateix assetjament freqüentment i el 9,1% almenys una vegada a la setmana. Durant l'adolescència el 15,2% amb certa freqüència i el 6,4% més d'una vegada a la setmana <i>Agressors:</i> el 15,9% d'infants ho són de manera regular i el 5,6% almenys una vegada a la setmana; durant l'adolescència 12,3% i 3,9% respectivament	
Bentley i Li (1995)	Calgary (Canadà)	379 (8-12)	21,3% víctimes; 11,6% agressors	
Slee (1995)	Austràlia	1.050 (8-13)	23,8% víctimes	
Klicpera i Gasteiger-Klicpera (1996)	Àustria		14% víctimes; 6% agressors	
Lösel, Averbeck i Bliesener (1997)	Alemanya	1.163 (7è.-8è.)	<i>Víctimes:</i> 11,7% d'agressions verbals i 5,7% de físiques <i>Agressors:</i> 11% d'agressió verbal i 6,5% de física	
Hanewinkel i Knaak (1997)	Alemanya	14.788 (7-16)	9,2% víctimes; 9,7% agressors	
O'Moore, Kirkham i Smith (1997)	Irlanda	320 (7-11)	5% víctimes	
Rigby (1997)	Austràlia	25.399 (8-18)	18,2% víctimes	
Kaufman <i>et al.</i> (1998)	Estats Units	(6è.-12è. grau)	8% víctimes	
Almeida (1999)	Braga (Portugal)	2.846 (6-9)	21,9% víctimes	
		3.341 (10-11)	15,4% víctimes	
Fonzi <i>et al.</i> (1999)	Florència i Cosenza (Itàlia)	1.379 (8-14)	Víctimes de maltractament «de vegades o amb una freqüència major» en els últims tres mesos: 41% en primària i 28% en secundària	
Kumpulainen, Rasanen i Henttonen (1999)	Knopio (Suècia)	1.316 (M = 8,5)	11% víctimes; 8,5% agressors; +6,8 víctima i agressor	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
		1.316 (M = 12,5)	5,3% víctimes; 7,9% agressors; +10,3 víctima i agressor	
Morita, Soeda, Soeda i Taki (1999)	Japó	210 (primària, secundària i postobligatòria)	2% víctimes. <i>Victimes</i> : 21,9% de primària, 13,2% de secundària i 3,9% de postobligatòria <i>Agressors</i> : 25,5% de primària, 20,3% de secundària i 6,1% de postobligatòria	
Peterson i Rigby (1999)	Austràlia	175 (12-17)	Victimes: 30,1% (nois), 16% (noies)	
Finkelhor, Mitchell i Wolak (2000)	Estats Units	1.501 (10-17)		6% cibervíctimes en l'últim any (33% missatges, 32% sales de xat i 19% correu electrònic)
Glover <i>et al.</i> (2000)	Anglaterra	3.386 (12-16)	El 10% pateix actes violents físics i 1 de cada 8 es declara autor de fets de violència física	
Smith i Shu (2000)	Regne Unit		12,2% víctimes; 2,9% agressors	
Nansel <i>et al.</i> (2001)	Estats Units	15.686 (6è.-10è. cursos)	10,9% víctimes; 13% agressors	
ABRAPIA (2002)	Brasil	5.875 (5è.-8è. cursos)	16,9% víctimes; 12,7% agressors	
National Children's Home NCH (2002)	Regne Unit	856 (11-19)		Cibervíctimes: 25% (mòbil, ordinador), 16% (missatges amenaçadors), 7% (sales de xat d'internet), i 4% (correu electrònic)
López (2003)	Mèxic	1.061 (batxillerat)	30% víctimes	
Oliver i Candappa (2003)	Regne Unit	953 (12-13)		Cibervíctimes: 4% (missatges de text desagradables) i 2% (correus electrònics insultants)
Woods i Wolke (2003)	Anglaterra	2.377 (7-11)	24,5% víctimes	
Ybarra i Mitchell (2004)	Estats Units	1.501 (10-17)		4% cibervíctimes; 10% ciberagressors; 3% víctimes-agressores
Fekkes, Pijpers i Verlove-Vanhorick (2005)	Holanda	2.766 (9-11)	16,2% víctimes, 7% víctimes severes, i 31,9% agressors, 5,5% agressors severes	
Abramovay (2005)	Brasil	10.069 (ensenyament bàsic i mitjà)	4,8% víctimes; 38,2% ha patit robatoris una vegada o més	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Balding (2005)	Regne Unit	(10-11)		1% cibervíctimes (per mòbil). 22% increpats amb apel·latius desagradables
Beran i Li (2005)	Canadà	432 (12-15)		21% cibervíctimes (diverses vegades); 4% (moltes vegades); 69% coneix altres companys que han passat per aquesta situació. No hi ha diferències en funció del sexe
Campell (2005)	Austràlia	120 (8è. curs)		14% cibervíctimes; 11% ciberagressors
Keith i Martín (2005)	Estats Units	1.566 (9-13)		42% cibervíctimes (d'aquests el 7% amb freqüència; el 35% estava amenaçat en línia, d'aquests el 5% amb una implicació severa). Les noies mostren una major predisposició a participar com a víctimes i els nois com a agressors
National Children's Home NCH (2005)	Regne Unit	770 (11-19)		20% cibervíctimes (14% per missatges de text, 5% per xat i 4% per correu electrònic. 10% amenaçat per fotos o videoclips gravats des d'un telèfon mòbil); 11% ciberagressors. El 28% de les víctimes no havien explicat que havien estat assetjades
Ortega, Sánchez, Ortega-Rivera, Del Rey i Genébat (2005)	Managua (Nicaragua)	3.042 (8-22)	Víctimes: entre el 25 i el 50%, depenent del tipus d'agressió que reben. L'agressió sexual és patida per gairebé el 5%	
Brugess-Proctor, Patchin i Hinduja (2006, 2009)	Estats Units	3.141 (noies)		38,8% cibervíctimes
Li (2006)	Canadà	264 (7è.-9è. cursos)		25% cibervíctimes. Gairebé 2/3 havien sofert <i>cyberbullying</i> d'una a tres vegades, i la resta més de tres vegades; 17% ciberagressors. Les noies mostren una major predisposició a ser víctimes i els nois a ser agressors
Noret i Rivers (2006)	Regne Unit	11.000 (11-15)		Cibervíctimes: 8,4% (gairebé mai), 4% (en alguna ocasió), 1,5% (de tant en tant), 0,7% (sovint), 0,6% (contínuament). Les noies assetjades en 2002 van ser 14,7%, en 2005 21,4%; els nois en 2002 12,4% i en 2005 11,6%

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Smith, Mahdavi, Carvalho i Tippett (2006)	Anglaterra	92 (11-16)	14% víctimes en els últims sis mesos	6,6% cibervíctimes (últims sis mesos), 15,6% (1-2 vegades), 6,6% (1 < vegades)
Van den Eijnden, Vermulst, Van Rooij i Meerkkerk (2006)	Holanda	512 (13-15)		17% cibervíctimes
msn.uk (2006)	Regne Unit	518 (12-15)		11% involucrat en fenòmens de <i>cyberbullying</i>
Ybarra, Mitchell, Wolak i Finkelhor (2006)	Estats Units	1.500 (10-17)		9% cibervíctimes. 38% van informar de malestar
Patchin i Hinduja (2006)	Estats Units	384		16,7% ciberagressors
Mitchell, Ybarra i Finkelhor (2007)	Estats Units	1.501 (10-17)	57% víctimes	23% cibervíctimes
Alikasifoglu, Erginoz, Ercan, Uysal i Albayrak-Kaymak (2007)	Turquia	3.519	22% víctimes; 9,2% agressors; 59,4% ni víctimes ni agressors; 9,4% víctimes-agressors	
Beran i Li (2007)	Canadà	432 (12-15)		58% cibervíctimes (una o més vegades); 26% ciberagressors (una o més vegades). 42% mai no ha patit <i>cyberbullying</i> .
Kapatzia i Syngollitou (2007)	Grècia	544 (Secundària)		6% cibervíctimes (dues o tres vegades al mes); 7% ciberagressors (dues o tres vegades al mes)
Kornblit i Adaszko (2007)	Argentina	4.971 (15-19)	16,9% víctimes	
Kowalski i Limber (2007)	Estats Units	3.767 (11-14)		11% cibervíctimes (una vegada en els últims mesos); 4% ciberagressors; 7% víctimes-agressors. Augment de cibervíctimes i ciberagressors amb l'edat. Les noies mostren una major predisposició a participar com a víctimes i els nois com a agressors
Li (2007)	Canadà	177 (12-13)	54% víctimes; 33% agressors	25% cibervíctimes; 15% ciberagressors. El 60% de les cibervíctimes eren dones. El 52% dels ciberagressors eren homes
Nicol (2007)	Austràlia	348 (13-17)		70% ciberagressors
Raskauskas i Stoltz (2007)	Estats Units	84 (13-18)		48,8% cibervíctimes (una o dues vegades al llarg del curs escolar); 21,4% ciberagressors (en l'últim any). A mesura que augmenta l'edat augmenta el nombre d'agressors

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Williams i Guerra (2007)	Estats Units	1.458 (9-11)	32,6% agressors (verbal), 34,8% agressors (física)	4,5% ciberagressors
Ybarra, Espelage i Mitchell (2007)	Estats Units	1.588 (10-15)		34% cibervíctimes, 21% ciberagressors
Arıcak <i>et al.</i> (2008)	Turquia	269 (12-19)		5,9% cibervíctimes; 35,7% ciberagressors; 23,8% víctimes-agressors. La majoria dels nois tenien conductes d'assetjador i les noies de víctima
Dehue, Bolman i Vollink (2008)	Països Baixos	1.211 (813 primària, 398 secundària) (mitjana d'edat: 12,7)		23% cibervíctimes; 16% ciberagressors. Menor percentatge de cibervíctimes amb l'edat. Disminució dels agressors d'educació primària a secundària. Les noies mostren una major predisposició a participar com a víctimes i els nois com a agressors
Hinduja i Patchin (2008)	Estats Units	1.378 680 (nois) 698 (noies) (10-17)	18% agressors (alguna vegada)	9% cibervíctimes (últims trenta dies), 17% (alguna vegada); 8% ciberagressors (últims 30 dies). Augment de víctimes i agressors amb l'edat. No hi ha grans diferències en funció del sexe. Les noies mostren una major predisposició a ser víctimes i els nois a ser agressors
Li (2008)	Transcultural Xina Canadà	202 (11-14) 157 (12-15)		<i>Cibervíctimes:</i> Canadà: 25%. Xina: 33% <i>Ciberagressors:</i> Canadà: 15%. Xina: 7% <i>Ciberobservadors:</i> Canadà: 54%. Xina: 47%
Slonje i Smith (2008)	Suècia	360 (12-20)		5,3% cibervíctimes (secundària), 17,6% (últims dos o tres mesos); 10,3% ciberagressors (secundària), 11,9% (últims 2-3 mesos). Més prevalença en edats més joves. Quant als agressors, no hi ha diferències en funció de l'edat. Va disminuir en els últims cursos, 3,3% víctimes i 8% agressors. No hi ha moltes diferències en funció del gènere. Més noies cibervíctimes. Més nois ciberagressors
Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell i Tippett (2008)	Anglaterra	625 (11-16) 92 (estudi 1) 533 (estudi 2)	Víctimes: 14,1% (freqüentment), 31,5% (una vegada o dues vegades), 54% (mai)	Cibervíctimes: 6,6% (freqüentment), 15,6% (una o dues vegades), 77,8% (mai)

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Topçu, Erdur-Baker i Ça-pa-Aydin (2008)	Turquia	183 (14-15)		Entre el 17,1% i el 19,2% se'ls havia fet fotos compromeses amb el mòbil sense el seu permís; el 20,5%-24,8% va rebre SMS nocius; el 19,2%-21% va rebre correus electrònics nocius. Major prevalença de cibervíctimes i cibera-gressors en col·legis públics
Ybarra i Mitchell (2008)	Estats Units	1.588 (10-15)		33% cibervíctimes (15% agressió de caràcter sexual) Les noies mostren una major predisposició a ser cibervíctimes i els nois a ser ciberagressors
Cassidy (2009)	Anglaterra	461 (11-15)	29% víctimes	
Cassidy, Jackson i Bronw (2009)	Canadà	365 (11-14)		9% cibervíctimes
Cox Communications (2009)	Estats Units	655 (13-18)		15% cibervíctimes; 7% ciberagressors. El 22% havia vist o sentit que havien assetjat un amic per internet. El 12% havia vist o sentit un amic assetjar per internet
Craig <i>et al.</i> (2009)	40 països	202.056 (11, 13, 15)	12,6% víctimes; 10,7% agressors; 3,6% víctimes-agressors (últims dos mesos)	
Cross, Shaw, Hearn, Epstein, Monks, Lester i Thomas (2009)	Austràlia	7.418 (8-14)	27% víctimes	7-10% cibervíctimes i 3,3% ciberagressors
Dempsey, Sulkowski, Nichols i Storch (2009)	Estats Units	1.684 (11-16)		14% cibervíctimes (almenys una vegada en l'últim mes). Més noies víctimes (17%) que nois (11%)
Hoff i Mitchell (2009)	Estats Units	351 (1r.-2n. cursos universitat)		56,1% cibervíctimes; 89% coneixien algun amic que havia estat víctima
Katzer, Fetchnhauer i Belschak (2009)	Alemanya	1.700 (10-16)		Cibervíctimes: 34,7% rep insults, 31,6% és assetjat i 12,3% rep burles
Lucio López (2009)	Mèxic	1.066 escola preparatòria		20% ciberagressors
McLoughlin, Burgess i Meyricke (2009)	Austràlia	349 (7-10)	46% havien estat víctimes	22% cibervíctimes. Les nenes més propenses a ser cibervíctimes

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
McLoughlin i Burgess (2009)	Austràlia	Revisió d'estudis a Austràlia		Necessitat d'educació en seguretat cibernètica. Les eines digitals i xarxes socials proveeixen una gamma àmplia de formes d'expressió cibernètica i d'interacció social. El CB ha augmentat en els últims anys; aprofiten l'anonimat en el ciberespai per a victimitzar, marginal, ridiculitzar i amenaçar les seves víctimes
O'Moore (2009)	Dublín	Adolescents		18% d'implicats. Percentatge superior de noies (10%) que de nois (4%). 4% cibervíctimes-ciberagressors. 15,6% de les noies i 6,9% de nois són víctimes
Riebel, Jager i Fischer (2009)	Alemanya	1.987 (6-19)	18,2% víctimes; 7,2% agressors	Cibervíctimes severes: 5,4% (1 < a la setmana), 14,1% (ocasionalment); 3,9% ciberagressors
Vandebosch i Van Cleemput (2009)	Bèlgica	2.052 (10-18)		11,1% cibervíctimes; 18% ciberagressors. El CB entre els joves no és un problema marginal, encara que hi ha fortes discrepàncies en les xifres
Monks, Ortega, Robinson i Worlidge (2009)	Anglaterra	149 (7-11)	51,68% víctimes, 13,42% agressors	23,49% cibervíctimes i 4,7% ciberagressors
Raskauskas (2009)	Nova Zelanda	1.530 (11-18)	13,5% víctimes	23% cibervíctimes mitjançant missatges de text
Akbulut, Sahin i Eristi (2010)	Turquia	1.470 (mitjana: 23)		56% cibervíctimes (almenys una vegada)
Ang i Goh (2010)	Singapur	396 (12-18)		Agressors: Nois: 19,9% (ocasionalment), 3,7% (freqüentment). Noies: 14,2% (ocasionalment), 0,9% (freqüentment)
Ávila-Toscano, Jaramillo, Cuello, Cogollo i Causado (2010)	Colòmbia	120 (11-16)	30% víctimes; 7,5% agressors; 30,8% observadors; 31,7% agressors-víctimes. No hi ha diferències en funció del gènere ni l'edat	
Bauman (2010)	Estats Units	221 (10-13)		4% cibervíctimes, 3% ciberagressors i 5% cibervíctimes-agressors

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Del Río, Bringue, Sádaba i González (2010)	Argentina, Brasil, Xile, Colòmbia, Mèxic, Perú i Venèçuela	20.941 (10-18)		12,1% cibervíctimes. Per sexes, de 9.433 estudiants homes, el 22,4% havien usat el mòbil o el Messenger per a perjudicar, mentre que solament el 13,4% de les 11.508 noies van reconèixer haver assetjat uns altres. El 19,25% dels nois van ser víctimes de <i>cyberbullying</i> . Les noies afectades per la violència digital van ser 13,8%
Dilmaç i Aydoğan (2010)	Turquia	300 (Secundària)		56,2% cibervíctimes; 19,6% ciberagressors
Gradinger, Strohmeier i Spiel (2010)	Àustria	1.150 (10-15)	47,5% agressors (ocasional), 11,7% (de manera severa)	6,3% ciberagressors (ocasional), 1,6% (de manera severa)
Hinduja i Patchin (2010)	Estats Units	1.963 (10-16) (6è.-8è.)	Entre 10,9 i 29,3% víctimes; entre 6,5 i 27,7% agressors	De 5,7 a 18,3% cibervíctimes i de 9,1 a 23,1% ciberagressors
Huang i Chou (2010)	Taiwan	545 (12-14)		34,9% cibervíctimes; 20,4% ciberagressors; 63,4% observadors
Marsh, McGee, Gens-Tall i Williams (2010)	Nova Zelanda	1.169 (16)	47% víctimes (últim any); 37% agressors. Els nois més víctimes de B (<i>bullying</i>) físic i les noies de B verbal o social. Major percentatge d'agressors nois	
Mishna, Cook, Gadalla, Daciuk i Solomon (2010)	Canadà	2.186 (10-17)		33,7% ciberagressors (últims tres mesos). 49,5% cibervíctimes (últims tres mesos); no hi ha diferències de gènere en victimització entre 10-12 anys. A partir de 12 anys, les noies pateixen més victimització. No hi ha diferències en perpetració
Omotoso (2010)	Nigèria	750 (10-29)	67,2% involucrats. 88,1% víctimes; 33,1% agressors	
Perren, Doley, Shaw i Cross (2010)	Suïssa i Austràlia	374 i 1.320 (mitjana: 13,8)	10% víctimes; 9,2% agressors; 3,6% víctimes-agressors (últims tres mesos). Major percentatge de nois (que de noies) agressors	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Price i Dalglish (2010)	Austràlia	548 (92% de 10-18)		Els mitjans de CB més habituals: correu electrònic (21%), xats (20%), xarxes socials (20%), telèfon mòbil (19%) i MSN Messenger (12%). I les conductes més habituals: insults o malnoms (80%), comentaris abusius (67%) i propagar rumors (66%). La conducta menys habitual va ser posar en circulació imatges compromeses o difamatòries de la víctima (19%), encara que és digna de consideració. Més prevalença durant la transició entre primària i secundària
Raskauskas (2010)	Nova Zelanda	1.530 (11-18)		23% cibervíctimes (mitjançant missatges de text)
Sourander <i>et al.</i> (2010)	Finlàndia	2.215 (13-16)		4,8% cibervíctimes; 7,4% ciberagressors; 5,4% cibervíctimes-agressors
Vaillancourt <i>et al.</i> (2010)	Canadà	16.799 (8-19)	37,6% víctimes; 31,7% agressors. Més víctimes noies. Més agressors nois. Més victimització en primària que en secundària. El percentatge de perpetració és menor en primària que en secundària	12,4% cibervíctimes; 9,7% ciberagressors
Accordino i Accordino (2011)	Estats Units	124 (10-11)	32% víctimes i 25% agressors	15% cibervíctimes, 5% ciberagressors
Aoyama, Saxon i Fearon (2011)	Estats Units	463 Middle School		17,1-30,7% de cibervíctimes
Dempsey, Sulkowski, Dempsey i Storch (2011)	Estats Units	1.672 (10-13)		10% ciberagressors
Félix, Del Rey i Ruiz (2011)	Nicaragua	3.042 (10-12)	25,3% víctimes, 6% agressors, 18,7% víctimes agressives	
Fredstorm, Adams i Gilman (2011)	Estats Units	802 (14)	No han patit B: 72,9%. Conèixer algú que ha estat víctima: 63,3%	27,1% cibervíctimes
Jansen, Veenstra, Ormel, Verhulst i Reijneveld (2011)	Holanda	2.149 (11-13)	15,1% víctimes (11 anys); 5,8% (13 anys); 11,9% agressors (11 anys); 5,4% (13 anys); víctimes-agressors: 8,4% (11 anys); 2,1% (13 anys)	
Kowalski i Fedina (2011)	Estats Units	42 pacients amb TDAH i/o Asperger		21,4% cibervíctimes; 5,8% ciberagressors
Lemstra, Rogers, Redgate, Garner i Moraros (2011)	Canadà	204 (10-16) (nadius que viuen en reserves)	Víctimes: 35,8% (agressió física), 59,3% (agressió verbal), 45,7% (agressió social)	30,3% cibervíctimes (últim mes)

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Livingstone, Haddon, Görzig i Olafsson (2011)	25 països europeus	25.142 (9-16)	19% víctimes; 12% agressors	6% cibervíctimes; 3% ciberagressors (últim any)
Mark i Ratliffe (2011)	Hawaii	265 (11-13)		22% cibervíctimes; 7% ciberagressors. No hi ha diferències de gènere ni d'edat
Patchin i Hinduja (2011)	Estats Units	2.000 (11-13)	34,1% involucrat dues o més vegades en l'últim mes	21% < (dues o més vegades en l'últim mes)
Pouwelse, Bolman, Lodewijkx i Spaa (2011)	Holanda	606 (10-12)	30% víctimes, 16% agressors, 24% víctimes-agressors	
Popović-Čitić, Djurić i Cvetković (2011)	Sèrbia	387 (11-15)		20% cibervíctimes; 10% ciberagressors
Romera, Del Rey i Ortega (2011)	Nicaragua	3.042 (8-22)	25,3% víctimes; 6% agressors; 18,7% víctimes-agressors; 50% observadors	
Sbarbaro i Enyeart (2011)	Estats Units	106 (12-14)	84% víctimes (alguna vegada); 62,3% (ocasionalment). Observadors: 98,1% (alguna vegada); 41,5% (diàriament)	
Turner, Finkelhor, Hamby, Shattuck i Ormrod (2011)	Estats Units	904 (10-13)	24,6% víctimes ocasionals	2,6% cibervíctimes
Vieno, Gini i Santinello (2011)	Itàlia	2.667 (13-16)		19,4% cibervíctimes (dos últims mesos). Les dones són més víctimes. Els homes tendeixen en major mesura a ser agressors en comparació de les dones
Wade i Beran (2011)	Canadà	529 (10-17)		21,9% cibervíctimes; 29,7% ciberagressors (últims tres mesos). Les dones són més víctimes. Similar nombre d'homes i dones agressors
Walrave i Heirman (2011)	Bèlgica	1.318 (mitjana: 15,1)		64,3% cibervíctimes; 39,9% ciberagressors. En victimització, a mesura que augmenta l'edat augmenta el nombre d'agressors. Les dones són més víctimes. Els homes tendeixen en major mesura a ser agressors en comparació de les dones
Yilmaz (2011)	Turquia	756 (14)		17,9% cibervíctimes; 6,4% ciberagressors
Allen (2012)	Estats Units	820 (14-19)		3,2% cibervíctimes; 1% ciberagressors. No hi ha diferències de sexe en victimització. Similar nombre d'homes i dones agressors

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Almeida, Correia, Marinho i García (2012)	Portugal	941 (11-15)		Mitjançant mòbil: 4,8% cibervíctimes, 3,9% cibera-gressors i 2,2% cibervíctimes-agressors. Per internet: 7,6% cibervíctimes, 6,2% agressors i 3,3% cibervíctimes-agressors
Arslan, Savaser, Hallet i Balci (2012)	Turquia	372 (8 a 11)		27% cibervíctimes, 18% ciberperpetradors i 15% cibervíctimes-agressors
Brighi, Guarini, Melotti, Galli i Genta (2012)	Itàlia	2.326 (11-21)	Víctimes: directe (nois: 15%; noies: 11%); indirecte (nois: 20%; noies: 25%)	Cibervíctimes: nois: 10%; noies: 15%
Dehue, Bolman, Vollink i Pouwelse (2012)	Holanda	1.884 (10 a 14 anys, edat mitjana: 11,7)	7,1% de víctimes, 11,3% d'agressors i 11,7% de víctimes agressives	3,8% de cibervíctimes, 2,2% de ciberagressors i 1,1% de cibervíctimes agressives
Erentaite, Bergman i Zukauskienė (2012)	Lituània	1.667 (15-19)	19% víctimes	9,5% cibervíctimes
García-Maldonado <i>et al.</i> (2012)	Mèxic	603 (11-15)	24,4% víctimes, 19,2% agressors i 32,9% víctimes-agressors	3,5% cibervíctimes; 2,8% ciberagressors; 1,3% víctimes-agressors
Gofin i Avitzour (2012)	Israel	2.610 (12-14)		14,4% cibervíctimes; 8,9% ciberagressors
Gradinger, Strohmeier i Spiel (2012)	Àustria	1.461 (10-15)	54,5% víctimes, 45,2% agressors	10,4% cibervíctimes i 6,9% ciberagressors
Hemphill <i>et al.</i> (2012)	Austràlia i Estats Units	927 (10-14)	21% víctimes. El B es dona més en nois que en noies	15% cibervíctimes; 7,3% ciberagressors. No hi ha diferències de gènere
Jansen <i>et al.</i> (2012)	Holanda	11.419 (5-6)	4% víctimes; 17% agressors; 13% víctimes-agressors. NSE (nivell socioeconòmic) baix – Més probabilitat de patir B	
Kessel, O'Donnell, Stueve i Coulter (2012)	Estats Units	20.406 (14-17)	25,9% víctimes (últim any). No hi ha diferències de gènere en les víctimes de B encara que en general hi ha més noies víctimes. El B disminueix amb l'edat	15,8% ciberagressors (últim any). Les noies pateixen més <i>cyberbullying</i> que els nois. El <i>cyberbullying</i> disminueix amb l'edat
Kowalski <i>et al.</i> (2012)	Estats Units	4.531 (11-16)	37,8% de víctimes, i 31,8% d'agressors	17,3% cibervíctimes i 10,9% ciberagressors
Lemstra, Rogers, Redgate, Garner i Moraros (2012)	Estats Units	204 (10-16)	35,8% víctimes agressió física, 59,3% víctimes agressió verbal, 45,7% víctimes agressió social	30,3% cibervíctimes

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Magklara <i>et al.</i> (2012)	Grècia	2.427 (16-18)	6,7% víctimes nois, 7,4% noies; 21,5% agressors nois, 7,4% noies; 6,1% víctimes-agressors nois, 3,4% noies. Major percentatge de nois agressors que de noies agressores	
McMahon, Reulbach, Ke-eley, Perry i Arensman (2012)	Irlanda	3.750 (13-15-17) 100% nois	Víctimes: 19,4% (tota la vida), 4,3% (últim any). Amb més edat menys B	
Mishna, Khoury-Kassabri, Gadalla i Daciuk (2012)	Canadà	2.186 (11-16)		23,8% cibervíctimes; 8% ciberagressors; 25,7% víctimes-agressors. Major percentatge de noies (que de nois) víctimes-agressores. No hi ha diferències en victimització ni en perpetració
Monks, Robinson i Worlidge (2012)	Anglaterra	220 (7-11)	49,1% víctimes i 18,2% agressors	20,5% cibervíctimes; 5% ciberagressors. Augment de les víctimes amb l'edat. Quant als agressors, no hi ha diferències en funció de l'edat
Moore, Huebner i Hills (2012)	Estats Units	855 (12-13)		20% cibervíctimes; 14% ciberagressors. Prevalences de victimització i perpetració similars en els participants de NSE baix i mitjà. Menor nivell de cibervictimització amb l'edat
Olenik-Shemesh, Heiman i Eden (2012)	Israel	242 (13-16)		16,5% cibervíctimes. Les dones són més víctimes
Olweus (2012)	Estats Units i Noruega	450.490 Estats Units (8-18) 9.000 Noruega (9-16)	Estats Units: 17,6% víctimes (B verbal); 9,6% agressors (B verbal). Noruega: 11% víctimes (B verbal); 4,2% agressors (B verbal). Últims mesos	Estats Units: 4,5% cibervíctimes; 2,8%; ciberagressors. Noruega: 3% cibervíctimes; 1,4% ciberagressors. En els últims mesos
Ortega <i>et al.</i> (2012)	Itàlia, Espanya i Anglaterra	1.964 italians, 1.671 espanyols, 2.227 anglesos (11-17)	<i>Bullying</i> directe 18,7%, 15% i 10,7%; <i>bullying</i> indirecte 20,1%, 23% i 15,8%	Ciberagressors: Anglaterra, Itàlia i Espanya. Via mòbil 4,1%, 9,5% i 4,2%; via internet 6,6%, 7,3% i 7,5%
Pyzalski (2012)	Polònia	2.143 (15)		4,9% ciberagressors
Renati, Berrone i Zanetti (2012)	Itàlia	819 (mitjana: 16)		Cibervíctimes: 9,87% de les noies i 3,67% dels nois; ciberagressors: 3,83% de les noies i 7,73% dels nois; cibervíctimes-agressors: 3,3% de noies i 3,3% de nois cibervíctimes-agressors

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Sakellariou, Carroll i Houghton (2012)	Austràlia	1.530 homes (9-18)		11,5% cibervíctimes; 8,5% ciberagressors. Relació curvilínia entre victimització i edat. Menys cibervíctimes a 10-11 anys, un pic a 13-14 i un descens a 16-17 anys
Salmivalli i Pöyhönen (2012)	Finlàndia	17.627 (8-15)		2% de cibervíctimes i 1% de ciberagressors
Schenk i Fremouw (2012)	Estats Units	799 universitaris (18-24)		8,6% cibervíctimes
Schneider, O'Donnell, Stueve i Coulter (2012)	Estats Units	20.406 (14-18)		15,8% cibervíctimes
Uribe, Orcasita i Gómez (2012)	Colòmbia	304 (10-18)	30,5% agressors, 22,8% víctimes	
Wensley i Campbell (2012)	Austràlia	528 universitaris (18-25)		11,6% cibervíctimes; 3,8% ciberagressors (últim any)
Wilson, Bovet, Viswanathan i Suris (2012)	Seychelles	1.427 (11-17)	38,8% víctimes (últimes). No hi ha diferències en funció de la carència econòmica	
Atik i Guneri (2013)	Turquia	742 (11-15)	21,3% víctimes, 4,6% agressors, 6,5% víctimes agressives	
Beckman, Hagquist i Hellström (2013)	Suècia	1.760 (13-15)	19,5% víctimes; 29,2% agressors. Els nois assetgen més amb B que amb CB	8,8% cibervíctimes; 4,5% ciberagressors. Les noies més involucrades en <i>cyberbullying</i> que en <i>bullying</i>
Bonanno i Hymel (2013)	Canadà	399 (13-15)	34% víctimes; 38% agressors	5,8% cibervíctimes; 6,0% ciberagressors; 5,0% cibervíctimes-agressors
Bowes <i>et al.</i> (2013)	Anglaterra i Gal·les	1.116 famílies (5, 7, 10, 12)	Primària: 29,2% víctimes (ocasionalment), 31,4% (freqüentment). Secundària: 24,1% (ocasionalment), 22,9% (freqüentment).	
Campbell, Slee, Spears, Butler i Kift (2013)	Austràlia	3.112 (9-19)		8,9% ciberagressors
Chang <i>et al.</i> (2013)	Taiwan	2.992 (15)	8,2% víctimes; 10,6% agressors; 5,1% víctima-agressor	18,4% cibervíctimes; 5,8% ciberagressors; 11,2% víctimes-agressors
Cappadocia Craig i Pepler (2013)	Canadà	1.972 (14-17)		4,9% ciberagressors (moment 1), 4,7% (moment 2), 1,9% (moments 1 i 2); 88,4% mai no han patit <i>cyberbullying</i>
Chen i Cheng (2013)	Taiwan	4.347 (12-17)	10,7% víctimes; 10,9% agressors; 29,9% observadors; 5,5% víctimes-agressors. Els nois més involucrats	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Del Barco, Mira, Verdasca, Gómez i Felipe (2013)	Portugal	750 (12-16)		18,2% cibervíctimes; 9,1% ciberagressors
Fenaughty i Harré (2013)	Nova Zelanda	1.668 (12-19)		33% cibervíctimes. Les dones són més víctimes
Herring, Siziya, Pasupulati, Rudatsikira i Muula (2013)	Bostwana	1.829 (13-15)	53,1% víctimes (últim mes)	
Hinduja i Patching (2013)	Estats Units	4.441 (11-18)		11,2% ciberagressors (una o més accions de CB en l'últim mes)
Iossi, Pereira, Mendonça, Nunes i Abadio de Oliveira (2013)	Portugal	387 (7-14)	46,9% víctimes (22,8% una o dues vegades; 10,1% tres o quatre vegades; 14% cinc o més vegades). Major prevalença de nois víctimes	
Kokkinos, Antoniadou, Dalara, Koufogazou i Papatziki (2013)	Grècia	300 (10-12)		11,3% cibervíctimes, 6% ciberagressors, 19% cibervíctimes-agressors
Kowalski i Limber (2013)	Estats Units	931 (11-17)	14,6% víctimes (8,4% severes), 17,3% agressors (8,2% severes), 19,2% víctimes-agressors (3,7% severes)	9,9% cibervíctimes (4% severes), 6,1% ciberagressors (2,5% de severes), 5,3% cibervíctimes-agressors (1,9% severes)
Låftman, Modin i Östberg (2013)	Suècia	22.544 (15-18)		5% cibervíctimes; 4% ciberagressors. 2% cibervíctimes-agressors. Menor percentatge de cibervíctimes i ciberagressors en l'INSE alt. No hi ha diferències en funció del sexe
Leung i Mcbridge-Chang (2013)	Xina	626 (10-11)	80,5 / 36,1 / 6,5% víctimes (ocasionalment, freqüentment, molt freqüentment); 65,2 / 21,9 / 1,8% agressors (ocasionalment, freqüentment, molt freqüentment)	47,3 / 16,3 / 5,3% cibervíctimes (ocasionalment, freqüentment, molt freqüentment); 31,2 / 12,1 / 4,0% ciberagressors (ocasionalment, freqüentment, molt freqüentment)
Lovegrove i Cornell (2013)	Estats Units	4.352 (14-17)	<i>Víctimes:</i> 19% (total); 10% (físic); 26% (verbal); 17% (social) <i>Agressors:</i> 16% (total); 9% (físic); 20% (verbal); 13% (social) Més víctimes i agressors nois	12% cibervíctimes; 8% ciberagressors. Més noies víctimes en <i>cyberbullying</i>
Olweus (2013)	Estats Units i Noruega	450.490 EUA (8-18) 9.000 Noruega (9-16)	EUA: 17,6% víctimes agressions verbals: 9,6% van agredir verbalment Noruega: 11% víctimes agressions verbals; 4,2% van agredir verbalment	EUA: 4,5% cibervíctimes, 2,8% ciberagressors Noruega: 3% cibervíctimes; 1,4% ciberagressors

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Pelfrey i Weber (2013)	Estats Units	3.403 (12-18)		6,8% cibervíctimes; 10% ciberagressors. Els homes tendeixen en major mesura a ser agressors en comparació de les dones
Price, Chin, Higa-McMillan, Kim i Frueh (2013)	Hawaii	211 (10-13)	33% víctimes; 9% agressors	7% cibervíctimes; 4% ciberagressors; 2% cibervíctimes-agressors
Tomsa, Jenaro, Campbell i Neacsu (2013)	Hongria	92 (18-23)	Víctimes: 18,5% (alguna vegada), 31,5% (últim any); agressors: 10,9% (últim any)	8,7% cibervíctimes (últim any); 2,2% ciberagressors (últim any)
Vega <i>et al.</i> (2013)	Mèxic	1.706 (11-16)	17,6% víctimes. Major prevalença entre les noies (20,2%) que entre els nois (15,1%)	
Bradshaw, Evian i Lidstrom (2014)	Estats Units	24.620 (14-17)	Víctimes: B físic: 8% noies, 9,5% nois. B verbal: 22,5% noies, 16,9% nois	Cibervíctimes: 7,5% noies, 4,3% nois
Bannink, Broeren, Van de Looij-Jansen, De Wart i Raat (2014)	Holanda	3.181 (edat mitjana: 12,47)	21,4% víctimes (últimes quatre setmanes)	5,1% cibervíctimes (últimes quatre setmanes)
Cénat <i>et al.</i> (2014)	Canadà	6.540 (14-20)		22,9% cibervíctimes (18% nois, 25% noies) (últim any). Les noies més victimització
Chia-Chien, Lan, Hsueh, Huang i Chen (2014)	Taiwan	32.390 (12-16)	4% víctimes	
Connell, Schell-Busey, Pearce i Negro (2014)	Estats Units	3.867 (10-14)	Entre 28 i 40% víctimes <i>bullying</i> físic, i entre 58 i 62% víctimes <i>bullying</i> relacional Entre 22 i 30% agressors <i>bullying</i> físic, i 36% agressors <i>bullying</i> relacional	Entre 17,9 i 30% cibervíctimes, i entre 10,5 i 16% ciberagressors
Fletcher, Fitzgerald-Yau, Jones, Allen, Viner i Bonell (2014)	Regne Unit	1.144 (12-13)		14,1% ciberagressors (alguna vegada)
Forlim, Stelko-Pereira i Williams (2014)	Brasil	348 (mitjana: 13,3)	16% víctimes, 11% agressors i 23% víctimes-agressors	
Gan <i>et al.</i> (2014)	Estats Units	1.087 (14-17)	55% víctimes	18% cibervíctimes
Hol, Turner i Exum (2014)	Estats Units	1.972 (11-17)	<i>Bullying</i> verbal: 50% víctimes. <i>Bullying</i> físic: 28% víctimes (últimes sis setmanes)	12% cibervíctimes
Jung <i>et al.</i> (2014)	Corea del Sud	4.531 (11-14)		3,3% cibervíctimes; 3,4% ciberagressors; 3,0% cibervíctimes-ciberagressors (últims sis mesos)

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Kubiszewski, Fontaine, Potard i Gimenes (2014)	França	1.422 (10-18)	15% víctimes; 8% agressors; 3% víctimes-agressors (dos o tres últims mesos)	
Pieschl, Kuhlmann i Porsch (2014)	Equador	58 (16-18)		55% cibervíctimes; 52% ciberagressors
	Alemanya	131 (16-21)		47% cibervíctimes; 40% ciberagressors
	Alemanya	82 (18-22)		27% cibervíctimes; 21% ciberagressors
Prodócimo, Cerezo i Arene (2014)	Brasil	2.793 (10-18)	13,6% víctimes; 8,9% agressors; 7,8% víctimes-agressors. No hi ha diferències de gènere	
Shujja, Att i Shujjat (2014)	Pakistan	836 (10-14)	24,1% víctimes, 23,2% agressors	
Stewart, Drescher, Mack, Ebesutani i Young (2014)	Estats Units	736 (11-18)		58,7% cibervíctimes
Udris (2014)	Japó	941 (15-19)		Ciberagressors: 7,9% (8,4% nois, 7,4% noies) alguna vegada, 2,9% (3,5% nois, 2,2% noies) en els últims sis mesos
Van Cleemput, Vandebosch i Pabian (2014)	Bèlgica	2.333 (9-16)		11,1% cibervíctimes; 11,1% ciberagressors; 3,8% víctimes-agressors
Vieno <i>et al.</i> (2014)	Itàlia	24.099 (13-15)	4% víctimes (freqüentment), 9,2% (ocasionalment)	3,1% cibervíctimes (freqüentment), 8,7% (ocasionalment)
Wölfer <i>et al.</i> (2014)	Alemanya	593 (12-14)		10,5% ciberagressors
Wong, Chan i Cheng (2014)	Hong Kong	1.917 (12-15)		Cibervíctimes: 13,4% nois i 12,8% noies. Ciberagressors: 16% nois i 14,8% noies. Últim mes
Ybarra, Espelage i Mitchell (2014)	Estats Units	3.989 (13-18)	60% víctimes	30% cibervíctimes
Athanasiades, Kamariotis, Psalti, Baldry i Sorrentino (2015)	Grècia	314 (13-14)	78,3% mai no han estat víctimes. 82,5% mai no han estat agressors. No hi ha diferències de gènere	Gairebé el 20% cibervíctimes (1-2 vegades en els últims sis mesos); 25,5% ciberagressors (últims sis mesos)
Attar-Schwartz i Khoury-Kassabri (2015)	Israel	1.324 (11-19)	Víctimes: 73% B verbal, 62% B indirecte (mínim una vegada en l'últim mes)	
Bogolyubova, Skochilov i Smykalo (2015)	Rússia	743 (19-25)	85,2% víctimes	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Callaghan, Kelly i Molcho (2015)	Irlanda	318 (15-18)	14% víctimes; 10% víctimes-agressors; 66% mai no han patit <i>bullying</i> . Noies més víctimes que nois	10% cibervíctimes. Més noies cibervíctimes que nois. 10% cibervíctimes-agressores
Chester <i>et al.</i> (2015)	33 països	581.838 (11-13-15)	Víctimes: 29,2% (ocasionalment), 11,3% (crònic)	
DePaolis i Williford (2015)	Estats Units	660 (8-13)		17,7% cibervíctimes. No hi ha diferències ni d'edat ni de gènere
Guilheri, Cogo-Moreira, Kubiszewski, Yazigi i Andronikof (2015)	França	802 (9-12)	26,8% víctimes, 5,6% agressors, 14,6% víctimes-agressors	
Hase, Goldberg, Smith, Stuck i Campain (2015)	Estats Units	1.225 (12-18)	44,5% víctimes	16,3% cibervíctimes
Heiman i Olenik-Shemesh (2015)	Israel	507 (12-17)		14,9% cibervíctimes; (mínim una vegada en l'últim any); 13% ciberagressors; 33,8% observadors; 4,5% víctimes-agressors. Més ciberagressors nois. Més cibervíctimes noies. No hi ha diferències en els observadors
Khamis (2015)	Líban	665 (12-18)	19,8% víctimes; 17,7% agressors; 15,8% víctimes-agressors. Major percentatge de nois com a víctimes i com a agressors i víctimes-agressors	
Kubiszewski, Fontaine, Potard i Auzoul (2015)	França	1.422 (10-18)	15% víctimes; 8% agressors; 3% víctimes-agressors	18% cibervíctimes, 4% ciberagressors i 5% cibervíctimes-ciberagressors
Lester, Mander i Cross (2015)	Austràlia	3.462 (12-14)	Víctimes: 25% (ocasionalment), 11% (freqüentment) en les últimes deu setmanes Agressors: 26% (1-2 vegades); 3% (setmanalment) en les últimes deu setmanes	
Lim i Hoot (2015)	Estats Units	116 (7-14)	Víctimes: 59% (8 anys); 41% (11 anys). No hi ha diferències en funció del gènere	
Malhi, Bharti i Sidhu (2015)	Índia	376 (14-17)	Víctimes: 23,7% (total), 8% (físic), 11,7% relacional (més d'una vegada últim mes). En B físic, major percentatge de nois. En B relacional, major percentatge de noies. Els adolescents majors més víctimes de B relacional, els més joves més víctimes de B físic	

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Mazaba-Liwewe <i>et al.</i> (2015)	Benín	2.690 (15-17)	40,1% víctimes	
McClanahan, McCoy i Jacobsen (2015)	Anguilla Antigua i Barbuda Argentina Illes Britàniques Verges Illes Caiman Costa Rica Dominica Granada Guyana Montserrat Saint Lucia Trinitat i Tobago Saint Vincent i les Grenadines Suriname Uruguai	951 (13-15) 1.266 1.980 1.664 1.299 2.679 1.642 1.542 1.212 212 1.276 2.969 1.313 1.698 3.406	Víctimes: Anguilla: 21,6%, Antigua i Barbuda: 23,1%; Argentina: 24,8%; Illes Britàniques Verges: 16,8%; Illes Caiman: 25,6%; Costa Rica: 17,1%; Dominica: 23,4%; Granada: 29%; Guyana: 39,1%; Montserrat: 25%; Saint Lucia: 26,1%; Trinitat i Tobago: 20,8%; Saint Vincent i les Grenadines: 29,9%; Suriname: 23,5%; Uruguai: 21,9%. Últim mes. No hi ha diferències de gènere	
Morcillo <i>et al.</i> (2015)	Puerto Rico i Estats Units	2.491 (5-13)	15,2% víctimes als Estats Units; 4,6% a Puerto Rico	
Pabian i Vandebosch (2015)	Bèlgica	2.128 (10-17)	22-27,9% víctimes; 15-23,1% agressors	10,1-11,6% cibervíctimes; 9,6-10% ciberagressors
Rice <i>et al.</i> (2015)	Estats Units	1.185 (10 a 14 anys) (mitjana: 12,3)		6,6% cibervíctimes, 5% ciberagressors i 4,3% cibervíctimes-agressors durant l'últim any
Sumter, Valkenburg, Baumgartner, Peter i Van der Hof (2015)	Holanda	1.124 (9-18)	31% víctimes	15% cibervíctimes
Tsitsika <i>et al.</i> (2015)	Espanya Polònia Alemanya Països Baixos Romania Islàndia Grècia	10.930 (14-18)		21,4% cibervíctimes (últim any). Més cibervíctimes noies (23,9%) que nois (18,5%); més <i>cyberbullying</i> en els adolescents de més edat (24,2%) que en els més joves (19,7%) i més en els participants els progenitors dels quals tenen un nivell educatiu inferior (24,1%) que en aquells els pares dels quals tenen un alt nivell educatiu (20,4%)
Wu <i>et al.</i> (2015)	Xina	15.686 (12-17)		4,8% cibervíctimes; 7,1% ciberagressors; 2,6% víctimes-agressors. Els nois tendeixen a ser més ciberagressors. Els participants de NSE baix tendeixen a ser més ciberagressors que cibervíctimes.
Blaya i Fartoukh (2016)	França	4.200 (8-14)	18% víctimes (2,6% severes)	47,3% de cibervíctimes (5,6% de manera severa)
Pabian i Vandebosch (2016)	Bèlgica	2.128 (10-17) (mitjana: 13,02)	Entre 22 i 27,9% víctimes i entre 15 i 23,1% agressors	Entre 10,1 i 11,6% cibervíctimes i entre 9,6 i 10% ciberagressors

			Bullying	Cyberbullying
Referència	Àmbit geogràfic	Mostra (edat)	Resultats	Resultats
Pabian <i>et al.</i> (2016)	Bèlgica	1.412 (10-13)		13% cibervíctimes, 10% ciberagressors, 28,8% ciberobservadors
Safaria (2016)	Indonèsia	102 (12-13)	27,5% víctimes (12,7% severes)	27,5% cibervíctimes (12% severes)
Shin, Braithwaite i Ahmed (2016)	Austràlia	3.956 (12-13)	29% víctimes, 6% agressors, 25% víctimes-agressors	6% cibervíctimes, 0,7% ciberagressors, 1% cibervíctimes-agressors

